

І С Т И Н И

АРТУР
КОНАН ДОЙЛ

ВАМПІР
ІЗ САССЕСКУ

І С Т И Н И

АРТУР
КОНАН ДОЙЛ

ВАМПІР
ІЗ САССЕСКУ

Харків
«ФОЛІО»
2018

УДК 821.111
Д62

Серія «Істини»
заснована у 2017 році

Переклад з англійської
Євгена Тарнавського

Художник-оформлювач
О. А. Гугалова

ISBN 978-966-03-7836-0
(Істини)
ISBN 978-966-03-8132-2

- © Є. В. Тарнавський, переклад українською, 2018
- © О. А. Гугалова, художнє оформлення, 2018
- © Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

ВАМПІР У САСЕКСІ

Голмс уважно прочитав листа, якого отримав із останньої поштою. Потім, із сухим смішком, що означав у нього сміх, простягнув послання мені.

— Здається, це якась суміш середньовіччя та сучасності, реалізму та дикої фантазії, — зауважив мій товариш. — Що скажете на це, Ватсоне?

Я прочитав таке:

*«Про вампірів,
46, Оль-Джурі,
19 листопада.*

Сер! Наш клієнт, містер Фергюсон із фірми «Фергюсон і Мурн», продавець чаю в Мінсін-Лені, попросив нас надати інформацію про вампірів. Оскільки наша фірма займається винятково машинами й нам доводиться оперувати лише в цій царині, ми порадили містерові Фергюсону звернутися до вас і викласти суть справи Вам. Адже не забули Вашого блискучого успіху в справі Матильди Бріггс.

З найкращими побажаннями,

Моррісон, Моррісон і Додд».

— Матильда Бріггс — не ім'я якоїсь молодій дівчини, Ватсоне, — сказав Голмс. — Це був пароплав... Але річ зараз не

в тім... Що ви знаєте про вампірів? А то мені здається, що ми потрапили в казку братів Грімм! Простягніть руку, Ватсоне, і погляньте, що ми знайдемо під літерою «В».

Я взяв теку, про яку він казав. Голмс поклав її на коліна та почав гортати нотатки про свої колишні справи, перемішані з усілякою інформацією.

— Віктор Лін, лісничий... Цікава була справа. Вікторія, красуня з цирку... Вандербіль і Еггман. Вігор — диво в Гаммері. О! Добрий старий покажчик... Але далі, далі. Послухайте, Ватсоне: вампіризм в Угорщині, а ще — вампіризм у Трансільванії.

Він хутко погортав сторінки й розчаровано покинув теку.

— Це все дурниці, Ватсоне! Повна нісенітниця! Що нам до блукаючих мерців, яких утримати в їхніх могилах можливо, лише продірявивши їхні серця кілком. Це — якась маячня...

— Але ж зовсім не обов'язково, щоб вампір був мерцем, — зазначив я. — Жива людина також може мати таку звичку. Я читав, наприклад, про стариганя, котрий висмоктував кров у дівчат, аби відновити свою молодість.

— Маєте рацію, Ватсоне. Але хіба можна приймати всі ці вигадки за правду? Боюся, ми не можемо сприймати серйозно слова містера Фергюсона. Втім, можливо, цей лист — від нього, і він щось прояснить у справі, що так його хвилює.

Детектив узявся за другого листа, який досі непомітно лежав на столі. Почав читати його з усмішкою, яка, проте, поступово змінилася напруженим зацікавленням та зосередженістю. Закінчивши читати, мій товариш занурився в глибоку задуму. Зусиллям волі він знову повернувся до реальності.

— Лемберлей... Де це, Ватсоне?

— У Сассексі.

— Отже, недалеко. А Чіземен?

— Я знаю цю місцину, Голмсе! Там купа старих будинків, названих прізвищами їхніх будівничих, котрі збудували їх сотні років тому.

— Саме так.... Це лист, як я й думав, від Роберта Фергюсона. Він прагне познайомитися з нами.

І детектив простягнув мені листа.

«Любий містере Голмс!

Вас порадила моя контора, але ця справа настільки незвична та делікатна, що про неї так просто й не розкажеш. Вона стосується мого приятеля, від імені котрого я й виступаю. Цей джентльмен кілька років тому одружився з однією леді з Перу, донькою перуанського купця, із котрим він познайомився під час перемовин з приводу імпорту нітратів. Юнка була дуже вродлива, але той факт, що вона чужоземка й сповідує іншу релігію, призвів до розходження інтересів і почуттів подружжя, тож, врешті-решт, кохання чоловіка охолело, а він почав уважати свій шлюб помилкою. Чоловік відчував в її характері такі риси, які не міг ні прийняти, ні пояснити. Найсумніше те, що його жінка була доброю та хорошою дружиною.

Ми наближаємося до обставини, про яку докладніше розповім при зустрічі. Адже я пишу це лише для того, щоб викласти вам загальний стан справ і дізнатися, чи зацікавить вас цей випадок. Леді почала проявляти певні дивацтва, що дуже суперечать її звичному спокійному та приємному настрою. Її чоловік був одружений двічі й мав сина від першої дружини.

Хлопчику зараз 15 років, це дуже милий, привітний юнак, але, на жаль, скалічений через нещасний випадок у дитинстві. Двічі дружина мого приятеля накидувалася на бідолаху без будь-якої на те причини. Одного разу вдарила підлітка палицею з такою силою, що на його руці надовго залишився слід.

Але це було дрібницею порівняно з її поведінкою щодо власної дитини — чарівного малюка, якому немає ще й року. Якось, десь із місяць тому, нянька ненадовго відлучилася від дитини. Гучний крик немовляти змусив її хутко повернутися до нього. Увійшовши до кімнати, вона побачила свою господиню, матір дитини, котра схилилася над малюком і, ймовірно, кусала його шийку. На ній була маленька ранка, звідки витекло трохи крові. Нянька перелякалася та хотіла негайно ж покликати батька дитини, але леді вмовила її не робити цього й дала їй п'ять фунтів за мовчанню. Жодних пояснень не пролунало, і того разу справа затихла.

Однак усе це справило сильне враження на няньку, тож з того часу вона почала уважно придивлятися до своєї господині й з особливим завзяттям оберігати дитину, яку ніжно любила. Але жінці здавалося, що якщо вона стежила за матір'ю, то мати, зі свого боку, стежила за нею. І щоразу, коли няньці доводилося залишати дитину, мати намагалася проникнути до неї. Вдень і вночі оберігала жінка свого вихованця — і вдень, і вночі мовчазна, пильна мати, здавалося, лише вичікувала на випадок, наче вовчиця, готова напасти на ягня. Вам це все здається, вочевидь, невірогідним, але мушу попросити вас поставитися до цього серйозно, оскільки тут ідеться про життя маляти та здоров'я чоловіка.

Нарешті, настав сумний день, коли неможливо стало довше приховувати все від чоловіка. Нерви няньки не витримали, і вона щиросердно розповіла це батькові малюка. Йому все це видалося таким самим диким, яким це, ймовірно, зараз здається вам. Він знав, що леді завжди була люблячою дружиною і, за винятком кількох її витівок щодо пасинка, також і люблячою матір'ю. З якого ж дива вона стала б кусати й ранили власну дитину! Господар припустив, що нянька просто спала, що її підозри навіжені і що він не може дозволити таких скарг на

свою дружину. У цей час раптово почувся жалібний зойк. Чоловік і жінка разом кинулися в дитячу кімнату.

Уявіть собі, що вони відчували, містере Голмс, коли побачили леді на колінах перед колискою й помітили кров на шийці та на сорочечці дитини. З лементом жаху чоловік обернув обличчя дружини до світла та побачив, що її вуста були закривавлені. Сумнівів бути не могло! Вона пила кров бідного хлопчика!..

Ось такі справи. Зараз вона замкнулася в своєму покої. Жодних пояснень не дає. Її чоловік перебуває на межі божевілля. І він, і я дуже мало що знаємо про вампіризм. Вважаємо це дикою казкою... Хочете побачитися зі мною? Волієте допомогти зламаному горем чоловікові? Якщо згодні, будьте ласкаві повідомити мені за вказаною адресою, й я буду у вас о десятій годині.

Відданий вам Роберт Фергюсон.

P. S. Я зустрічав вашого приятеля Ватсона під час регбі біля Річмонда. Це, на жаль, єдина особиста рекомендація, яку можу вам надати».

— Я справді пригадую його, — зауважив я.

Голмс у задумі поглянув на мене й підняв голову.

— Будьте ласкаві, надішліть йому телеграму: «Із задоволенням візьмемося за вашу справу».

— Вашу справу?

— Не треба, щоб він думав, що в нас — притулок для недоумків. Звісно, усе це сталося з ним самим. Надішліть йому телеграму й поглянемо, що принесе нам ранок.

* * *

Наступного ранку рівно о десятій годині Фергюсон уже був у нас. Я пам'ятав його дужим, здоровим спортсменом. Немає, певна річ, нічого сумнішого в житті, ніж зустріти руї-

ну колишнього атлета, котрого ви знали в розквіті сил. Щоби його запали, волосся поріділо, плечі зсугутилися. Боюся, що я викликав в нього такі ж відчуття.

— Ватсоне, друже, — звернувся він, а голос його звучав глухо й низько. — Ви добряче змінилися, любий! Імовірно, я також? Але мене зістарили лише останні дні. З вашої телеграми видно, містере Голмс, що мені немає потреби прикидатися чийось посланцем.

— Простіше говорити прямо, — порадив Голмс.

— Погоджуюся з вами! Але зважте, як важко розповідати все це про жінку, яку ви маєте оберігати та плекати. Що мені робити? Як звернутися в поліцію з такою оповідкою? Це шаленство, містере Голмс! Це передається в спадок? Чи траплялося вам зустріти щось подібне у вашій практиці? Заради Бога, дайте мені хоч якусь пораду, бо я в повному відчаї.

— Це цілком природно, містере Фергюсон. А зараз сідайте ось сюди, зберіться з думками та дайте мені кілька чітких відповідей. Упевнений, ми знайдемо якесь рішення. Насамперед, до яких заходів ви вдалися? Чи перебуває ваша дружина, як і раніше, біля дітей?

— Між нами сталася жахлива сцена. Вона — неймовірно любляча жінка, містере Голмс. Якщо колись дружина любила чоловіка всім серцем і всією душею, то це вона. Жінка була вражена в саме серце тим, що я розкрив її жахливу та неймовірну таємницю. Вона навіть не захотіла спілкуватися. Нічого не відповідала на всі мої закиди й дивилася на мене диким, відчайдушним поглядом. Потім кинулася у свою кімнату та зачинилася там. З того часу відмовляється навіть бачити мене. Із нею — служниця, котра працювала в неї ще до її заміжжя. Жінку звати Долорес. Це швидше подруга, ніж покоївка. Вона приносить їй їжу.

— Отже, дитині безпосередня небезпека не загрожує?

— Місіс Мезон, няня, заявила, що не залишить малюка ні вдень, ні вночі. Їй безумовно можна довіряти. Я більше боюся за бідного маленького Джека. Як я писав, вона вже двічі кидалася на нього.

— Але жодного разу не вкусила?

— Ні. Вона біла сина... Що страшніше тому, що Джек — бідний, лагідний, маленький калічка.

Риси обличчя Фергюсона зм'якли, коли він згадав про свого хлопчика.

— Здавалося б, що його нещастя може зворушити будь-яке серце. Падіння в дитинстві — і зламаний хребет. Але в нього золоте, любляче серце!

Голмс узяв учорашнього листа Фергюсона та знову перечитав його.

— Хто ще живе в вашому будинку, містере Фергюсон?

— Двійко слуг, котрі працюють у нас віднедавна. Ще є сторож Майкл. А також моя дружина, я сам, мій хлопчик Джек, немовля, Долорес і місіс Мезон.

— Мені здається, ви не надто добре знали свою дружину до весілля!

— Я був знайомий із нею всього кілька тижнів.

— Скільки часу при ній Долорес?

— Багато років!

— У такому разі вона, ймовірно, краще за вас знає характер вашої дружини.

— Авжеж, мабуть!

Голмс зробив якусь позначку.

— Мені здається, — сказав він, — я буду кориснішим у Лемберлеї, ніж тут. Це, звісно, справа, яку треба розслідувати особисто. Якщо леді не виходить зі своєї кімнати, наша присутність не потурбує її. Втім, ми зупинимося в готелі.

Фергюсон полегшено зітхнув.

— На це я й сподівався, містере Голмс. Потяг вирушає о другій годині. Ви могли б скористатися ним...

— Певна річ, ми приїдемо. Зараз у нас спокійний період. Можу присвятити вашій справі всю свою енергію. Ватсон, зрозуміло, поїде з нами. Але є декілька питань, які б я хотів детальніше з'ясувати ще до свого прибуття. Як я збагнув, нещасна леді, мабуть, кидалася на обох дітей — на свого власного малюка та на вашого сина?

— Атож.

— Але вона поводитися при цьому по-різному, чи не так? Наприклад, відлупцювала вашого сина?

— Одного разу палицею, іншого — голими руками.

— Вона не пояснила, за що його б'є?

— Ні, лише повторювала, що ненавидить його.

— Що ж, у мачух таке трапляється. Так би мовити, фантомні ревності. Леді ревнива за своєю натурою?

— О, так! Вона дуже ревнива — усією силою свого гарячого південного кохання.

— Але хлопчик... Йому, здається, п'ятнадцять років? Імовірно, він розумово дуже розвинений, хоча тіло його й покалічене. Як він пояснює її витівки?

— Ніяк. Каже, що не давав їй жодного приводу.

— А раніше вони були друзями?

— Ні. Вони ніколи не любили один одного.

— Кажете, він дуже прив'язаний до вас?

— Немає в світі іншого такого ж відданого сина. Моє життя — його життя...

Голмс знову зазначив щось у своєму нотатнику. Якийсь час він мовчав у задумі.

— Без сумніву, ви до другого вашого шлюбу були неабиякими друзями з вашим сином. Ви були дуже близькі, еге ж?

— Дуже!

— І лагідний хлопчик, імовірно, гаряче шанував пам'ять про свою матір?

— Ще б пак!

— Дуже, дуже цікавий характер. А ось іще один цікавий для мене момент: дивні витівки леді щодо свого малюка та до вашого сина відбувалися одночасно?

— У першому випадку — так. Вона наче знавісніла й зірвала свою лють на обох. А в другому випадку постраждав лише Джек. Місіс Мезон ні на що не скаржилася.

— Це, звісно, ускладнює справу...

— Я не зовсім розумію вас, містере Голмс!

— Можливо. Просто створюю попередню теорію та чекаю, поки час дасть мені в руки нові факти. Це кепська звичка, містере Фергюсон, але людська природа слабка. Боюся, ваш приятель повідомив вам перебільшену оцінку моїх наукових методів. Поки що скажу лише, що ваша справа не здається мені нерозв'язною й що ви можете чекати нас у себе завтра.

* * *

Був сірий туманний листопадовий вечір, коли ми, залишивши свої речі в містечку, підходили до старовинної ізольованої ферми, в якій жив Фергюсон. Сам господар чекав нас у великій центральній залі. У стародавньому каміні палав вогонь... На стінах висіла старовинна зброя. Раптом Голмс обернувся.

— Ого, — сказав він, — а це що таке?

У корзині в кутку лежав собака. Він повільно встав і підійшов до свого господаря. Тварина ступала з важкістю. Її задні

лапи рухалися якось дивно, а хвіст був опущений униз. Вона лизнула руку містера Фергюсона.

— Що ж це таке, містере Фергюсон?

— Собака!

— А що з ним?

— Це загадка навіть для ветеринара. Щось на кшталт паралічу... Якийсь дивний менінгіт, пояснив лікар.

Темні очі собаки зупинилися на нас. Він, безумовно, розумів, що розмова — про нього.

— І це сталося раптово?

— За одну ніч!

— Давно?

— Десь місяців чотири тому.

— Дуже цікаво. Дуже показово...

— Що ви бачите в цьому, містере Голмс?

— Підтвердження своїх думок!

— Змилуйся, Господи, про що ви думаєте, містере Голмс? Можливо, усе це для вас — лише цікавий ребус. Але для мене це — питання життя та смерті. Моя дружина — злочинець, мое маля — у постійній небезпеці... Не бавтеся зі мною, містере Голмс! Усе це дуже серйозно.

Він весь аж тремтів. Голмс по-дружньому взяв чоловіка під лікоть.

— Боюся, вам буде дуже важко, якщо не вирішити цю загадку, — сказав він. — Я хотів би пошкодувати вас, наскільки це в моїх силах. Зараз нічого більше сказати не можу, але сподіваюся, що закінчу цю справу, перш ніж залишу вашу оселю.

— Дай Боже, містере Голмс!.. Даруйте, джентльмени. Я піду нагору в покій дружини й з'ясую, чи немає там якихось змін.

Минуло кілька хвилин.

Коли наш господар повернувся, з його темного обличчя неважко було здогадатися, що все було, як і раніше. З ним прийшла висока, худорлява та смаглява дівчина.

— А чай готовий, Долорес? — спитав Фергюсон. — Простежте, щоб вашій господині нічого не бракувало.

— Вона дуже хвора, — заридала Долорес, обурено дивлячись на Фергюсона. — Вона не хоче їсти. Вона нездужає... Потрібен лікар. Я боюся залишатися з нею без медика.

Фергюсон питально поглянув на мене.

— Я буду дуже радий чимось допомогти...

— Чи забажає леді прийняти доктора Ватсона?

— Я й не питатиму її! Їй потрібен лікар... Ходімо зі мною!

— Вже йду!

Я пішов за дівчиною, котра схвильовано вела мене якимось звивистим коридором. Ми підійшли до масивних, обкутих залізом дверей. Поглянувши на них, я подумав, що Фергюсонові нелегко було б проникнути в кімнату своєї дружини силою. Дівчина витягнула ключа з кишені, і важкі дубові стулочки рипнули на петлях. Я увійшов, і покоївка шпарко замкнула за мною двері.

Без сумніву, жінку, котра лежала на ліжку, була пропасниця. Вона, здавалося, перебувала в напівпритомному стані, та коли я увійшов, підняла на мене свої прекрасні, але змучені очі. Побачивши незнайомця, жінка, либонь, заспокоїлася й опустила на подушки.

Я підійшов до хворої, сказав кілька підбадьорливих слів. Вона не рухалася, поки я перевіряв пульс і міряв температуру. У мене склалося враження, що її недугу викликало сильне нервово-потраясіння.

— Вона лежить так уже цілий день, навіть два дні. Боюся, що вона помре! — зронила покоївка.

Жінка обернула до мене своє розпашіле гарне обличчя.

— Де мій чоловік?

— Він унизу й хотів би вас бачити.

— Не хочу його бачити! Не бажаю.

Здавалося, вона починає марити.

— Злий дух! Що маю робити з цим бісом?

— Чи не можу я чимось допомогти?

— Ні! Ніхто не може мені допомогти! Все скінчено... Все згинуло... Що б я не робила, усе згинуло...

У цієї жінки була дивна фантазія. Я ніяк не міг уявити собі милого Боба Фергюсона нечистою силою.

— Ваш чоловік палко кохає вас, — сказав я. — Він дуже непокоїться через те, що трапилося.

Красуня знову зупинила на мені свій погляд.

— Він кохає мене! Ага!.. А хіба я його не люблю? Я приношу себе в жертву, щоб не розбити йому серце. Ось як я його кохаю. А він міг подумати, міг сказати про мене таке...

— Він такий нещасний. Але він не може зрозуміти!

— Він не може зрозуміти? А мав би повірити!

— Не хочете побачитися з ним? — знову поцікавився я.

— Ні, ні. Не можу забути його жаклих слів! І його погляду. Не хочу бачити його. А тепер ідіть... Ви нічого не можете для мене зробити. Скажіть йому лише одне: я хочу бачити свою дитину! Маю на це право. Це — єдине, що маю йому сказати.

Жінка обернула голову до стіни та замовкла.

Я повернувся вниз, до вітальні, де біля каміну сиділи Голмс і Фергюсон. Останній похмуро вислухав мій звіт про візит до його дружини.

— Як я можу доручити їй дитину? — заламав він руки. — Звідки можу знати, чи не опанує чи нею знову цей дивний імпульс? Як можу забути, що бачив дитячу кров на її губах?

Він сіпнувся.

— Дитина в безпеці в місці Мезон. І має залишитися там.

Елегантна покоївка принесла нам чай. Коли вона подавала його, двері знову відчинилися й до кімнати увійшов хлопчик із блідим обличчям, світлим волоссям та яскравими синіми очима, що блиснули хвилюванням і радістю, коли зупинялися на обличчі батька. Підліток підбіг до нього й обійняв із поривом люблячої жінки.

— О, татку, — закричав він. — Я не знав, що ти вже тут. Я б поїхав зустрічати тебе. Я такий радий тебе бачити!..

Фергюсон м'яко звільнився з обіймів сина, які, мабуть, трохи збентежили його.

— Я повернувся рано, любий, — сказав він, ласкаво глядячи світлу голівоньку сина, — бо мої друзі містер Голмс і доктор Ватсон люб'язно погодилися приїхати сюди та згаяти з нами вечір.

— Це той самий містер Голмс, детектив?

— Аякже!

Хлопчик дуже уважно і, як мені здалося, неприязно поглянув на нас.

— А другий ваш син? — спитав Голмс, — не можна нам познайомитися й з малюком?

— Попроси місис Мезон принести сюди немовля, — звелів Фергюсон.

Хлопчик пішов.

Незабаром він повернувся. За ним йшла висока худорлява жінка з чарівною дитинкою на руках. Фергюсон узяв темно-окогого золотоволосого хлопчика й ніжно поцілував його.

— Не розумію, як хтось може бажати зробити йому боляче, — пробурмотів він, глянувши на маленький червоний слід на шийці дитини.

Я випадково поглянув на Голмса й побачив на його обличчі надзвичайну напругу. Обличчя товариша здавалося вирізьбленим зі слонової кістки, а очі, тільки-но спрямовані на батька та сина, з цікавістю розглядали щось на іншому боці світлиці. Простеживши за поглядом детектива, мені вдалося встановити лише те, що він дивиться крізь вікно на сумний мокрий сад. Хоча віконниці наполовину прикривали вікно та затінювали вигляд, але все ж не було сумніву, що саме вікно прикувало до себе всю увагу мого приятеля. Потім він усміхнувся й перевів погляд на маля. На його ніжній шиї ці червоніла цятка. Не кажучи ні слова, Голмс уважно оглянув її. Взяв рученя хлопчика.

— До побачення, малюче! Ти дивно вступив у життя. Я хотів би поговорити з вами віч-на-віч, няню.

Він відвів місіс Мезон набік і про щось серйозно розмовляв із нею. Я розчул лише останнє речення:

— Сподіваюся, вам уже недовго доведеться боятися!

Няня, мовчазна та стримана жінка, вийшла разом із своїм вихованцем.

— Що це за жінка? — спитав Голмс.

— Вона не надто привітна, як бачите, але має золоте серце. Обожаю дитину...

— Вона вам подобається, Джекі?

Голмс раптом обернувся до хлопчика, виразне обличчя підлітка потемніло, і він похитав головою.

— Джекі дуже суворий, — усміхнувся Фергюсон, обіймаючи сина. — На щастя, я належу до числа його симпатій.

Хлопчик притиснувся до батька.

— Іди, маленький Джекі, — відпустив сина батько.

Він люблячими очима стежив за підлітком, поки той не зник за дверима.

— Зараз я відчуваю, містере Голмс, — сказав господар, — що марно потурбував вас! Що ви можете вдіяти в усьому цьому? З вашої точки зору це, ймовірно, винятково складна та делікатна справа.

— Безумовно, — сказав мій товариш. — Але складність ніколи не відлякувала мене. Фактично, я розгадав справу ще до того, як ми залишили наше помешкання. Мені залишалося лише підкріпити свої висновки за допомогою спостережень.

Фергюсон помацав рукою чоло.

— Заради Бога, містере Голмс, — мовив він хрипко, — якщо бачите правду в усьому цьому жахітті, чому ж мовчите. Що мені робити?!

— Звісно, я маю пояснити. Але чи не хочете ви дозволити мені діяти по-своєму? Скажіть, Ватсоне, леді Фергюсон у змозі прийняти нас?

— Вона хвора, але цілком притомна.

— Гарзд. Можемо з'ясувати все лише в її присутності. Ходімо до неї.

— Але ж вона не хоче мене бачити! — вигукнув Фергюсон.

— Ні, вона хоче! — впевнено заперечив Голмс.

Він написав кілька рядків на аркуші паперу.

— Ватсоне, ви вже були там. Не хочете передати леді цю записку?

Я знову піднявся нагору та вручив записку Долорес, котра боязко прочинила двері.

Я почув у кімнаті зойк, вигуки радощів і здивування. Долорес визирнула.

— Вона згодна. Нехай приходять, — сказала вона.

Я закликав Фергюсона та Голмса. Коли ми увійшли, Фергюсон зробив крок у напрямку до дружини, але вона, піднявшись на ліжку, простягла руки, буцімто відштовхуючи чоловіка. Він

опустився в крісло. Голмс сів поруч із ним, леді здивовано дивилася на нього.

— Мені здається, ми можемо обійтися й без Долорес, — зауважив Голмс. — О, звісно, якщо ви наполягаєте, щоб вона залишилася, — то не бачу ніяких перешкод до цього... Отже, містере Фергюсон, я людина ділова, і мої методи — короткі та прямі. Швидка операція — найменш болюча! Дозвольте почати з приємного. Ваша дружина — гідна жінка!

Фергюсон схопився з радісним вигуком.

— Доведіть це, містере Голмс, і я ваш боржник на все життя.

— Гаразд! Але роблячи це, я все ж завдам вам глибокої рани...

— Я нічого не боюся! Порівняно з цим усе інше — дрібниці.

— У такому разі, викладу вам хід своїх думок на Бейкер-стрит. Думка про вампіра здалася мені абсурдною. Таких речей не траплялося в кримінальній практиці Англії. Та все ж ваше спостереження було дуже точним. Ви бачили, як вона підвелася від колиски, і на губах її була кров.

— Авжеж.

— Але хіба вам не траплялося чути, що кровоточиву ранку смокчуть і з іншої причини? Зовсім не з метою випити кров. Хіба ви не чули про англійську королеву, яка висмоктувала кров із такої рани, щоб витягнути з неї отруту?

— Отруту?

— Південноамериканська кураре. Мій інстинкт відчув існування отруєної зброї серед вашої колекції ще до того, ніж мое око побачило її. Звісно, отрута могла бути й іншого походження, але саме так сталося цього разу. Коли я побачив порожню пляшечку за маленьким луком на птахів, то не здивувався.

Якщо вколоти дитину такою стрілою, змоченою в кураре або в якійсь іншій пекельній отруті, — вона, безперечно, помре, якщо тільки ранку не висмоктати. А собака? Цілком природно, бажаючи застосувати отруту, спершу треба випробувати її дію на тварині. Я не передбачав цього, але це дуже зміцнило мої підозри. Розумієте? Ваша дружина боялася та пильнувала... І справді, вона спіймала момент і врятувала життя своїй дитині. Але вона не наважилася сказати вам правду, адже знала, як ви любите сина й не хотіла розбити ваше серце.

— Джекі!

— Я спостерігав за ним, коли ви пестили малюка. Його обличчя ясно відбивалося в шибці вікна. Я побачив ревнощі, такі жорстокі ревнощі, які мені рідко доводилося бачити на людському обличчі.

— Мій Джекі!

— Маєте його зрозуміти, містере Фергюсон. Найсумніше те, що це збочена любов, божевільна любов до вас і, можливо, до покійної матері. Уся душа Джекі сповнена ненависті до цього чарівного малюка, чия краса та здоров'я складають такий різкий контраст із його власною слабкістю.

— Боже милий! Але ж це неймовірно...

— Я сказав правду, мадам?

Леді ридала, сховавши обличчя в подушках. Тепер вона обернулася до чоловіка.

— Як я могла сказати це тобі, Бобе? Відчувала ж, яким це буде ударом для тебе. Тому вважала за краще мовчати та чекати, прагнула, щоб ти дізнався це якимось інакше. Коли цей джентльмен, котрий, мабуть, є могутнім чаклуном, написав, що він усе знає, я зраділа...

— Мені здається, чотири роки мандрівки на кораблі піде на користь Джекі, — видихнув Голмс, підводячись із крісла. —

Один пункт з'ясували, мадам. Ми чудово розуміємо, що змусило вас підняти руку на Джекі. Материнське терпіння також має межі. Але як ви зважилися залишити дитину в ці останні два дні?

— Я розповіла місіс Мезон! Вона знає.

— Усе збігається. Так я й думав. Мені здається, нам час іти, — прошепотів Голмс.

І ми тихо вийшли з кімнати.

Фергюсон стояв біля ліжка, майже задихаючись.

— Хай вирішують самі.

* * *

У мене збереглася ще одна пам'ятка про цю справу. Це — лист, який Голмс написав у контору як відповідь на послання, з якого й почалася вся історія. Ось він:

«Бейкер-стрит, 21 листопада.

Про вампірів.

Сер! У відповідь на Ваш лист від 19 листопада повідомляю, що я зацікавився справою Вашого клієнта містера Фергюсона з «Фергюсона» й що вона принесла задовільні результати. Дякую за рекомендацію.

Висловлюю свою найглибшу пошану,

Шерлок Голмс».

ПРИГОДА В ЕЛІТНІЙ ШКОЛІ

Наша скромна сцена на Бейкер-стрит бачила багато драматичних епізодів, але не пригадую нічого більш несподіваного й приголомшливого, ніж перша поява на ній Торнікрофта Гакстейбла, магістра мистецтв, доктора філософії й таке інше. Візитівка, що здавалася замалою для такого набору вчених ступенів, випередила його на кілька секунд. Услід за нею з'явився й він сам, чоловік високий, поважний, величний — уособлення витримки та твердості духу. І не встигли ще двері зачинитися за ним, як відвідувач сперся руками об стіл, повільно осів на підлогу і, втративши свідомість, розпростерся всім своїм могутнім тілом на ведмежій шкурі перед нашим каміном.

Ми схопилися з місць і хвилину мовчки, здивовано витріщалися на цей величезний уламок корабля, який занесла до нас раптова й нищівна буря з далекого океану життя. Та Голмс усе ж мерщій підсунув йому подушку під голову, а я підніс до його вуст чарку коньяку. Повне бліде обличчя незнайомця борознили глибокі зморшки; під опухлими очима залягли синюваті тіні; куточки розтуленого рота були скорботно опущені; на подвійному підборідді рясніла щетина. Мабуть, він приїхав здалеку, оскільки його комірець і сорочка забруднилися, не-

чесане волосся пасмами спадало на високе, гарне чоло. Перед нами лежав чоловік, котрого спіткала якась недоля.

— Що з ним, Ватсоне? — спитав Голмс.

— Повний занепад сил... ймовірно, від голоду та перевтоми, — відповів я, тримаючи пальці на його кисті, де тоненькою, ледве відчутною ниточкою пульсувало життя.

— Зворотний маршрут до Меклтона. Це на півночі Англії, — зауважив Голмс, виймаючи в нього з кишеньки для годинника залізничний квиток. — Зараз ще немає дванадцятої. Раненько ж йому довелося їхати!

Припухлі повіки нашого гостя сіпнулися, і чоловік подивився на нас сірими очима з абсолютно відсутнім поглядом. Через хвилину він зі зусиллям зіп'явся на ноги й почервонів від сорому.

— Даруйте, містере Голмс. Ця слабкість — наслідок нервових переживань. Ні, дякую... Склянка молока з сухарем — і все минеться. Містере Голмс, я приїхав сюди, щоб забрати вас із собою. Мені здавалося, що ніяка телеграма не дасть вам належної оцінки невідкладності цієї справи.

— Коли ви остаточно одужа...

— Я почуваюся чудово. Ніяк не зрозумію, що зі мною сталося. Містере Голмс, прошу вас поїхати до Меклтона першим потягом.

Голмс похитав головою:

— Мій колега, доктор Ватсон, підтвердить вам, що ми з ним дуже зайняті. Мені вже видали аванс на розслідування зникнення документів Феррера, крім цього, днями починається слухання справи про вбивство в Абергавенні. Поїхати з Лондона мене може змусити хіба що щось надважливе.

— Надважливе! — наш гість підняв руки. — Невже ви не чули про викрадення єдиного сина герцога Голдернесса?

— Герцога Голдернесса? Колишнього міністра?

— Саме так! Ми доклали чимало зусиль, аби це не потрапило в пресу, але у вчорашньому «Глобусі» все ж промайнули певні чутки. Я думав, що вони й до вас дісталися.

Голмс простягнув свою довгу, худу руку та зняв із полиці том енциклопедичного довідника на літеру «Г».

— *Голдернесс, шостий герцог, кавалер ордена Підв'язки, член Таємної ради...* і так далі, до нескінченності. *Барон Боверлі, граф Карстон...* Боже милий, скільки титулів! *Голова суду графства Геллемшир (із 1900-го). Одружений із Едіт, донькою сера Чарльза Епплдора (1888). Єдиний син і спадкоємець — лорд Солтайр. Власник двохсот п'ятдесяти тисяч акрів землі. Рудники в Ланкаширі та Велсі. Адреса: Карлтон-гаус-терас; Голдернесс-хол, Геллемшир; замок Карлтон, Бангор, Вузлі. Лорд Адміралтейства* (1872), міністр...* Одним словом, відомий діяч, мабуть, один із найвідоміших у нашої країні.

— Один із найвідоміших і, мабуть, найзаможніших. Наскільки я знаю, містере Голмс, ви далеко не аматор у своїй царині й часто беретеся за справу заради самої справи. Але дозвольте повідомити, що його світлість обіцяє вручити чек на п'ять тисяч фунтів тому, хто вкаже місцеперебування його сина, і додаткову тисячу фунтів, якщо йому назвуть особу викрадача або викрадачів.

— Щедра винагорода! — похвалив Голмс. — Ватсоне, мабуть, ми з вами таки вирушимо на північ Англії разом із доктором Гакстейблом. А ви, професоре, випийте молока, а потім розкажіть усе, що сталося, коли сталося, де сталося і, нарешті, який стосунок має до цього доктор Торкікрофт Гакстейбл, директор закладу під Меклтоном, і чому він лише через три

* Лорд Адміралтейства — морський міністр.

дні після випадку — про що свідчить ваше неголене підборіддя — звертається до мене, переконаний у моїх скромних здібностях.

Наш гість випив склянку молока й палко, не опускаючи навіть найменшої дрібнички, повів свою розповідь. Погляд його відразу ожив, щоки порожевіли.

— Маю вам доповісти, джентльмени, що я засновник і директор елітної школи під Меклтоном. «Коментарі до Горация» Гакстейбла, можливо, нагадають вам, із ким маєте справу. Мій заклад для хлопчиків, безумовно, найкращий і наprivілейованіший навчальний заклад в Англії. Лорд Леверстоук, граф Блеквотер, сер Кеткорт Соумс — ось хто довіряє мені своїх синів. Але піку слави моя школа досягла три тижні тому, коли лорд Голдернесс передав мені через свого секретаря, містера Джеймса Вайлдера, що десятирічний лорд Солтайр, його єдиний син і спадкоємець, буде вчитися в моїй школі. Чи міг я подумати тоді: ось прелюдія, за якою послідує найбільше нещастя мого життя!

Лорд Солтайр прибув 1 травня, до початку літнього семестру. Цей чарівний підліток дуже швидко звик до наших порядків. Мушу зауважити — і, сподіваюся, ніхто не звинувачуватиме мене в нескромності, бо замовчувати це було б безглуздо, — хлопчикові жилося вдома не солодко. Ні для кого не таємниця, що подружнє життя герцога могло б бути й кращим і за взаємною згодою подружжя роз'їхалося, причому герцогиня оселилася на півдні Франції. Усе це сталося зовсім нещодавно, а синівські почуття підлітка, як ми дізналися, були цілком на боці матері. Він занудьгував після її від'їзду з Голдернесс-холу, і тому герцог вирішив віддати його в мій заклад. Через два тижні маленький лорд Солтайр відчував себе в нас, як удома і, судячи з усього, абсолютно комфортно.

Востаннє його бачили ввечері 13 травня, тобто в понеділок. Його кімната була на другому поверсі, а у великій суміжній спали два інших хлопчики. Вони нічого не бачили й не чули тієї ночі, отже, лорд Солтайр покинув свою кімнату не крізь двері. Вікно в нього було відчинене, а стіну в цьому місці густо обвивав плющ із дуже грубими гілками... Слідів на землі ми не виявили, але можна не сумніватися, що він таки виліз у вікно.

Його відсутність виявили у вівторок, о сьомій годині ранку. Його ліжко було застелене. Перед відходом учень встиг одягнутися в шкільну форму — чорну ітонську курточку та сірі штани. Вночі в його кімнату ніхто не заходив, а якби звідти долинали зойки чи відлуння боротьби, Контер, старший із хлопчиків у суміжній спальні, певна річ, почув би галас, адже спить дуже чутливо.

Як тільки зникнення лорда Солтайра виявили, я скликав увесь заклад — хлопчиків, учителів і слуг. І тут ми переконалися, що лорд Солтайр утік не сам. Бракувало Гайдеггера — викладача німецької мови. Його покій містився в протилежному крилі другого поверху, але також виходив вікнами на галявину. Ліжко в нього залишилося незастеленим, проте одягнутися як слід йому, мабуть, не судилося, бо його сорочка та шкарпетки лежали на підлозі. Він виліз у вікно й спустився донизу, чіпляючись за гілки плюща, про що свідчили сліди на землі. Його велосипеда, що зазвичай стояв у невеликій комірчині в кінці галявини, на місці не виявилось.

Гайдеггер прийшов у мою школу два роки тому з найкращими рекомендаціями, але він був мовчазним, похмурим чоловіком, тому його не дуже любили і школярі, і вчителі.

Сьогодні — четвер, і з вівторка ми нічого нового не дізналися про втікача. Звісно, перше, що я зробив, — це сконтак-

тувався з Голдернесс-холом. Маєток герцога розташований усього за кілька миль від школи, й у нас були сподівання, що, затуживши за домівкою, лорд Солтайр повернувся до батька, але там його не виявилось. Герцог дуже схвильований, а щодо мене, то ви й самі могли переконатися, до чого доводять людину тривога та почуття відповідальності за свого вихованця. Містере Голмс, благаю, зробіть усе, на що ви здатні! Це справа заслуговує на те, щоб ви віддалися їй цілком.

Шерлок Голмс уважно вислухав розповідь нещасного директора. Насуплені брови та глибока складка між ними свідчили про те, що чоловік не потребує умовлянь і докладе всіх зусиль до розслідування справи, яка, крім своєї серйозності, будила в ньому його повсякчасний потяг до незвичайних і заплутаних завдань.

Детектив дістав із кишені нотатник та зробив одну-дві помітки.

— Ви добряче схибили, що не звернулися до мене негайно ж, — строго сказав мій приятель. — Це дуже ускладнить розслідування. Я, наприклад, упевнений, що і галявина, і плющ на стіні могли б багато про що розповісти натренованому оку.

— Я тут ні до чого, містере Голмс. Його світлість усіма силами намагався уникнути розголосу. Він остерігався, щоб його сімейні негаразди не стали темою для пліток. Таке йому ніколи не подобалося.

— А місцева влада займалася розслідуванням втечі лорда Солтайра?

— Авжеж, сер, але, на жаль, це нічого не дало. Спочатку ми ніби й натрапили на слід утікачів — нам повідомили, що з нашої станції ранковим потягом їхав якийсь юнак, а з ним — підліток. Але вчора ввечері їх затримали в Ліверпулі, і помилка

відразу вийшла назовні. Ось тоді я вже зовсім зневірився й після безсонної ночі поїхав до вас першим потягом.

— Як тільки поліція кинулася хибним слідом, розслідування справи на місці, ймовірно, велося вже не так завзято?

— Його просто припинили.

— Отже, три дні пішли коту під хвіст. Яка ганьба!

— Аякже, каюся. Маєте рацію.

— Але загадку ще можна розплутати. Я із задоволенням візьмуся за цю справу. Скажіть, чи вам вдалося встановити якийсь зв'язок між зниклим хлопчиком і вчителем німецької мови?

— Та ніякого зв'язку між ними не було.

— Учитель викладав у його класі?

— Ні, і, наскільки я знаю, він навіть жодного разу з ним не розмовляв.

— Дивно, дуже дивно! У хлопчика був велосипед?

— Ні.

— А всі інші велосипеди на місці?

— На місці.

— Ви в цьому впевнені?

— Цілком.

— Сподіваюся, ви не думаєте, що німець їхав глухої ночі велосипедом, та ще й з хлопчиком на руках?

— Звісно, ні.

— Тоді як ви все це пояснюєте?

— Можливо, вони взяли велосипед для відвернення уваги, сховали його десь, а самі пішли пішки.

— Усе може бути. Але, погодьтеся самі, якийсь дивний спосіб відвернути увагу. Адже в комірчині стояли й інші велосипеди?

— Атож.

— Чи не краще йому було б сховати два велосипеди, якщо він хотів навести вас на думку, що вони поїхали, а не пішли пішки?

— Маєте рацію.

— Отож-бо й воно. Ні, ця теорія нікуди не годиться. Але саме собою зникнення велосипеда може послужити відправним пунктом для подальшого розслідування. Зрештою, це не така річ, яку легко сховати або знищити. Ще одне запитання: чи хтось відвідував підлітка напередодні його втечі?

— Ні.

— Можливо, на його ім'я були якісь листи?

— Так, один лист був.

— Від кого?

— Від його батька.

— Ви переглядаєте пошту своїх учнів?

— Ні.

— Чому ж вирішили, що лист прийшов від його батька?

— Конверт був із гербом, й адреса написана незграбним почерком герцога. До того ж герцог сам згадав, що писав синові.

— Як часто хлопчик отримував листи до цього?

— Останніми днями на його ім'я нічого не було.

— А з Франції йому часом не писали?

— Жодного разу.

— Ви, звісно, розумієте, до чого я хилю. Або лорда Солтайра викрали силою, або він утік із власної волі. Остання гіпотеза підказує, що хлопчик не міг би зважитися на такий вчинок без зовнішнього впливу. Якщо до нього ніхто не приходив, отже, вплив відбувався за допомогою листів. Ось чому мені важливо знати, хто йому писав.

— Навряд чи зможу тут чимось вам допомогти. Наскільки я знаю, йому писав лише батько.

— І батьківський лист надійшов у день втечі. Які взаємини були між батьком і сином: хороші, дружні?

— Його світлість нікого не удостоює своєї дружби, його поглинули важливі державні справи. Навряд чи йому доступні звичайні людські почуття. Але по-своєму він ставився до сина незле.

— Однак серцем хлопчик був цілком на боці матері?

— Ще б пак.

— Він сам це казав?

— Ні.

— А хто? Герцог?

— Ну що ви! Певна річ, ні!

— Тоді звідки про це знаєте?

— Мені доводилося не раз бесідувати з секретарем його світлості, містером Джеймсом Вайлдером. Він і поінформував мене потай про настрої лорда Солтайра.

— Зрозуміло. До речі, останній лист герцога знайшли в кімнаті хлопчика вже після втечі?

— Ні, він узяв його зі собою... Містере Голмс, чи не час нам уже на вокзал?

— Зараз накажу викликати кеб. Через чверть години будемо до ваших послуг. Якщо маєте намір телеграфувати додому, містере Гакстейбл, нехай там у вас думають, що розслідування все ще ведуть у Ліверпулі. Адже, здається, саме туди занесло вашу зграю гончаків? А я тим часом спокійно, без завад, попрацюю біля самих дверей вашої школи, і, можливо, чуття не підведе двох таких старих нишпорок, як ваш покірний слуга й Ватсон, і ми спробуємо дещо рознюхати на місці.

Увечері на нас війнуло свіже холодне повітря графства Дербі, де знаходилася знаменита школа доктора Гакстейбла.

Коли ми підїхали до неї, вже стемніло. На столі в передпокої лежала візитівка. Лакей щось прошепотів директорові, і той схвильовано обернувся до нас.

— Герцог тут, — сказав він. — Герцог і містер Вайлдер чекають на мене в кабінеті. Ходімо, джентльмени, я представляю вас.

Я, звісно, знав цього найвідомішого державного діяча зі світлин, але він виявився зовсім не таким, як на портретах. На килимі біля каміна перед нами стояв вишукано одягнений, величної постави чоловік із худим, вузьким обличчям і довгим гачкуватим носом, що якимось безглуздо стирчав. Він був блідий, як смерть, і цю блідість особливо підкреслювала його довга яскраво-руда борода, крізь яку на білій жилетці виблискував золотий ланцюжок від годинника. Колишній міністр свердловив нас крижаним поглядом. Поруч із ним стояв зовсім ще молодий юнак, невеликий на зріст, зі жвавим, нервовим обличчям і розумними блакитними очима — як я здогадався, його особистий секретар Вайлдер. Бесіду почав саме він, і почав одразу ж, з достатньо рішучою й навіть уїдливою інтонацією:

— Докторе Гакстейбл, я був у вас сьогодні вранці, але, на жаль, спізнився й не міг завадити вашій поїздки до Лондона. Як мені сказали, ви вирушили туди за містером Шерлоком Голмсом із тим, аби доручити йому розслідування цієї справи. Його світлість здивований, докторе Гакстейбл, що ви зважилися на такий крок, не порадившись попередньо з ним.

— Коли я дізнався, що поліційні розшуки ні до чого не призвели...

— Його світлість далеко не переконаний у цьому.

— Але містере Вайлдер!..

— Як ви знаєте, докторе Гакстейбл, його світлість не хоче, щоб ця справа набула розголосу. Він вважає за краще не по-свячувати в неї зайвих людей.

— Це легко виправити, — пробурмотів переляканий педагог. — Містер Шерлок Голмс може повернутися до Лондона ранковим потягом.

— Не збираюся робити цього, професоре! — із ввічливою посмішкою сказав Голмс. — Північне повітря таке приємне й настільки корисне для здоров'я, що я вирішив згаяти кілька днів тут, на рівнинах, а вже розважатися буду, як зумію. Чи знайду притулок під вашим дахом, чи в сільському заїзді, це, природно, залежить лише від вас.

Нещасний педагог розгублено роззявив рота, але тут його врятував звучний бас рудобородого герцога, що прозвучав наче гонг, яким закликають до обіду.

— Містер Вайлдер має рацію, докторе Гакстейбл, вам варто було б порадитися зі мною. Але оскільки ви вже посвятили містера Голмса в усю цю справу, з нашого боку було б нерозумно відмовлятися від його допомоги. Вам немає потреби селитися в сільський заїзд, містере Голмс, буду радий прийняти вас у себе в Голдернесс-холі.

— Красно дякую, Ваша світлосте. Однак в інтересах нашої справи, мабуть, мені краще залишитись тут, на місці подій.

— Не хочу вас неволити, містере Голмс. Але якщо вам знадобиться якась інформація від мене чи містера Вайлдера, ми до ваших послуг.

— Мені, мабуть, усе ж доведеться побувати в Голдернесс-холі, — повідомив Голмс. — А зараз, сер, я лише хотів би знати, як ви пояснюєте таємниче зникнення вашого сина.

— Важко сказати, сер.

— Даруйте, якщо торкнуся неприємної для вас теми, але без цього ніяк не можна. Чи не думаєте ви, що до цього причетна герцогиня?

Міністр зволікав із відповіддю.

— Ні, не думаю, — сказав він урешті-решт.

— Тоді саме собою напрошується інше пояснення: можливо, хлопчика викрали, щоб отримати за нього викуп? Таких вимог не було?

— Ні, сер.

— Ще одне запитання, Ваша світлосте. Я знаю, що ви писали синові в день його зникнення.

— Ні, це було напередодні.

— Справді. Але він отримав ваш лист саме того дня?

— Авжеж.

— Чи не було в цьому листі чогось такого, що могло схвилювати його або подати йому ідею втекти?

— Певна річ, ні, сер!

— Лист ви відправили особисто?

За герцога роздратовано відповів секретар:

— Його світлість не має звички персонально надсилати свою кореспонденцію. Цей лист залишили разом із іншими на столі в кабінеті, й усю кореспонденцію я поклав у торбу для пошти.

— Ви впевнені, що серед інших листів був і цей?

— Атож, я його бачив.

— Скільки листів ви написали того дня, Ваша світлосте?

— Чи то двадцять, чи то тридцять. У мене широке листування. Але, мені здається, що ми дещо відхилилися від суті справи.

— Ні, чому ж! — заперечив Голмс.

— Я порадив поліції спрямувати пошуки на південь Франції, — продовжував герцог. — Повторюю: не думаю, щоб гер-

цогиня була здатна підштовхнути сина на такий жакливий вчинок, але він, за своєї завзятості, міг утекти до матері, тим більше, якщо тут не обійшлося без підбурювання та сприяння цього німця. А тепер, докторе Гакстейбл, дозвольте відкланятися.

Я відчував, скільки ще запитань залишається в Голмса, але герцог одразу поклав край розмові. Витончений аристократизм цього вельможі не дозволяв йому вдаватися до балачок про сімейні справи зі сторонньою особою, і він, можливо, боявся, що кожне нове запитання пролле безжалісне світло на старанно затемнені закутки його життя.

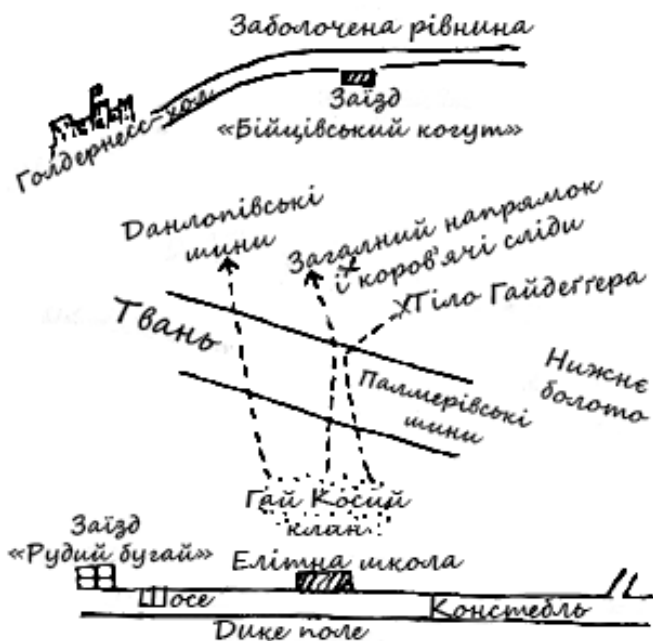
Відразу після відходу герцога й містера Вайлдера мій приятель зі звичним для нього завзяттям узявся до праці.

Ретельний огляд кімнати хлопчика нічого не дав, крім остаточної впевненості в тому, що він міг утекти лише у вікно. У кімнаті вчителя-німця серед його речей також не знайшлося нових доказів. Плющ під вікном не витримав його ваги, і, посвітивши ліхтариком на галявину, ми побачили там глибокі відбитки підборів. Прим'ята трава — ось єдине, що свідчило про цю незбагненну нічну втечу.

Шерлок Голмс пішов, залишивши мене самого, і повернувся лише по одинадцятій. Він дістав десь велику мапу околиць, розклав її в моїй кімнаті на ліжку та поставив посередині лампу. Потім закурив і став зосереджено розглядати своє надбання, час від часу вказуючи мені на цікаві для нього пункти задимленим бурштиновим мундштуком люльки.

— Це справа захоплює мене все більше й більше, Ватсо-не, — зізнався мій товариш. — Цікава справа, дуже цікава... Але зараз, коли приступаю до неї, мені хотілося б звернути вашу увагу на певні географічні деталі, які можуть виявитися важливими в ході слідства. Погляньте на цю мапу. Оцей

заштрихований квадрат — школа, застромлю сюди шпильку. Ось шосе. Воно проходить повз школу зі сходу на захід, і відгалужень від нього немає на цілу милю в той та інший бік. Якщо наші втікачі рухалися дорогою, іншого шляху для них бути не могло.

— Згоден.

— За щасливим збігом обставин, можемо перевірити, що діялося на шосе тієї ночі. Ось тут, де зараз моя люлька, з дванадцятої до шостої ранку чергував полісмен. Як бачите, це перше перехрестя в східній частині шосе. Полісмен ні на мить не залишав свого поста й стверджує, що неодмінно помітив би

дорослого чоловіка з хлопчиком, якби вони там пройшли. Я спілкувався з ним сьогодні ввечері, і, мені здається, його словам можна вірити. Отже, цей кінець шосе виключається. Тепер поглянемо, які справи в західній його частині. Там є заїзд «Рудий бугай», господиня якого занедужала. Вона посилала за лікарем у Меклтон, але той був в іншого хворого й приїхав до неї лише вранці. Чекаючи на нього, у заїзді не спали всю ніч і раз у раз дивилися на шосе, чи не їде медик. За словами цих людей, повз заїзд ніхто не проходив. Якщо вірити їм, виходить, що й західна частина шосе не залишає у нас жодних сумнівів. Отже, втікачі обрали якийсь інший шлях.

— А велосипед? — сказав я.

— Авжеж, велосипед. Зараз ми ним займемося. Продовжимо ж наші міркування. Якщо втікачі не вийшли на шосе, отже, вони подалися або на північ, або на південь від школи, не інакше. Зважмо обидві гіпотези. На південь від школи знаходилося дике поле, поділене на дрібні ділянки; кожна відокремлена від іншої кам'яною стіною. Проїхати тут на велосипеді неможливо. Отже, і це припущення треба відкинути. Тепер звернімо наші погляди на північ. Там бачимо гай, який називають Косим клином, а за ним, на десять миль углиб, простягається заболочена рівнина, дуже вже горбиста в бік півночі. Лівіше від неї стоїть Голдернесс-хол, до якого по шосе десять миль, а навпростець — усього шість. Рівнина ця сумна та безлюдна. На ній розташовано кілька маленьких скотарських ферм. Вівці, корови та болотяні птахи — ось єдині мешканці цієї місцини. Далі, як ви самі бачите, проходить Честерфілдське шосе. Вздовж нього стоять два-три котеджі, церква й заїзд. Позаду — пагорби, високі та малодоступні. Упевнений, що наші пошуки треба спрямувати сюди, на північ.

— Але ж велосипед! — повторив я.

— До чого тут велосипед! — утрочав терпець Голмс. — Хороші велосипедисти їздять не лише шосейними дорогами. Рівнину пересікає безліч стежок, крім цього, тієї ночі яскраво сяяв місяць... Зачекайте! Що це?

Тривожний стукіт у двері — і відразу слідом за ним у нашу кімнату ввійшов доктор Гакстейбл. Він тримав у руках блакитне кепі з білою нашивкою на козирку.

— Ось знахідка! — вигукнув він. — Слава Богу! Нарешті ми натрапили на слід нашого хлопчика! Це його кепі!

— Де його знайшли?

— У фургоні циганів, котрі стояли табором на рівнині. Вони знялися з місця у вівторок. Сьогодні поліція завітала до них і провела обшук у фургоні. Й ось що знайшли.

— Як це до них потрапило? Як вони це пояснюють?

— Викручуються, брешуть. Присягаються, ніби знайшли кепі на рівнині у вівторок уранці. Ні, ці негідники мусять знати, де хлопчик! На щастя, їх усіх посадили до в'язниці. Страх перед законом розв'яже їм язика. А може, й не лише страх, а й гаманець герцога.

— Ну, що ж, гаразд, — видихнув Голмс, коли лікар вийшов із кімнати. — У будь-якому разі, це підтверджує мою теорію, що тільки пошуки на рівнині дадуть якісь результати. Поліція тут нічого не робила, якщо не брати до уваги арешт циганів. Погляньте на мапу, Ватсоне. Рівниною біжить струмок. Між школою та Голдернесс-холлом він подекуди заболочений. Погода зараз така суха, що шукати сліди в інших місцях не має сенсу, а серед боліт, можливо, щось і залишилося. Завтра зайду за вами з самого ранку, і ми спробуємо пролити світло на цю таємничу історію.

Наступного дня, прокинувшись удосвіта, я побачив біля свого ліжка високу, довготелесу постать Голмса. Він був одягнений і, судячи з усього, уже встиг побувати на вулиці.

— Я обстежив галявину та комірчину з велосипедами, — повідомив мій приятель, — потім пройшовся Косим клином. Підіймайтесь, Ватсоне, у сусідній кімнаті вже стоїть какао. І попрошу вас поквапитися, бо нам ще багато доведеться за сьогодні зробити.

Обличчя в мого товариша розпашілося, очі блищали, як у людини, котра поспішає взятися за свою улюблену роботу. Це був інший Голмс — жвавий, енергійний, зовсім не схожий на зануреного в себе блідого мрійника з Бейкер-стрит. І, дивлячись на його струнку постать, від якої віяло силою, я збагнув, що день нам видався напружений.

Але почався він із надзвичайно гіркого розчарування. Сповнені надій, ми вирушили в дорогу бурою торф'яною рівниною, яку перетинало безліч стежок, протоптаних вівцями, і незабаром вийшли до світло-зеленої заболоченої галявини, що пролягла між нами та Голдернесс-холмом. Якщо хлопчик утік додому, він не міг оминати її, і тут мали залишитися його сліди або сліди вчителя-німця. Але нічого такого ми не знайшли. Мій приятель ішов уздовж краю цієї зеленої галявини і, насупивши брови, уважно придивлявся до кожної темної плями на її вкритій мохом поверхні. Овечих слідів тут було безліч, а пройшовши далі ще кілька миль, ми побачили й відбитки коров'ячих ратиць. І більше нічого.

— Осічка, — зазначив Голмс, обводючи похмурим поглядом рівнину, що розстелилася перед ним. — Он там іще болота, і між ними є вузький прохід. Дивіться! Погляньте! Що це?

Ми ступили на кучеряву чорну стрічку стежки. У самій її середині, на сирій землі, чітко виднілися сліди від велосипедних коліс.

— Ура! — вигукнув я. — Ось і велосипед!

Але Голмс похитав головою, і вираз його обличчя був не стільки радісний, скільки здивований і насторожений.

— Велосипед є, та не той, — зауважив він. — Я вивчив сорок два різних відбитки велосипедних шин. Ці, як бачите, фірми «Данлоп», та ще й із латкою. У Гайдеггера були палмерівські, із повздовжніми смужками. Про це мені сказав учитель математики Евелінг. Отже, проїжджав тут не Гайдеггер, а хтось інший.

— Хлопчик?

— Якби ж ми могли довести, що він мав велосипед! Але нас запевняють, що велосипеда в нього не було. Ці сліди, як ви можете самі переконатися, ведуть від школи.

— Або в напрямку школи.

— Ні, мій любий, Ватсоне. Відбиток заднього колеса завжди глибший, бо на нього припадає більша вага. Ось бачите? У кількох місцях він збігся з менш ясним відбитком переднього та знищив його. Ні, велосипедист точно їхав від школи. Можливо, він не має жодного відношення до наших розшуків, але все ж перед тим, як продовжити, слід піти назад цим слідом.

Так ми й вчинили, і через двісті-триста ярдів там, де стежка звернула зі заболоченої ділянки, відбиток велосипедних коліс зник. Але далі стежку перетинав струмок, і за ним сліди знову відновилися, хоча їх і встигли затоптати корови. Потім стежка заглибилася в Косий клин — гай, що доходив майже до самої будівлі школи. Велосипедист, вочевидь, виїхав із цього гаю. Голмс сів на валун і підпер підборіддя руками. Поки він незворушно так сидів, я встиг викурити дві цигарки.

— Ну, що ж, — сказав нарешті мій товариш, — завбачлива людина, звісно, може поміняти шини свого велосипеда, щоб заплутати сліди. Але мати справу зі злочинцем, котрий має аж такий дар передбачення, було б для мене великою честю.

Залишимо це питання невирішеним і повернімося до болота, бо там ще не все обстежили.

Ми продовжили свій ретельний огляд заболоченої ділянки рівнини й незабаром були належно нагороджені. Голмс побачив ще одну брудну стежку і, підійшовши до неї, радісно зойкнув. Посередині тягнулися тонкі, як телеграфні дроти, смужки. Це були відбитки палмерівських велосипедних шин.

— Ось де проїжджав гер Гайдеггер! — схвильовано промовив Голмс. — Мої висновки були не такі вже й кепські, Ватсоне!

— З чим вас і вітаю.

— Але до кінця ще далеко. Прошу вас, не ступайте на стежку. Ходімо цим слідом. Він, либонь, скоро урветься.

Однак у цій частині рівнини раз у раз траплялися тонкі місця, і хоча велосипедний слід часто губився, ми щоразу знаходили його.

— Помічаєте, — сказав Голмс, — що тут велосипедист натиснув на педалі? Це цілком очевидно. Погляньте ось сюди, де збереглися сліди і переднього, і заднього колеса. Вони однаково чіткі. А це можна пояснити лише тим, що велосипедист переніс центр ваги на кермо, як роблять спортсмени. О Боже, він упав!

На брудній стежці виднівся широкий і довгий мазок. Далі були помітні відбитки черевиків, а потім знову з'явився велосипедний слід.

— Колеса послизнулися? — спитав я.

Голмс підняв зі землі зламану гілку. На мій жах, жовті квіти були забризкані чимось червоним. На стежці й в заростях друку темніли бурі плями згустків крові.

— Кепські справи! — сказав Голмс. — Зовсім зле! Не ступайте сюди, Ватсоне, відійдіть подалі. Отже, що можна прочитати тут? Він упав поранений... піднявся... знову сів на велоси-

пед... рушив далі. Стежкою пройшов табун. Та ж не бугай його заколов! Але інших слідів тут немає. Уперед, вперед, Ватсоне! Плями крові, відбитки велосипедних коліс — уже за цими слідами ми його точно знайдемо!

Наші пошуки не затягнулися. Велосипедний слід почав дивно петляти вологою лискучою стежкою. Я поглянув уперед, і раптом перед моїми очима блиснуло щось металеве. Із заростей дроку ми витягнули велосипед із палмерівськими шинами. Одна педаль у нього була погнута, кермо та переднє колесо суцільно залиті кров'ю. Трохи далі з трави виднівся черевик. Ми кинулися туди й побачили злочасного велосипедиста — високого бородатого чоловіка в окулярах із розбитим правим скельцем. Причиною його смерті був нищівний удар, що проломив йому череп. Те, що він ще міг проїхати кілька метрів після такого поранення, свідчило про його вражаючу живучість і силу духу. Черевики чоловік одягнув на босу ногу, а під піджаком виднілася нічна сорочка. Жодних сумнівів: перед нами лежав учитель-німець.

Голмс дбайливо перевернув тіло й оглянув його, потім сів і замислився. Дивлячись на стривожене обличчя мого товариша, я зрозумів, що ця страшна знахідка не дуже просунула вперед наше розслідування.

— Просто не знаю, як нам бути, Ватсоне, — сказав нарешті Голмс. — Я схильний рухатися далі. Наші пошуки настільки затягнулися, що нам і годину не можна втрачати. З іншого боку, треба повідомити поліцію. Хіба можна залишати тут тіло цього бідолахи!

— Пошліть зі мною записку.

— Але я не можу обійтися без вас і вашої допомоги! Стійте, он там хтось ріже торф. Покличте цього селянина, нехай приведе сюди поліцію.

Я виконав прохання Голмса, і він відправив до смерті переляканого фермера зі запискою до лікаря Гакстейбла.

— Отже, Ватсоне, — знову озвався мій приятель, — сьогодні вранці ми з вами натрапили на два сліди. Перший залишив велосипед із палмерівськими шинами, і бачите, куди він нас привів. Друга наша знахідка — слід від латаної данлопівської шини. До того, як вирушити цим другим слідом, треба підсумувати, що ми знаємо, і відділити істотне від несуттєвого... Насамперед хочу наголосити, що хлопчик утік із власної волі. Він виліз у вікно й зник один або зі спільником. У цьому немає сумнівів.

Я схилив голову на знак згоди.

— Атож. Тепер займемося нещасним німцем. Хлопчик устиг одягнутися, отже, він готувався до втечі. Але німець, мабуть, одягався поспіхом і тому втік навіть без шарпеток.

— Безсумнівно.

— Що його змусило вистрибнути у вікно? Те, що він побачив, як хлопчик утікав. Хотів наздогнати й повернути учня. Хапає свій велосипед, кидається в погоню за втікачем і гине на болотах.

— Усе ніби так і є.

— Тепер підходжу до найсуперечливішої частини своїх міркувань. Переслідуючи маленького хлопчика, дорослий чоловік мав би просто побігти за ним. Адже наздогнати його було б зовсім не важко. Але німець, котрий, за словами доктора Гакстейбла, був прекрасним велосипедистом, чинить інакше — кидається в комірчину за своїм велосипедом. Звідси висновок: він побачив, що хлопчик скористався кращим способом пересування, ніж власні ноги.

— Іншими словами, узяв чийсь велосипед?

— Відновимо картину втечі до решти. Німець гине за п'ять миль від школи — і гине, зауважте, не від кулі, яку могла б випустити в нього навіть дитина, а від безжального удару по голові, завданого рукою дужої людини. Отже, у хлопчика був спільник, і віддалялися вони так хутко, що хороший велосипедист наздогнав їх лише на п'ятій милі. При огляді місця, де відбулася трагедія, ми виявили лише відбитки коров'ячих копит. Я зробив ширше коло, кроків на п'ятдесят, і не побачив жодної стежини. Другий велосипедист не мав жодного стосунку до бивства, а людських слідів там і не було.

— Голмсе! — вигукнув я. — Це неможливо!

— Браво! — сказав він. — Висновок вичерпний. У моєму викладі подій є щось неймовірне, отже, я припустився помилки. Але ви весь час були зі мною й усе бачили на власні очі. Де ж я помилився?

— Можливо, він розбив голову під час падіння?

— Серед боліт, Ватсоне?

— Навіть не знаю, Голмсе.

— Зосередьтеся, ми розгадували й важчі загадки. Матеріалу для міркувань у нас досить, треба лише вміло використати його... Тож ходімо далі, Ватсоне. Палмерівські шини повідомили нам усе, що могли. Тепер поглянемо, куди нас заведе залатана данлопівська.

Ми вирушили цим слідом, але незабаром перед нами потягнулися пологі, зарослі вересом пагорби; струмок залишився позаду. Іти далі не було сенсу, адже відбитки данлопівських шин могли вести або до Голдернесс-холу, чиї величаві вежі здіймалися ліворуч, або до приземистих сірих хатинок, за якими, якщо вірити мапі, проходило Честерфілдське шосе.

Коли ми опинилися всього за кілька кроків від старого, доволі непоказного на вигляд заїзду з півником на вивісці, Голмс

раптом скрикнув і схопив мене за плече, щоб не впасти. У нього підвернулася нога, а, як відомо, у таких випадках людина стає зовсім безпорадною. Він сьак-так дошкандибав до дверей заїзду, де з люлькою в зубах сидів кремезний, смаглявий чоловік середнього віку.

— Здоровенькі були, містере Рюбен Гейз, — привітався Голмс.

— А хто ви такий і звідки знаєте моє ім'я? — поцікавився чоловік, змірявши Голмса підозрілим і недобрим поглядом.

— Воно написане на вивісці у вас над головою. А власника завжди впізнаєш. Скажіть, чи немає у вас якогось візка в каретнику?

— Ні.

— Я на праву ногу ступити не можу.

— Не ступайте, якщо не можете.

— А як же мені йти?

— Яюсь на одній нозі дострибаєте.

Відповіді містера Рюбена Гейза не вирізнялися надмірною люб'язністю, але Голмс стерпів його свавілля з дивною щирістю.

— Слухайте, шановний, — звернувся він, — ви ж бачите, яке зі мною сталося лихо. Нам аби до місця дістатися, а як і на чому, мені байдуже.

— А мені й поготів начхати, — відрубав цей похмурий суб'єкт.

— Я тут у важливій справі. Дайте мені свій велосипед і отримаєте соверен за послугу.

Господар нашорошив вуха:

— А куди вам їхати?

— У Голдернесс-хол.

— Чи не до самого герцога в гості? — спитав власник заїзду, насмішкувато зиркаючи на наш забризканий брудом одяг.

Голмс щиросердно засміявся:

— Герцог прийме нас із розпростертими обіймами.

— А це чому ж?

— Бо ми повідомимо йому хорошу звістку про його зниклого сина.

Містер Гейз сіпнувся:

— Невже знайшли?

— З Ліверпуля дали знати, що він там. Його ось-ось знайдуть.

Щось тінню промайнуло цією грубою, зарослою щетиною пікою. Містер Гейз раптом подобрішав.

— У мене менше причин бажати йому добра, ніж у будь-кого іншого, — кинув він, — бо я служив у нього кучером, а він дуже прикро зі мною вчинив. Постачальник сіна наплів йому про мене сім мішків гречаної вовни, тож мене прогнали, навіть рекомендації не дали. Але я однаково радий, що молодий лорд знайшовся в Ліверпулі. Гаразд, допоможу вам доправити цю добру звістку до Голдернесс-холу.

— Дякую, — вклонився Голмс. — Але ми спочатку повечереємо, а потім ви дасте мені свій велосипед.

— Я його не маю.

Голмс показав йому соверен.

— Кажу ж вам, велосипеда немає! Кіньми доїдете.

— Гаразд, — сказав Голмс. — Нагодуйте нас, а потім ще про це побалакаємо.

Коли ми залишилися самі в кухні, вимощеній плиткою, нога в Голмса раптом, ні з того ні з сього, перестала боліти. День хилився до вечора. Ми зголодніли й не квапилися вставати з-за столу. Занурений у свої думки, Голмс кілька разів,

не перестаючи мовчати, підходив до вікна. Воно виходило на подвір'я, завалене сміттям. В одному його кутку стояла кухня, де працював брудний, замузаний підліток, в іншому — стайня. Після однієї з таких прогулянок Голмс знову всівся за стіл і раптом схопився, голосно скрикнувши.

— Є, Ватсоне! Знайшов! — зрадів він. — Тепер усе ясно. Ватсоне, ви бачили відбитки коров'ячих копит сьогодні вранці?

— Бачив.

— Де?

— Та всюди. І на болотах, і біля того місця, де бідолаха Гайдеггер зустрів свою смерть.

— Правильно. А тепер, Ватсоне, скажіть, чи багато корів ви помітили?

— Корів я не бачив.

— Дивно, Ватсоне! Всюди відбитки коров'ячих копит, а самих корів ніде не видно. Правда, дивно?

— Так, справді.

— Тепер, Ватсоне, напружте свою пам'ять і спробуйте уявити, як виглядали ці сліди на стежці.

— Уявив.

— Пригадуєте? Іноді вони були такі... — він став розклада-ти на столі хлібні крихти: —::: А іноді такі: —.: :.: А подекуди навіть такі: —.: :.: Згадали?

— Ні.

— А я готовий підтвердити це під присягою. Втім, ми ще повернемося туди й перевіримо все на місці. Яким же я був сліпим, що не зробив з цього відповідних висновків!

— Яких висновків?

— А ось яких: дивовижні це корови, яких можна пустити й ступою, і клусом, і чвалом! Ще згадаєте моє слово, Ватсоне,

такий хитрий прийом не до снаги власнику сільського трактуру! На дворі нікого немає, крім цього хлопчика в кузні. Зробимо вилазку й з'ясуємо, як там справи.

У напівзруйнованій стайні стояли дві кошлаті, нечищені коняки. Голмс підняв однієї із них задню ногу й голосно зареготав:

— Підкови старі, а підкували зовсім недавно. Підкови старі, а цвяхи новенькі. Це справа стане класикою — вона цілком на це заслуговує. Тепер зазирнімо в кузню.

Підліток, зайнятий своєю справою, не звернув на нас ні найменшої уваги. Я побачив, як Голмс швидко оглянув усю кузню, завалену залізним бруктом і трісками. Раптом позаду почувся кроки, і ми побачили господаря. Густі брови в нього піднялися й створили одну лінію над злісно виблискуючими очима, смагляве обличчя засмикалося судомою. Він тримав у руці коротку, окуту залізом палицю та сунув на нас із таким загрозливим виглядом, що я зрадів, намацавши револьвер у своїй кишені.

— Поліційні нишпорки! — вигукнув він. — Що вам тут треба?

— Містере Рюбен Гейз, даруйте! — спокійно сказав Голмс. — Можна подумати, що ви боїтеся, щоб і справді чогось тут не знайшли.

Величезним зусиллям волі Гейз опанував себе й скривився у фальшивій усмішці, яка здалася мені ще страшнішою, ніж його грізний вигляд.

— Прошу дуже, шукайте. Що знайдете — все ваше, — дозволити він. — Але я не люблю, коли сторонні люди, не питаючи, вештаються моїм подвір'ям. Тому, містере, чим швидше оплатите рахунок і заберетеся геть, тим буде краще.

— Не гнівайтесь на нас, містере Гейз, — сказав Голмс. — Ми просто хотіли поглянути на ваших коней, але я, здається, і пішки дійду. Адже до Голдернесс-холу недалеко?

— Звідси до самих воріт милі дві, не більше. Он тим шляхом, ліворуч.

Він провів нас із двору похмурим поглядом.

Ми недалеко зайшли дорогою, оскільки Голмс зупинився біля першого її закруту, знаючи, що тепер нас ніхто уже не побачить.

— Було гаряче, як кажуть у дитячій грі, — сказав він. — І чим більше прямує від заїзду, стає все холодніше та зимніше. Ні, йти звідси ще зарано!

— Переконаний, що цей Рюбен Гейз знає все. Більш злочинної фізії мені в житті не доводилося бачити!

— Правда? Справжній злодій! А коні, а кузня? Еге, цікава забігайлівка цей «Бійцівський когут»! Давайте-но поспостерігаємо, що там діється, лише обережно, нишком.

Позаду нас височів пологий пагорб, усіяний сірими валунами. Коли ми почали підійматися вгору його схилом, я поглянув у бік Голдернесс-холу й раптом побачив велосипедиста, котрий швидко мчав дорогою.

— Пригніться, Ватсоне! — гукнув Голмс, опустивши мені на плече свою важку руку.

Тільки-но ми встигли сховатися за валун, як цей чоловік пролетів повз нас. У хмарі пилу, здійсненого велосипедистом, переді мною промайнуло бліде, схвильоване обличчя, у кожній рисі якого застиг жах: відкритий рот, застиглий погляд дико виричених очей. Це була якась безглузда карикатура на чепуристого, стрункого Джеймса Вайлдера, нашого вчорашнього знайомого.

— Секретар герцога! — скрикнув Голмс. — Мерщій, Ватсоне! Поглянемо, що йому там треба.

Стрибаючи по камінню, ми видерлися нагору схилом і побачили звідти двері заїзду. Велосипед Вайлдера стояв біля стіни. У будинку не було помітно жодного руху, у вікна ніхто не визирав.

Сонце заходило за високі вежі Голдернесс-холу, і на рівнину повільно спускалися сутінки. Незабаром у згуслій темряві зі стайні при заїзді виїхав екіпаж із ліхтарями обабіч, і через хвилину-другу він щодуху промчав повз нас у напрямку Честерфілду.

— Як це розуміти, Ватсоне? — прошепотів Голмс.

— Схоже на втечу.

— Екіпаж, а в ньому лише одна людина, наскільки мені вдалося розгледіти. Але це не містер Джеймс Вайлдер, бо він, погляньте, он там стоїть.

Посеред яскраво освітленого прямокутника дверей чорніла постать секретаря. Витягнувши шию, він вдивлявся в темряву, явно чекаючи на когось. Минуло кілька хвилин, і нарешті на дорозі почулися кроки. У світлі, що падало з дверей, промайнула ще чиясь тінь, двері зачинили, і заїзд знову занурився в морок. Потім в одному з його горішніх вікон засвітили лампу.

— Дивні відвідувачі заходять у «Бійцівський когут», — зауважив Голмс.

— Вхід у шинок із іншого боку.

— Правильно. Ці двоє, ймовірно, не просто відвідувачі, а гості власника. Але що знадобилося в цьому лігві містеру Джеймсу Вайлдеру, та ще такої пізньої години? І кому він призначив там зустріч? Ризикнемо, Ватсоне, підійдімо до них ближче.

Ми спустилися на дорогу й крадькома підійшли до дверей заїзду. Велосипед Вайлдера, як і раніше, був прихилений до стіни. Голмс чиркнув сірником, підніс його до заднього велосипедного колеса, й я почув, як він гмикнув, коли вогник освітив латку на данлопівській шині. Вікно, в якому світилося, було якраз над нами.

— Треба зазирнути туди одним оком. Ватсоне, якщо ви підставите мені спину, а самі притулитесь до стіни, мені якось удасться це зробити.

За мить Голмс став ногами мені на плечі й негайно ж зістрибнув униз.

— Ходімо, друже, — видихнув він. — На сьогодні досить. Ми зробили все, що могли. Не будемо гаяти часу, адже до школи шлях не близький.

Поки ми, обоє втомлені, повільно йшли рівниною, Голмс не зронив майже ні слова і, не заходячи в школу, пішов на станцію відправити телеграми. Потім я чув, як він утішав доктора Гакстейбла, враженого трагічною смертю вчителя, і вже зовсім пізно вночі побачив його в своїй кімнаті — такого ж бадьорого та сповненого сил, як минулого ранку.

— Усе просувається просто чудово, друже, — сказав він. — Обіцяю, що завтра до вечора нам удасться розгадати цю таємницю.

Наступного дня об одинадцятій годині ранку ми з Голмсом йшли знаменитою тисовою алеєю Голдернесс-голу. Лакей зустрів нас біля чудового порталу та відвів у кабінет його світлості. Там перед нами постав містер Джеймс Вайлдер. Він тримався скромно, чемно, та дикий жах минулої ночі все ще відбивався на його обличчі, що сіпалося, та в хитрих очах.

— Хочете побачити герцога? На жаль, його світлість кепсько почуввається. Його просто знищила та трагедія, про яку доктор Гакстейбл сповістив нас учора телеграмою.

— Мушу побачити герцога, містере Вайлдер.

— Але він не виходить зі своєї кімнати.

— Тоді я зайду до нього.

— Він у ліжку.

— Я все ж наполягаю на зустрічі.

Крижана інтонація Голмса не допускала заперечень і переконала секретаря, що сперечатися з цим чоловіком марно.

— Гарзд, містере Голмс, я доповім про вас.

Минуло менше години, перш ніж герцог з'явився в кабінеті. Очі в нього ще глибше запади, плечі були безвольно опущені: він немов постарів з учорашнього дня. Він вклонився з вишуканою ввічливістю й сів у фотель.

— Слухаю вас, містере Голмс.

Але мій приятель дивився на секретаря, котрий стояв біля свого патрона.

— Ваша світлосте, присутність містера Вайлдера дещо сковує мене.

Секретар зблід і кинув зловісний погляд на Голмса.

— Якщо Ваша світлість забажає...

— Авжеж, залиште нас... Отже, містере Голмс, що маєте мені розказати?

Мій приятель вичекав, коли двері за секретарем зачинилися.

— Ваша світлосте, — почав він, — ми з моїм колегою, доктором Ватсоном, знаємо зі слів доктора Гакстейбла, що ви обіцяли грошову винагороду за розслідування цієї справи. Мені б хотілося почути це з ваших власних вуст.

— Будь ласка, містере Голмс.

— Якщо мене правильно інформували, ви призначили п'ять тисяч фунтів тому, хто вкаже вам, де перебуває ваш син.

— Усе правильно.

— І ще тисячу тому, хто назве ім'я особи або ж осіб, які тримають його в неволі.

— Цілком вірно.

— Тут, звісно, маються на увазі не лише викрадачі, але й ті, хто замислив викрадення.

— Аякже! — нетерпляче вигукнув герцог. — Якщо ви розгадаєте цю таємницю, містере Шерлок Голмс, вам не доведеться скаржитись на мою скупість.

Мій товариш жадібно потер руки, що здивувало мене, адже досі я знав його як людину з найскромнішими потребами.

— Це у вас чекова книжка на столі? — спитав він. — Попрошу вашу світлість виписати мені чек на шість тисяч фунтів! Перекладний чек у те ж відділення банку на Оксфорд-стрит, де в мене відкритий поточний рахунок.

Герцог випростався в кріслі й змірив мого товариша крижаним поглядом.

— Жартуєте, містере Голмс? Гарна ж це тема для дотепів!

— Що ви, Ваша світлосте! Я серйозний, як ніколи.

— Що ж це означає?

— Це означає, що я отримав нагороду заслужено. Знаю, де зараз ваш син, і знаю людей, точніше, людину, котра тримає його в полоні.

Руда борода герцога наче вогнем спалахнула на його смертельно зблідлому обличчі.

— Де мій син? — заледве промовив він.

— У заїзді «Бійцівський когут», за дві милі від воріт вашого парку. Принаймні він був там учора.

Герцог відкинувся на спинку крісла:

— Кого ж ви звинувачуєте?

Відповідь Шерлока Голмса вразила мене. Він стрімко ступив уперед і торкнувся рукою плеча герцога:

— Я звинувачую Вас. А тепер, Ваша світлосте, будьте ласкаві видати мені чек на шість тисяч фунтів.

Мені ніколи не забути, як герцог схопився з крісла та судомно махнув руками, ніби намагаючись втриматися на краю прірви. Потім, нелюдським зусиллям волі закликавши на поміч свою аристократичну витримку, він знову сів за стіл і затулив обличчя руками. Минула хвилинка, ще одна...

— Що вам, власне, вдалося довідатися? — спитав нещасний, не підіймаючи голови.

— Я бачив вас разом із ним учора ввечері.

— Хто ще знає про це, крім вашого приятеля?

— Я нікому нічого не казав.

Тремтячими пальцями герцог узяв перо й розгорнув чекову книжку.

— Я не порушу свого слова, містере Голмс. Ви отримаєте обіцяний чек, хоча ці гроші підуть на сплату за інформацію, яка нічого, окрім горя, мені не принесла. Але чи міг я думати, обіцяючи винагороду, що події наберуть таких обертів! Утім, сподіваюся, і ви, містере Голмс, і ваш товариш — люди розсудливі?

— Не розумію, що ви хочете цим сказати, Ваша світлосте.

— Гаразд, поговоримо відверто, містере Голмс. Якщо подробиці цієї справи нікому, крім вас двох, не відомі, далі вони не підуть. Я винен вам дванадцять тисяч фунтів, чи не так?

Але Голмс усміхнувся й похитав головою:

— На жаль, Ваша світлосте! Все це не так легко залагодити, як може здатися з першого погляду. Хтось має бути покараний за вбивство вчителя.

— Але Джеймс тут ні до чого! Не можна перекладати всю провину на нього. Вбивство — справа рук цього звіра, цього негідника, послугами котрого він мав нещастя скористатися.

— А я дотримуюся того погляду, Ваша світлосте, що коли людина ступила на шлях злочину, то має нести моральну відповідальність за всі наслідки свого вчинку.

— Моральну — так. Але не змушуйте його відповідати перед законом! Людину не можна засуджувати за вбивство, при якому він навіть не був присутній, за вбивство, яке обурило його не менше, ніж вас. Почувши про нього, він не витримав докорів сумління й одразу ж у всьому мені зізнався. Потім, не гаючи ні хвилини, порвав із убивцею. Містере Голмс, врятуйте його, врятуйте! Благаю вас, врятуйте його!

Куди й поділася аристократична стриманість герцога! Цей можновладець кидався кабінетом зі спотвореним обличчям, судомно махаючи руками. Нарешті він опанував себе, знову сів до столу й сказав:

— Ціную, що ви прийшли до мене першого. Треба принаймні обміркувати, яких треба вжити заходів, щоб уберегти мене від ганьби.

— Гарна думка, — погодився Голмс. — Але тоді, Ваша світлосте, нам треба бути відвертими один із одним до кінця. Я зроблю все, що в моїх силах, якщо буду знати точно обставини всієї справи. Наскільки мені вдалося збагнути, ваші слова стосувалися містера Джеймса Вайлдера. Отже, ви стверджуєте, що вбивця не він?

— Атож, вбивці вдалося сховатися.

Голмс стримано всміхнувся:

— Ваша світлість, мабуть, не обізнана в моїх скромних заслугах у цій царині, інакше ви б не подумали, що від мене так легко сховатися. Вчора, об одинадцятій годині вечора, містера

Рюбена Гейза заарештували в Честерфілді за мою вказівкою. Начальник місцевої поліції сповістив мене про це сьогодні вранці. Я отримав його телеграму перед тим, як піти зі школи.

Герцог відкинувся на спинку крісла й здивовано витріщився на мого товариша.

— Чи є межі ваших можливостей, містере Голмс? — вигукнув він. — Отже, Рюбена Гейза заарештували? Що ж, цьому можна лише радіти. Але чи не відіб'ється його арешт на долі Джеймса?

— Вашого секретаря?

— Ні, сер, мого сина.

Цього разу дивуватися довелося Голмсу:

— Маю вам сказати, Ваша світлосте, що нічого такого я не припускав. Можливо, ви поясните все детальніше?

— Нічого не буду приховувати. Маєте рацію: лише повна відвертість, хоч вона й болісна для мене, може полегшити жахливе становище, в яке поставив нас обох знавіснілий від заздрощів Джеймс. Замолоду, містере Голмс, я кохав так, як кохають лише раз у житті. Я запропонував руку одній жінці, але вона відкинула мою пропозицію, побоюючись, що такий шлюб зіпсує мою кар'єру. Якщо б вона була жива, я не одружився б ні з ким іншим. Але вона померла, залишивши мені дитину, й я плекав сина, дбав про нього в пам'ять про неї.

Я не міг відкрито визнати своє батьківство, але мій син отримав найкращу освіту і, коли виріс, завжди жив при мені. Він випадково дізнався мою таємницю й відтоді намагався всіляко використовувати свої синівські права, тримаючи мене в страху перед викриттям. Його присутність у Голдернесс-холі певною мірою спричинила мій розрив із дружиною. І, що найважче, він із першого ж дня люто зненавидів мого маленького сина, мого законного спадкоємця.

Ви питаєте, чому ж я, незважаючи на все це, продовжував тримати Джеймса під своїм дахом? Моя відповідь така: бо я бачив у ньому його матір і терпів заради неї. Не лише рисами обличчя, а й рухами, манерами він щомиті викликав у мене в пам'яті її милий образ. Я не міг розлучитися з ним. Але наприкінці я став боятися, щоб він не зробив щось Артуруві — лорду Солтайру, і відіслав хлопця в елітну школу, до доктора Гакстейбла.

Джеймс займався майновими справами й таким чином познайомився із Гейзом, котрий був одним із моїх орендарів. Що в нього могло бути спільного з цим явним негідником, не знаю, але вони потоваришували. Втім, я завжди помічав за Джеймсом потяг до лихого товариства. Вирішивши викрасти лорда Солтайра, він зробив цього чоловіка своїм спільником.

Пам'ятаєте, я написав Артуру листа напередодні його втечі? Так от, Джеймс розкрив конверт і вклав туди записку, в якій просив Артура зустрітися з ним у гаю Косий клин, неподалік від школи. Хлопчик прийшов на зустріч, бо записку послали нібито на прохання герцогині. Джеймс приїхав у гай на велосипеді — як потім сам зізнався мені — і запевнив Артура, що мати сумує за ним, що вона тут поряд і що якщо він прийде в гай опівночі, там його чекатиме провідник із конем. Нещасний хлопчик потрапив у цю пастку. Він прийшов у гай у призначений час і побачив там Гейза, котрий сам був верхи й тримав поні на припоні. Артур сів у сідло, і вони рушили в дорогу. Як з'ясувалося згодом (Джеймс дізнався про це лише вчора), за ними була гонитва. Гейз ударив переслідувача кілька разів палицею по голові, і той помер від отриманих ран. Гейз привіз Артура до себе в заїзд і замкнув нагорі, змусивши доглядати за ним місіс Гейз, жінку добру, але цілком підвладну своєму лютому чоловікові...

Ось так, містере Голмс, було два дні тому, коли ми з вами зустрілися. Я знав про все це не більше за вас. Якщо спитаєте мене, що штовхнуло Джеймса на такий учинок, відповідь: у його ненависті до лорда Солтайра було щось сліпе, фанатичне. Джеймс вважав, що все моє майно має відійти йому, і не міг спокійно згадувати про існуючі в нас закони успадкування. Втім, ним керувала не лише знавісніла зневага, а й тонкий розрахунок. Він вимагав, щоб я залишив йому в спадок своє майно за заповітом усупереч майорату*, а він поверне мені Артура. Він чудово знав, що я ніколи не заявлю на нього в поліцію. Ось такими були наміри Джеймса, але вони так і залишилися лише намірами, бо події розгорталися з такою швидкістю, що йому не вдалося реалізувати свій план.

Ви виявили тіло вбитого Гайдеггера й тим самим одразу ж поклали край цьому лиходійському задуму. Джеймс жахнувся, почувши про загибель учителя. Ми дізналися про це вчора, сидючи ось тут, у кабінеті, куди нам принесли телеграму доктора Гакстейбла. Вона занурила Джеймса в таке сум'яття, він так журився, що смутний здогад, що весь час мордував мене, перетворився в упевненість, й я кинув звинувачення йому в обличчя. Він у всьому щиросердно покаявся, але негайно ж почав благати мене перечекати днів зо три, щоб його мерзенний спільник міг урятуватися. Я поступився йому, як поступався завжди й у всьому, і тоді Джеймс кинувся до заїзду попередити Гейза та допомогти йому накивати п'ятами. Йти туди вдень мені було неможливо, адже це породило б чутки. Я дочекався темряви та поспішив до мого любого Артура. Він був цілий і неушкоджений, але ви не можете собі уявити, яке

* *Майорат* — система успадкування, за якої все майно неподільно переходить до старшого в роду.

страшне враження справило на підлітка вбивство, вчинене в нього на очах!

Пам'ятаючи про своє слово, однак, проти власної волі, я залишив Артура в заїзді ще на три дні на опіку місіс Гейз. Адже повідомляти про все це в поліцію, не виказуючи вбивці, було неможливо, а арешт Гейза згубив би мого нещасного Джеймса. Ви наполягали на взаємній відвертості, містере Голмс, дозвольте спіймати вас на слові. Я розповів вам усе, нічого не приховуючи й не пом'якшуючи. Будьте й ви відвертими зі мною до кінця.

— Гаразд, Ваша світлосте, — погодився Голмс. — Передусім маю сказати, що перед обличчям Феміди ваше становище надзвичайно серйозне. Ви приховали карний злочин, допомогли вбивці втекти, бо, цілком імовірно, гроші на його втечу Джеймс Вайлдер узяв із вашої кишені.

Герцог мовчки схилив голову.

— Авжеж, справа вкрай важлива. Але, на мій погляд, те, як ви вчинили зі своїм молодшим сином, Ваша світлосте, заслуговує ще більшого осуду. Залишити його на три дні в такому кублі!

— Мене свято запевнили...

— Хіба можна покладатися на слова таких людей! Ви впевнені, що його не запроторять кудись подалі? На догоду злочинному старшому синові ви без будь-якої потреби піддаєте небезпеці ні в чому не винну дитину! Ні, ваш вчинок не можна виправдати!

Гордий вельможа не звик вислуховувати такі докори. І де? У його ж герцогському помешканні! Кров прилинула до його обличчя, але совість змусила змовчати.

— Я допоможу вам, але за однієї умови: викличте слугу, і нехай він виконає мій наказ.

Не кажучи ні слова, герцог натиснув на гудзик електричного дзвінка. До кабінету увійшов лакей.

— Вам, мабуть, буде приємно почути, — сказав йому Голмс, — що лорд Солтайр знайшовся. Герцог наказує негайно послати за ним екіпаж у заїзд «Бійцівський когут»... А тепер, — сказав Голмс, коли лакей засяяв від радощів і вибіг із кабінету, — забезпечивши найближче майбутнє, можемо терпиміше поставитися до нещодавнього минулого. Оскільки справедливість буде відновлена, я як особа неофіційна не бачу необхідності доводити до відома влади все, що знаю. Але Гейз — інша річ. Його чекає шибениця, й я палець об палець не вдарю, щоб урятувати йому життя. Розголосить він вашу таємницю чи ні — не знаю, не беруся прогнозувати, але ви, без сумніву, можете переконати його, що плескати язиком — не в його інтересах. У поліції Гейза звинуватять у викраденні хлопчика заради викупу. Якщо там не копнуть глибше, я не бачу підстав штовхати їх на це. Однак хочу сказати, Ваша світлосте, що подальше перебування містера Джеймса Вайлдера у вашій оселі ні до чого доброго не призведе.

— Це я й сам знаю, містере Голмс, й у нас із ним уже вирішено: він назавжди залишить Голдернесс-хол і вирушить шукати щастя до Австралії.

— Ваша світлосте, ви казали, що Джеймс Вайлдер був яблуком розбрату між вами та вашою дружиною. А чи не спробувати б вам тепер примиритися з герцогинею й знову налагодити своє сімейне життя?

— Про це я також думав, містере Голмс, і сьогодні вранці написав їй.

— У такому разі, — детектив піднявся, — і я, і мій приятель можемо привітати себе з тим, що наше недовге перебування у ваших місцях принесло непогані плоди. Мені залишилося

з'ясувати лише одне питання. Коні Гейза були підковані так, що їхні сліди можна було б сприйняти як відбитки коров'ячих копит. Хто вигадав зробити це — чи не містер Вайлдер?

Хвилину герцог мовчав, зосереджено насупивши брови. Потім він відчинив двері в сусідню кімнату, яка була справжнім музеєм, підвів нас до вітрини в далекому кутку та вказав на напис під склом. *«Ці підкови, — прочитали ми, — знайдені при розкопках фортечного рову в Голдернесс-холі. Вони призначалися для коней, але їх виковували у формі роздвоєної коров'ячої ратиці. Можливо, магнати Голдернесс-холу, котрі займалися розбоєм у середні віки, застосовували цей спосіб, щоб збивати погоню зі сліду».*

Голмс підняв скляну кришку, послинив палець і провів ним по одній із підківок. На пальці залишилася темна пляма — болотна твань ще не встигла як слід засохнути.

— Дуже дякую, — сказав мій товариш. — Ось друге, що надзвичайно зацікавило мене у ваших місцях.

— А перше?

Голмс зігнув чек навпіл і дбайливо запхав його в нотатник.

— Я чоловік незаможний, — сказав він і засунув блокнот глибше у внутрішню кишеню піджака.

ДРУГА ПЛЯМА

Я думав, що мені вже більше не доведеться писати про славетні подвиги мого приятеля Шерлока Голмса. Не те, щоб мені бракувало матеріалу. Навпаки, я зберігаю нотатки про сотні випадків, про які ще ніколи й не згадував. Так само не можна сказати, щоб у читачів зменшилося зацікавлення своєрідною особистістю та незвичайними методами роботи цього дивовижного чоловіка. Справжня причина полягала лише в тому, що Шерлок Голмс нізащо не хотів, щоб у пресі продовжували з'являтися оповідки про його пригоди. Поки він не відійшов від справ, звіти про його успіхи мали для нього практичний інтерес; коли ж він остаточно покинув Лондон і присвятив себе вивченню та культивуванню бджіл на пагорбах Сассекса, популярність йому остогиділа, і він наполегливо вимагав, щоб йому дали спокій. І лише після того, як я нагадав товаришу, що пообіцяв опублікувати свого часу цю історію під назвою «Друга пляма», і переконав його, що було б дуже доречно завершити весь цикл оповідань настільки важливим епізодом із царини міжнародної політики (одним із найвідповідальніших, із якими Голмсові доводилося будь-коли мати справу), я отримав від нього згоду на оприлюднення цієї справи, яку так строго тримали в таємниці. Якщо деякі деталі моєї оповідки

й здадуться туманними, читачі легко збагнуть, що для моєї стражданості є вельми вагома причина.

Якось восени, у вівторок вранці (рік і навіть десятиліття назвати не могу), у нашому скромному помешканні на Бейкер-стріт з'явилося двоє людей, добре знаних у Європі. Один із них, суворий, пихатий, із орлиним профілем і владним поглядом, був ніхто інший, як знаменитий лорд Беллінджер, котрий двічі обіймав посаду прем'єр-міністра Великої Британії. Другий, елегантний брюнет із правильними рисами обличчя, який ще не досяг середнього віку й був обдарований не лише вродою, але й метким розумом, — Трелоні Гоуп, пер Англії та міністр із європейських справ, найперспективніший державний діяч нашої країни.

Відвідувачі сіли поруч на завалений паперами диван. Зі схвильованих та стомлених облич можна було легко здогадатися, що їх привела до нас невідкладна й надзвичайно важлива справа. Худі, з синіми венами руки глави уряду судомно стискали кістяне руків'я парасольки. Він похмуро та насторожено позирав то на Голмса, то на мене.

Міністр із європейських справ нервово смикав вуса та крутив ланцюжок свого годинника.

— Як тільки я дізнався про зникнення, містере Голмс (а це сталося сьогодні о сьомій годині ранку), я негайно ж повідомив про це прем'єр-міністра, і він запропонував, щоб ми звернулися до вас, — зазначив він.

— Ви заявили в поліцію?

— Ні, сер! — відповів прем'єр-міністр із властивими йому швидкістю та рішучістю. — Не заявили й ніколи не стали б заявляти. Поінформувати поліцію — означає розголос. А цього ми хочемо уникнути найбільше.

— Але чому ж, сер?

— Документ, про який ідеться, настільки важливий, що його розголошення може легко призвести, і, мабуть, тепер уже неодмінно призведе, до міжнародного конфлікту. Можу без перебільшення заявити, що підтримка світового миру або війни залежить від цього папірця. Якщо його пошуки не можуть відбуватися в повній таємності, то краще зовсім відмовитися від них, оскільки цей документ викрали саме задля широкого розголосу.

— Розумію. А тепер, містере Трелоні Гоуп, буду вам дуже вдячний, якщо розповісте мені докладно, за яких обставин зник цей папір.

— Викладу все кількома словами, містере Голмс... Цей документ — лист від одного іноземного монарха, отриманий шість днів тому. Послання має таке велике значення, що я не наважувався залишати його в сейфі міністерства й щовечора забирав із собою додому, на Вайтгол-терас, де зберігав у спальні, у замкненій на ключ скриньці для офіційних паперів. Воно перебувало там і вчора ввечері, я в цьому впевнений. Коли я переодягався до обіду, то ще раз відчинив скриньку й переконався, що документ там. А сьогодні вранці лист зник. Скринька стояла біля дзеркала на моєму туалетному столику всю ніч. Сон у мене чутливий, у моєї дружини — також. Ми обоє готові заприсягтися, що ніхто вночі до кімнати не заходив.

— О котрій годині ви обідали?

— О пів на восьму.

— А коли лягли спати?

— Моя дружина була в театрі. Я чекав на неї. Ми пішли до спальні десь о пів на дванадцятю.

— Отже, упродовж чотирьох годин скриньку ніхто не охороняв?

— У спальню не може заходити ніхто, окрім покоївки вранці й мого камердинера або камеристки моєї дружини впродовж решти дня. Але ці двоє — вірні слуги й давно живуть у нас у домі. Крім цього, жоден із них не міг знати, що в скриньці зберігається щось цінніше за пересічні офіційні документи.

— Хто знав про існування цього листа?

— У мене вдома — ніхто.

— Але ваша дружина, звісно ж, знала?

— Ні, сер. Я нічого не казав своїй дружині до цього ранку, поки не виявив зникнення листа.

Прем'єр схвально кивнув.

— Я завжди знав, що у вас серйозне ставлення до обов'язку, сер, — сказав він. — Не сумніваюся, що в такій важливій і секретній справі воно виявилось б міцнішим навіть за найтісніші родинні зв'язки.

Міністр із європейських справ вклонився.

— Цілком справедливо, сер. До цього ранку я жодним словом не обмовився дружині про цього листа.

— Чи могла вона здогадатися сама?

— Ні, містере Голмс, вона не могла здогадатися, та й ніхто не міг би.

— А раніше у вас зникали документи?

— Ні, сер.

— Хто в Англії знав про існування цього послання?

— Вчора про лист поінформували всіх членів кабінету. Але вимога зберігати таємницю, якою супроводжується кожне засідання кабінету, цього разу була підкріплена врочистим попередженням із боку прем'єр-міністра. Боже мій, як тільки подумаю, що через кілька годин я особисто втратив його...

Відчай спотворив гарне обличчя Трелоні Гоупа. Він схопився за голову. На мить перед нами відкрилися справжні почуття чоловіка ревного, палкого та напрочуд вразливого.

Але негайно ж вираз зарозумілості знову повернувся на його обличчя, і вже спокійним голосом діяч продовжував:

— Крім членів кабінету, про існування листа знають ще двоє, можливо, троє чиновників департаменту, і більше ніхто в усій Англії, запевняю вас, містере Голмс.

— А за кордоном?

— За кордоном, упевнений, цього листа не бачив ніхто, крім того, хто його написав. Я твердо переконаний, що навіть його міністри... тобто я хотів сказати, що при відправленні послання оминуло звичайні офіційні канали.

Голмс задумався на певний проміжок часу, а відтак сказав:

— А тепер, сер, я маю отримати докладніше уявлення, що це за документ і чому його зникнення спричинить настільки серйозні наслідки.

Двоє державних діячів перекинулися швидким поглядом, і прем'єр насупив густі брови:

— Містере Голмс, лист був у довгому, вузькому блакитному конверті. На червоній сургучній печатці зображений лев, готовий до атаки. Адресу написано буйним твердим почерком...

— Ці подробиці, — обірвав його Голмс, — певна річ, дуже цікаві й істотні, але мені треба знати зміст самого листа. Про що в ньому йшлося?

— Це найсуворіша державна таємниця, і боюся, що не можу відповісти вам, тим більше, що не бачу в цьому потреби. Якщо за допомогою ваших надзвичайних, як кажуть, здібностей ви зможете знайти відповідний до мого опису конверт разом із його вмістом, то заслужите подяку своєї

країни й отримаєте будь-яку винагороду, яка буде в наших можливостях.

Шерлок Голмс усміхнувся й піднявся.

— Розумію, що ви належите до числа найбільш зайнятих людей Англії, — зазначив він, — але й моя скромна професія забирає в мене багато часу. Дуже шкодую, що не можу бути вам корисним у цій справі, і вважаю подальше продовження нашої бесіди марною тратою часу.

Прем'єр-міністр аж підскочив. У його глибоко посаджених очах блиснув той недобрий вогник, який нерідко змушував зіщулюватися від страху членів кабінету.

— Я не звик, сер... — почав було він, але опанував себе й знову сів на своє місце.

Хвилину чи й більше ми сиділи мовчки. Потім старий державний діяч стенов плечима:

— Ми змушені прийняти ваші умови, містере Голмс. Ви, безумовно, маєте рацію, і з нашого боку нерозумно очікувати від вас допомоги, поки ми повністю не довіримося вам.

— Згоден із вами, сер, — підтримав молодий дипломат.

— Гарзд, розповім усе, але повністю покладаюся на вашу скромність і на скромність вашого колеги, доктора Ватсона. Закликаю до вашого патріотизму, джентльмени, бо не можу уявити собі більшого нещастя для нашої батьківщини, ніж розголошення цієї таємниці.

— Можете цілком нам довіряти.

— Так от, це лист одного чужоземного монарха. Він стурбований нещодавнім розширенням колоній нашої держави. Послання він написав у мить роздратування й уся відповідальність лежить на ньому. Розвідка показала, що його міністри нічого не знають про це. До того ж інтонація послання доволі різка, і деякі фрази настільки зухвалі, що його публі-

кація, без сумніву, схвилювала б громадськість Англії. Навіть більше, сер: можу сказати без вагань, що через тиждень після опублікування листа наша країна буде втягнена у велику війну.

Голмс написав ім'я на аркуші паперу та показав його прем'єр-міністрові.

— Правильно, це він. І саме цей лист, що, можливо, спричинить собою мільйонні витрати й загибель сотень тисяч людей, зник таким загадковим чином.

— Ви довели до відома автора листа?

— Авжеж, сер, ми відправили зашифровану телеграму.

— А може, він прагнув оприлюднення цього листа?

— Зовсім ні, сер! У нас є всі підстави вважати, що він уже усвідомив необережність і необачність свого вчинку. Публікація листа була б для нього й для його країни навіть більшим ударом, ніж для нас.

— Якщо так, то хто зацікавлений розкрити зміст цього листа? Навіщо комусь знадобилося красти його?

— Тут, містере Голмс, ви змушуєте мене торкнутися галузі високої міжнародної політики. Якщо візьмете до уваги ситуацію в Європі, буде неважко зрозуміти мотиви злочину. Європа зараз — озброєний табір. Існують дві спілки, що мають однакову військову силу. Велика Британія тримає нейтралітет. Якби ми були залучені під час війни до якоїсь однієї спілки, це забезпечило б її перевагу щодо іншої, навіть незалежно від того, брала б вона в ній участь, чи ні. Тепер розумієте?

— Все ясно. Отже, в крадіжці та розголошенні листа зацікавлені недруги цього монарха, котрі прагнуть посіяти розбрат між його країною та нами?

— Атож, сер.

— А кому могли переслати цей документ, якщо б він потрапив у руки ворога?

— Будь-кому з європейських урядів. Цілком можливо, що зараз він уже мчить за призначенням із такою швидкістю, яку тільки здатен розвинути пароплав.

Міністр Трелоні Гоуп опустил голову на груди й важко зітхнув. Прем'єр ласкаво поклав руку йому на плече:

— З вами трапилося нещастя, мій любий друже. Ніхто не наважиться звинуватити вас, адже ви вжили всіх заходів обережності... Тепер, містере Голмс, ви знаєте все. Що порадите робити?

Голмс сумно похитав головою:

— Вважаєте, сер, що війна неминуча, якщо цей документ не повернуть?

— Гадаю, що вона цілком імовірна.

— Тоді, сер, готуйтеся до війни.

— Це жорстокі слова, містере Голмс!

— Візьміть до уваги факти, сер. Я не вважаю, що листа вкрали пізніше, ніж пів на дванадцятую ніч, оскільки з того часу й до моменту, коли виявили зникнення, містер Гоуп і його дружина перебували в спальні. Отже, його вкрали вчора ввечері, між пів на восьму й пів на дванадцятую, вочевидь, ближче до пів на восьму, бо злодій знав, де він лежить, і, звісно, прагнув заволодіти ним якнайшвидше. А тепер, сер, якщо такий важливий документ вкрали ще вчора, де він може бути зараз? У злодія немає жодних причин зберігати його. Його стрімко передали зацікавленій особі. Які ж у нас тепер шанси перехопити послання або хоча б натрапити на його слід? Воно для нас недосяжне.

Прем'єр-міністр піднявся з дивану:

— Ви міркуєте цілком логічно, містере Голмс. Бачу, що тут справді нічим не зарадити.

— Припустімо, наприклад, що документ вкрала покоївка або лакей...

— Вони обоє — старі та вірні слуги.

— Наскільки я зрозумів, спальня розташована на другому поверсі й не має окремого входу з вулиці, а з передпокою до неї не можна піднятися непоміченим. Отже, лист поцупив хтось із домашніх. Кому злодій міг передати його? Одному з міжнародних шпигунів і таємних агентів, імена котрих я добре знаю. Є троє людей, котрі, можна так сказати, очолюють цей список. Почну з того, що дізнаюся, що робить зараз кожен із них. Якщо хтось із них відбув, особливо якщо поїхав учора ввечері, будемо знати, куди подівся цей документ.

— А навіщо йому їхати? — спитав міністр із європейських справ. — Він міг би з таким самим успіхом віднести лист у посольство тут, у Лондоні.

— Не думаю. Ці агенти працюють повністю автономно й часто перебувають у достатньо напружених стосунках із дипломатичними установами.

Прем'єр-міністр кивком підтвердив це:

— Вважаю, що ви маєте рацію, містере Голмс. Він власноруч доправить такий цінний дарунок до місця призначення. Ваш план дій мені здається бездоганим. Однак, Гоупе, нам не слід через цю прикрість забувати про інші наші обов'язки. Якщо впродовж дня стануться нові події, ми повідомимо вам, містере Голмс, і ви, звісно, поінформуєте нас про результати вашого власного розслідування.

Урядовці вклонилися й з виглядом, сповненим гідності, вийшли з приміщення.

Коли наші імениті гості пішли, Голмс мовчки закурив люльку й на якийсь час поринув у глибоку задуму. Я розгорнув ранкову газету й узявся читати про сенсаційний зло-

чин, який скоїли в Лондоні напередодні ввечері, аж раптом мій приятель голосно скрикнув, схопився на ноги та поклав люльку на камін.

— Аякже, — видихнув він, — кращого шляху немає. Становище відчайдушне, але не безнадійне. Зараз треба хоча б дізнатися, хто цей викрадач, — адже, можливо, лист ще не пішов із його рук. Зрештою, цих людей цікавлять лише гроші, а до моїх послуг — британська скарбниця. Якщо лист продається, я куплю його... навіть якщо уряду доведеться збільшити на пенні весь прибутковий податок. Можливо, ця особа все ще тримає його при собі: треба ж дізнатися, яку ціну запропонують тут, перш ніж спробувати своє щастя за кордоном! Є лише троє людей, здатних на таку аферу: Оберштейн, Ля Рот'єра й Едуард Лукас. Я зустрінуся з усіма.

Я зазирнув у ранкову газету:

— Едуард Лукас із Годолфін-стріт?

— Атож.

— Ви не зможете зустрітися з ним.

— Чому?

— Учора ввечері його вбили в своїй оселі.

Мій приятель так часто дивував мене під час наших пригод, що я відчув задоволення, побачивши, як вразило його моє повідомлення. Товариш здивовано витріщився на мене, потім вихопив із моїх рук часопис. Ось замітка, яку я читав тієї миті, коли Голмс піднявся зі свого крісла:

«Убивство у Вестмінстері

Учора ввечері в будинку № 16 на Годолфін-стріт був скоєний таємничий злочин. Годолфін-стріт — одна з тих старовинних тихих вулиць, що тягнуться між річкою та Вестмінстерським абатством, майже під покровом великої

вежі будівлі парламенту. Більшість її будинків збудовані ще у вісімнадцятому столітті. В одній із цих осель, у маленькому, але вишуканому особняку, кілька років поспіль жив містер Едуард Лукас, добре відомий у товаристві як привабливий чоловік, один із найкращих тенорів-аматорів Англії. Містер Лукас був неодружений: йому було 34 роки; його слугами були літня економка місіс Прінгл і лакей Міттон. Жінка зазвичай вечорами не працювала; вона рано підіймалася до себе в кімнату, розташовану в горішньому поверсі будинку. Лакей цього вечора подався відвідати приятеля в Гаммерсміті. З десятої години містер Лукас залишався в помешканні сам. Поки що не вдалося з'ясувати, що сталося за цей час, але за чверть дванадцята констебль Беррет, крокуючи Голдфін-стріт, зауважив, що двері будинку № 16 відчинені. Він постукав, але відповіді не отримав. Побачивши в першій кімнаті світло, він увійшов у коридор і знову постукав, але цього разу йому також не відповіли. Тоді він відчинив двері й увійшов.

У кімнаті панував страшенний безлад: усі меблі були зсунуті вбік, посередині валялося перекинуте крісло. Біля цього крісла, усе ще стискаючи рукою його ніжку, лежав нещасний власник будинку. Його вбили ударом ножа безпосередньо в серце, причому смерть, імовірно, настала миттєво. Ніж, яким скоїли вбивство, виявився кривим індійським кинджалом, узятим із колекції східної зброї, що прикрашала одну зі стін кімнати. Вбивство, мабуть, вчинили не з метою пограбування, бо цінних речей, що лежали в кімнаті, не торкали..

Містер Едуард Лукас був загальним улюбленцем і настільки відомим, що повідомлення про його насильницьку та загадкову смерть викликало щире скорботу його численних друзів».

— І що, Ватсоне, думаєте про це? — спитав Голмс після довгої мовчанки.

— Дивний збіг!

— Збіг? Один із трьох людей, котрих ми вважали можливими учасниками цієї драми, гине насильницькою смертю в той самий час, коли розігрується драма. Який же це збіг? Ні, ні, мій любий Ватсоне, ці дві події пов'язані між собою, точно пов'язані. І наше завдання — відшукати цей зв'язок.

— Але тепер поліція про все дізнається.

— Аж ніяк. Вони знають лише те, що бачать на Годолфін-стріт. Вони не знають і нічого не дізнаються про Вайтголтерас. Тільки ми знаємо подробиці обох випадків, і лише ми можемо зіставити їх. Є одна явна обставина, яка в будь-якому випадку порушила б мої підозри щодо Лукаса. Годолфін-стріт лежить у Вестмінстері за кілька хвилин ходьби від Вайтголтерас. Інші таємні агенти, про яких я казав, живуть у дальньому кінці Вест-Енду. Тому, зрозуміло, Лукасу було набагато простіше, ніж іншим, встановити зв'язок та отримати інформацію з будинку міністра з європейських справ. Це — незначна обставина, але якщо врахувати, що події розгорталися з такою швидкістю, вона може виявитися істотною. Ага! Є якісь новини!

З'явилася місіс Гадсон, несучи на таці візитівку якоїсь леді. Голмс поглянув на неї, звів брови та передав мені.

— Попросіть леді Хільду Трелоні Гоуп зайти сюди, — звелів він.

Через мить нашому скромному помешканню вдруге зробили честь, цього разу відвідинами найчарівнішої жінки Лондона. Я часто чув про вроду молодшої доньки герцога Белмінстера, але жоден її опис, ніяка світлина не могли передати дивовижну, м'яку чарівність і приємні барви її витонченого

обличчя. Однак того осіннього ранку не її краса кинулася нам у вічі з першого ж погляду. Обличчя жінки було прекрасне, але бліде від хвилювання; очі блищали, але блиск їхній здавався гарячковим; виразний рот був міцно стиснутий — вона намагалася оволодіти собою. Страх, а не врода — ось що вразило нас, коли наша чарівна гостя з'явилася в розчинених дверях.

— У вас був мій чоловік, містере Голмс?

— Авжеж, міледі, був.

— Містере Голмс, благаю, не кажіть йому, що я приходила сюди!

Голмс холодно вклонився та запропонував сісти.

— Ваша світлість ставить мене в дуже незручне становище. Прошу вас присісти та розповісти, що бажаєте. Але, на жаль, жодних безумовних обіцянок заздалегідь дати не можу.

Гостя пройшла через усю кімнату й сіла спиною до вікна. У неї буде королівська постава — висока, граційна й дуже жіночна.

— Містере Голмс, — почала вона, без упину стискаючи й розтискаючи свої руки в білих рукавичках, — буду з вами відвертою та сподіваюся, що це змусить вас бути відвертим і зі мною. Між моїм чоловіком і мною немає таємниць ні в чому, крім одного: політики. Тут він мовчить і не розповідає нічого. Однак я дізналася, що вчора ввечері в нашому домі сталося щось дуже неприємне. Знаю, що зник якийсь документ. Але оскільки тут причетна політика, мій чоловік відмовляється розповісти мені про цю справу. Але дуже важливо... повірте, дуже важливо... щоб я знала все. Крім членів уряду, ви — єдина особа, хто знає правду. Благаю, містере Голмс, поясніть мені, що сталося й якими можуть бути наслідки! Розкажіть усе,

містере Голмс. Нехай інтереси вашого клієнта не змусять вас мовчати. Запевняю, що дію в його інтересах, і якби він тільки зрозумів це, то, ймовірно, повністю довірився б мені. Що це був за папір, який поцупили?

— Міледі, ви вимагаєте від мене неможливого.

Вона глибоко зітхнула та затулила обличчя руками.

— Маєте мене зрозуміти, міледі. Якщо ваш чоловік вважає, що вам краще нічого не знати про цю справу, як можу я, з якого взяли слово зберігати цю таємницю, відкрити вам те, що він хотів би приховати? Ви навіть не маєте права питати мене, мусите питати чоловіка.

— Я й питала. А до вас прийшла, намагаючись використати останній шанс. Але якщо навіть ви не хочете сказати нічого певного, то буду вдячна, якщо відповісте на одне запитання.

— Яке, міледі?

— Чи може через цей випадок постраждати політична кар'єра мого чоловіка?

— Бачите, міледі, якщо справу не залагодити, вона матиме, певна річ, вельми сумні наслідки.

— О!

Жінка глибоко зітхнула, як людина, сумніви котрої розвіялися.

— Ще одне запитання, містере Голмс. Зі слів мого чоловіка, сказаних ним одразу ж після того нещастя, що сталося, я збагнула, що зникнення листа може призвести до фатальних наслідків для всієї країни.

— Якщо він так сказав, я, звісно, не стану це заперечувати.

— Але якими можуть бути ці наслідки?

— Ах, міледі, ви знову задаєте мені запитання, на яке я не маю права відповідати!

— Якщо так, то більше не буду забирати у вас час. Не можу дорікнути вам, містере Голмс, за те, що відмовилися бути відвертими зі мною, і, сподіваюся, ви не будете думати про мене погано, бо я щиро бажаю розділити турботи мого чоловіка навіть супроти його волі. Ще раз прошу: нічого не кажіть йому про мої відвідини.

На порозі гостя озирнулася, й я знову побачив вродливе, схвильоване обличчя, перелякані очі та міцно стулені уста. Потім вона зникла.

— Ну, Ватсоне, прекрасна стаття — це вже ваша спеціалізація, — всміхнувся Голмс, коли вхідні двері зачинилися й більше не було чути шелестіння спідниць. — Яку гру веде ця гарна леді? Що їй насправді треба?

— Але ж вона все дуже докладно пояснила, а її неспокій цілком природний...

— Гм! Згадайте вираз її обличчя, ледь тамовану тривогу, її збурення, наполегливість, із якою вона задавала запитання. Не забудьте, що вона належить до касты, що вміє приховувати свої почуття.

— Ще б пак, вона була дуже схвильована.

— Згадайте також, як гаряче вона намагалася переконати нас, що діє винятково в інтересах свого чоловіка й тому має знати все. Що вона хотіла цим сказати? І ви, мабуть, помітили, Ватсоне, що вона спробувала сісти спиною до світла. Бо не хотіла, щоб ми бачили її обличчя.

— Атож, вона вибрала саме це місце.

— Жінок взагалі важко збагнути. Пам'ятаєте одну з них, у Марґейті, котру я запідозрив на тій же підставі. А потім виявилось, що причиною її хвилювання була відсутність пудри на носі. Як можна робити припущення на такому нетривкому матеріалі? Звичайнісінька жіноча поведінка може

дуже багато чого приховувати, а її сум'яття іноді залежить від шпильки або щипців для завивання волосся... До побачення, Ватсоне.

— Кудись йдете?

— Авжеж, пройдуся ранковою Годолфін-стрит із нашими друзями з поліції. Вирішення нашої проблеми — у вбивстві Едуарда Лукаса, хоча, зізнаюся, не можу навіть уявити, якої форми воно набуде. Створювати ж версію, не маючи фактів, — це велика помилка. Будьте обережні, мій любий Ватсоне, і приймайте замість мене відвідувачів. А я повернуся до сніданку, якщо вдасться.

Але і цього дня, і два наступних Голмс був уперто мовчазний, як сказали б його друзі, і похмурий, як сказали б усі інші. Він то приходив, то йшов, без упину курих, грав на скрипці уривки якихось мелодій, часто замислювався, харчувався лише канапками доволі нерегулярно й неохоче відповідав на запитання, які я час від часу йому задавав. Я зрозумів, що його пошуки наразі не принесли жодних результатів. Він нічого не розповідав мені про цю справу, і лише з газет я дізнався про хід слідства, про арешт і швидке звільнення Джона Міттона, лакея покійника.

Слідство встановило факт «навмисного вбивства», але вбивцю не знайшли. Не вдалося витлумачити й мотиви злочину. У кімнаті була купа цінних речей, але нічого не взяли. Паперів мерця не торкалися. Їх ретельно вивчили й встановили, що покійник прискіпливо вивчав міжнародну політику, невтомно збирав усілякі чутки та плітки, був видатним лінгвістом і в обширне листування. Він був близько знайомий із видатними політичними діячами кількох країн. Але серед документів, які заповнювали шухляди його столу, не знайшли нічого сенсаційного. Що стосується його взаємин із жінками, то вони, мабуть,

мали безладний і поверхневий характер. Серед жінок у нього було багато знайомих, але мало друзів, і жодну з них він не кохав. У чоловіка були постійні звички, і він провадив спокійне життя. Смерть чоловіка стала нерозв'язною загадкою, яку ніяк не вдавалося розгадати.

Що стосується лакея Джона Міттона, то поліція заарештувала його з відчаю, щоб приховати свою повну безпорадність. Проти нього неможливо було висунути хоча б якесь звинувачення. Того вечора він відвідував своїх приятелів у Гаммерсміті. Алібі було залізним. Правда, чолов'яга пішов додому рано й міг повернутися у Вестмінстер ще до того, як виявили злочин, але він пояснив, що пройшов частину шляху пішки, і цьому можна було вірити, якщо згадати, що погода в той вечір була чудова. Лакей прийшов о дванадцятій годині і, мабуть, був приголомшений несподіваною трагедією. Міттон завжди перебував у хороших стосунках із господарем. Деякі з речей, що належали покійному, наприклад, футляр із бритвами, були знайдені у валізах лакея, але він заявив, що це подарунки його колишнього господаря, й економка це підтвердила.

Міттон перебував на службі в Лукаса три роки. Цікаво, що Лукас ніколи не брав Міттона зі собою на континент. Іноді він жив у Парижі по три місяці поспіль, але Міттона залишав доглядати за будинком на Годолфін-стріт. Що ж стосується економки, то того вечора, коли скоїли злочин, вона нічого не чула. Якщо й був у її господаря відвідувач, либонь, господар впустив його сам.

Отже, судячи з преси, таємниця вже три дні залишалася нерозгаданою. А Голмс, якщо й знав більше за журналістів, нічого мені не розповідав, лише згадав мимохідь, що інспектор Лестрейд увів його в курс справи, і тому я зрозумів, що він чудово обізнаний із усіма новинами. На четвертий день

з'явилася довга телеграма з Парижа, яка, здавалося, вирішувала всі питання.

— «Паризька поліція, — писала газета «Дейлі телеграф», — зробила відкриття, що підіймає завісу над трагічною загибеллю містера Едуарда Лукаса, котрий загинув насильницькою смертю ввечері минулого понеділка на Годолфін-стрит, у Вестмінстері. Наші читачі пам'ятають, що покійного джентльмена знайшли у своїй кімнаті з ножем у грудях і що підозра впала на його лакея, однак останньому вдалося довести своє алібі. Вчора слуги мадам Анрі Фурне, котра мешкає в Парижі на вулиці Аустерліц, заявили поліції, що їхня господиня збожеволіла. Медичний огляд показав, що вона справді страждає від небезпечної та хронічної шизофренії. При розслідуванні поліція встановила, що мадам Анрі Фурне минулого вівторка повернулася з поїздки до Лондона, й є підстави вважати, що ця поїздка має якийсь зв'язок зі злочином у Вестмінстері. Звірення фотографій дало можливість встановити, що чоловік мадам Анрі Фурне й містер Едуард Лукас — одна й та сама особа, і що покійний із якоїсь причини жив подвійним життям — у Лондоні та Парижі. Мадам Фурне, креолка за походженням, вирізняється вкрай запальним характером, її дуже мучили ревнощі, які часом переростали в божевілля. Саме під час одного з таких нападів, як припускають, вона й вчинила цей страшний злочин, що схвилював увесь Лондон. Досі не з'ясовано, що вона робила в понеділок увечері, проте відомо, що схожа на неї жінка привернула увагу людей, котрі перебували на вокзалі Черінг-крос у вівторок вранці, своїм збудженим виглядом і дивними жестами. Тому можливо, що злочин або був скоєний нею в нападі божевілля, або він так вплинув на нещасну жінку, що звів її з розуму. Зараз вона не в змозі розповісти про те, що сталося, і лікарі не роблять

прогнозів щодо відновлення її розумових здібностей. Є інформація, що в понеділок увечері якась жінка, можливо, мадам Фурне, упродовж кількох годин стояла біля будинку на Гудолфін-стрит»... Що скажете на це, Голмсе?

Я читав йому замітку вголос, поки мій приятель закінчував свій сніданок.

— Мій любий Ватсоне, — сказав він, піднявся з-за столу й почав міряти кроками кімнату, — ви маєте янгольське терпіння, але ці три дні я нічого не розповідав вам лише тому, що й не мав що розповісти. Навіть зараз ця звістка з Парижа мало чим допомагає нам.

— Але справа про смерть цього чоловіка тепер остаточно з'ясована.

— Смерть цієї людини — простий епізод, дрібний випадок порівняно з нашим реальним завданням, яке полягає в тому, щоб відшукати листа та врятувати Європу від катастрофи. За минулі три дні відбулася лише одна значна подія, більше нічого не сталося. Майже щогодини я отримую повідомлення від уряду й знаю, що ніде по всій Європі ще немає жодних ознак неспокою. Якщо лист загубився... ні, він не міг загубитися... Але якщо не загубився, то де ж він? У кого? Чому його ховають? Ось запитання, яке крутиться в моєму мозку. І чи простий збіг, що Лукаса вбили саме того вечора, коли зник лист? Чи був він узагалі в нього? Якщо був, то чому його не знайшли серед паперів? Чи не забрала його з собою божевільна дружина Лукаса? Якщо забрала, то чи не лежить він у неї вдома, у Парижі? І як я можу шукати його там, не викликавши підозри французької поліції? Це той випадок, любий Ватсоне, де законність настільки ж небезпечна для нас, як і її порушення. Всі проти нас, але інтереси, поставлені на карту, — грандіозні. Якщо мені вдасться успішно завершити цю справу, вона

обов'язково гідно увінчає мою кар'єру... А, ось і останні новини з передових позицій!

Детектив кинув швидкий погляд на записку, яку йому подали.

— Ага! Лестрейд, здається, знайшов щось цікаве. Одягайте капелюха, Ватсоне, і ми разом вирушимо в Вестмінстер.

Уперше я побачив місце, де був скоєний злочин: високий, непривабливий, із вузьким фасадом будинок, своєю манірністю, офіційністю та масивністю нагадував те століття, коли його збудували. Бульдожаче обличчя Лестрейда визирнуло з вікна, і коли величезний констебль відчинив нам двері, Лестрейд дружньо нас привітав.

Кімната, в яку ми увійшли, виявилася тією самою, де скоїли злочин, але слідів його вже не залишилось, окрім плями на килимі, що потворно розпливлася. Килим, маленький квадрат товстого сукна, прикривав лише середину кімнати й був оточений широким простором натертих до блиску квадратних дощочок гарного старовинного паркету. Над каміном висіла чудова колекція зброї; з неї й узяли кинджал того трагічного вечора. Біля вікна стояв розкішний письмовий стіл, і кожен предмет у кімнаті — картини, килими, портъери — усе свідчило про витончений, навіть зніжений смак господаря.

— Ви чули новини з Парижа? — спитав Лестрейд.

Голмс кивнув на згоду.

— Цього разу наші французькі друзі потрапили в яблучко. Вбивство, без сумніву, сталося саме так, як стверджують вони. Жінка постукала в двері — несподіваний візит, гадаю, бо до неї ніхто не приходив. Господар впустив відвідувачку — її не можна було тримати на вулиці! Та розповіла йому, як вистежила чоловіка, обсипала його докорами. А потім, кинд-

жал же був під рукою, скоро настав розв'язок. Усе це сталося, звісно, не миттю, бо всі крісла були звалені в купу, а один навіть опинився в його руках, ніби нещасний намагався ним боронитися. Ми уявляємо собі все це настільки чітко, ніби самі були свідками.

Голмс звів брови:

— І все ж ви послали за мною?

— А, та це інша річ — маленька дрібниця, але саме одна з тих, якими ви цікавитесь: підозріла, знаєте, і, як ви, мабуть, скажете, дивна. На перший погляд не має нічого спільного з усією цією справою.

— Що ж це таке?

— Ви знаєте, що після того, як злочин виявили, ми ретельно пильнуємо, щоб усі речі залишалися на колишніх місцях. Тут нічого не чіпали. День і ніч у квартирі чергував полісмен. Сьогодні вранці, після того, як убитого поховали й завершили обстежувати цю кімнату, ми вирішили трохи привести її до ладу. Й ось килим... Річ у тім, що його не прикріпили до підлоги, а просто поклали на неї. Випадково ми підняли його й виявили...

— Що виявили? — обличчя Голмса демонструвало напружене зацікавлення.

— О-о, я впевнений, що вам і за сто років не вгадати, що ми знайшли! Бачите цю пляму на килимі? Адже через цей килим мала б просочитися порядна кількість крові, чи не так?

— Еге ж.

— Уявіть собі, що на світлому паркеті в цьому місці плями немає.

— Немає плями? Але ж вона має бути!

— Правильно, й ви так вважаєте. І все ж її там немає.

Він підняв край килима, і ми переконалися, що так воно й є.

— Але ж нижній бік килима також заплямований, як і горішній. Мала б залишитися пляма й на підлозі!

Побачивши подив славетного фахівця, Лестрейд захихотів від захвату.

— Ну, а тепер поясню вам, у чому річ. Друга пляма також існує, але вона не збігається з першою. Погляньте самі.

З цими словами він підняв інший кінець килима, і справді, на світлих квадратах паркету, ближче до старовинних дверей, ми побачили велику темно-червону пляму.

— Що на це скажете, містере Голмс?

— Тут усе дуже просто. Дві плями збігаються одна з одною, просто килим перевернули. А оскільки він квадратний і не прикріплений до підлоги, це було легко зробити.

— Містере Голмс, поліції не потрібно, щоб ви пояснювали їй, що килим перевернули. Це очевидно: якщо покласти килим ось так, плями опиняться одна над одною. А я вас питаю: хто підіймав килим і навіщо?

За нерухомим обличчям Голмса я зрозумів, що він насилу стримує хвилювання, що охопило його.

— Послухайте, Лестрейде, — сказав він, — той полісмен у коридорі весь час тут чергує?

— Атож.

— Тоді ось вам моя порада: допитайте його гарненько. Але лише не при нас, ми зачекаємо тут. Відведіть його в іншу кімнату. Наодинці з вами він швидше зізнається. Спитайте, як він посмів впустити людину й залишити її саму в цій кімнаті. Не питайте, чи зробив він це. Вважайте, що це доводити не треба. Скажіть лише, що знаєте, що тут хтось був. Пригрозіть йому.

Скажіть, що лише щиросерде зізнання може спокутувати його провину. Зробіть усе, як кажу.

— Присягаюся, що вичавлю з нього все, якщо він хоча б щось знає! — вигукнув Лестрейд.

Детектив вибіг у передпокій, і через хвилину ми почули, як він верещить у сусідній кімнаті.

— Хутко, Ватсоне, мерщій! — вигукнув Голмс, тремтячи від нетерпіння.

Уся надприродна сила цього чоловіка, прихована під маскою апатії, вибухнула поривом енергії. Він відкинув килим і, шпарко опустившись на коліна, кинувся обмацувати кожен квадрат паркету під ним. Один із них, коли детектив торкнувся його краю, відкинувся убік. Це була кришка скриньки; під нею розмістилося маленьке темне заглиблення. Голмс нетерпляче засунув туди руку, але, витягнувши її, застогнав від злості та гіркого розчарування. Сховок був порожнім.

— Швидше, Ватсоне, жвавіше! Кладіть його на місце!

Тільки-но ми встигли закрити сховок і покласти килим на місце, як у коридорі почувся голос Лестрейда. Коли він увійшов, Голмс стояв, недбало притулившись до каміна, з похмурим і страдницьким виглядом, ледь стримуючи нестримне позіхання.

— Даруйте, що затримав вас, містере Голмс. Бачу, вам до смерті набридла вся ця справа. Нарешті він зізнався! Увійдіть, Мак-Ферсоне. Нехай джентльмени також дізнаються про вашу неприпустиму поведінку.

У кімнату боком увійшов розчервонілий і збентежений констебль, величезний на зріст.

— Запевняю вас, сер, я нічого лихого на думці не мав. Вчора ввечері сюди зайшла молода жінка. Сказала, що поми-

лилася адресою. Ми поговорили. Нудно ж стояти тут самому весь день...

— Ну, і що трапилось?

— Вона захотіла поглянути, де сталося вбивство, сказала, що читала про це в газетах. Дуже порядна молода жінка, сер, і так гарно говорила. Я подумав, що нічого не станеться, якщо я впусти її поглянути. Але побачивши пляму на килимі, вона впала на підлогу й лежала, як мертва. Я кинувся на кухню, приніс води, але не міг привести її до тями. Тоді побіг за ріг, до паба «Гілка плюща», за коньяком, однак, поки бігав, молода жінка опритомніла й пішла... Йй, мабуть, було соромно зустрітися зі мною.

— А килим ніхто не чіпав?

— Знаєте, сер, коли я повернувся, він був, мабуть, трохи зсунутий. Адже вона впала на нього, а килим нічим не прикріплений до підлоги. Я його потім розправив.

— Це вам урок, констебле Мак-Ферсон, щоб не дурили мене, — поважно мовив Лестрейд. — Ви, звісно, вирішили, що це порушення усталеного порядку не стане нікому відомим, а мені досить було кинути лише один погляд на килим, й я відразу зрозумів, що хтось заходив у цю кімнату. Ваше щастя, приятелю, що нічого не зникло, а то отримали б на горіхи. Мені шкода, містере Голмс, що я викликав вас сюди через таку дрібницю, але я думав, що ця друга пляма, що не збігається з першою, зацікавить вас.

— Певна річ, це дуже цікаво... Констебле, а ця жінка лише раз заходила сюди?

— Авжеж, сер, лише один раз.

— А як її звали?

— Не знаю, сер. Вона сказала, що шукає роботу друкарки, але помилилася номером будинку, дуже приємна, пристойна молода жінка, сер.

— Висока? Вродлива?

— Так, сер, доволі висока молода жінка. Можна сказати, що й гарна. Мабуть, навіть дуже гарна. «О, офіцере, дозвольте мені лише глянути!» — просила вона. У неї були такі приємні, напрочуд переконливі манери, й я вирішив, що не буде великої біди, якщо дозволю їй зазирнути за двері.

— Як вона була одягнена?

— Дуже просто, сер: у довгій накидці до самої підлоги.

— О котрій годині це було?

— Якраз починало сутеніти. Засвітили ліхтарі, коли я повертався з брендї.

— Дуже добре, — втішився Голмс. — Ходімо, Ватсоне, нас чекає важлива справа в іншому місці.

Коли ми виходили з будинку, Лестрейд залишився в кімнаті, а констебль, сповнений каяття, кинувся відчиняти нам двері. Голмс обернувся на порозі та простягнув щось Мак-Ферсону. Констебль придивився.

— Господи, сер! — здивовано вигукнув він.

Голмс приклав палець до губ, засунув цей предмет назад у внутрішню кишеню і, коли ми вийшли на вулицю, зареготав.

— Чудово! — зауважив він. — Ходімо, любий Ватсоне. Завіса піднята, починається останній акт. Можете бути певні: війни не буде, блискуча кар'єра високоповажного лорда Трелоні Гоупа не постраждає, необережний монарх не буде покараний за свою поспішність і прем'єр-міністрові не доведеться розплутувати складне становище в Європі. Від нас вимагається лише певна тактовність і винахідливість, і тоді вся ця історія, що загрожувала дуже неприємними наслідками, не буде коштувати навіть ламаного пенні.

Я перейнявся захопленням цього надзвичайного чоловіка.

— Ви вирішили задачу? — вигукнув я.

— Поки що ні, Ватсоне. Є ще певні обставини, які так само незрозумілі, як і раніше. Але ми вже знаємо так багато, що буде дуже прикро, якщо ми не дізнаємося всього. Ми вирушимо безпосередньо на Вайтгол-терас і доведемо справу до кінця.

Коли ми прийшли в оселю міністра з європейських справ, Шерлок Голмс заявив, що бажає бачити леді Хільду Трелоні Гоуп. Нас завели в приймальню.

— Містере Голмс! — сказала леді й її обличчя порожевіло від обурення. — Це просто нечесно та неблагородно з вашого боку. Адже я вже казала, що хотіла зберегти мій візит до вас у таємниці, інакше чоловік подумає, що я втручаюся в його справи. А ви компрометуєте мене своїм приходом. Адже це доводить, що між нами існують ділові стосунки.

— На жаль, міледі, я не мав іншого вибору. Мені доручили знайти цей винятково важливий документ, тому й змушений просити вас, міледі, передати його мені.

Леді схопилася на ноги. Рум'янець миттю спав із прекрасного обличчя. Очі потьмяніли, жінка захиталася. Мені здалося, що вона втратить свідомість, але величезним зусиллям волі леді опанувала себе, й обличчя її спалахнуло від подиву та гніву:

— Ви... Ви ображаєте мене, містере Голмс!

— Послухайте, міледі, це марна справа. Віддайте листа. Вона кинулася до дзвінка:

— Дворецький покаже вам дорогу.

— Не дзвоніть, леді Хільдо. Якщо ви це зробите, усі мої щирі спроби уникнути скандалу виявляться даремними. Поверніть мені листа й усе владнається. Якщо будете слухатися мене, то я допоможу вам. Якщо не захочете довіритись мені, буду змушений видати вас.

Жінка стояла перед ним горда та велична. Її очі зустріли погляд Голмса, ніби бажаючи зрозуміти, про що він думає. Леді не знімала руки з дзвінка, але й не дзвонила.

— Ви намагаєтесь залякати мене. Не дуже благородно, містере Голмс, прийти сюди погрожувати жінці! Ви кажете, що щось знаєте. Що саме?

— Прошу, міледі, сядьте. Ви вдаритеся, якщо впадете. Я не буду говорити, поки не сядете... Дякую.

— Даю вам п'ять хвилин, містере Голмс.

— Досить і однієї, леді Хільдо. Я знаю про те, що ви були в Едуарда Лукаса, віддали йому цей документ, знаю, як учора ввечері хитрощами проникли в його кімнату вдруge й забрали листа зі сховку під килимом.

Обличчя леді Хільди стало блідим, як крейда. Вона не зводила з Голмса очей. У жінки перехопило подих, вона не могла промовити й слова.

— Ви збожеволіли, містере Голмс... Ви несповна розуму! — нарешті вигукнула вона.

Він витягнув маленький шматочок картону з кишені. Це була фотографія жінки.

— Я захопив її, бо вважав, що вона може знадобитися, — сказав детектив. — Полісмен упізнав вас.

Леді насилу ковтнула повітря й її голова впала на спинку крісла.

— Послухайте, леді Хільдо... Лист у вас, але справу ще можна залагодити. У мене немає жодного бажання шкодити вам. Мої обов'язки закінчаться, коли я поверну зниклий лист вашому чоловікові. Послухайтеся моєї поради та будьте відвертими зі мною — тут увесь ваш порятунок.

Її мужність була надзвичайною. Навіть у цю мить жінка не визнавала себе переможеною.

— Я знову повторю вам, містере Голмс: ви перебуваєте під владою якоїсь безглуздої фантазії.

Голмс підвівся:

— Мені шкода вас, леді Хільдо. Я зробив для вас усе, що міг, тепер бачу — даремно.

Він натиснув кнопку дзвінка. Увійшов дворецький.

— Містер Трелоні Гоуп удома?

— Він буде через п'ятнадцять хвилин, сер.

Голмс поглянув на годинник.

— Ще п'ятнадцять хвилин, — сказав він. — Дуже добре, я зачекаю.

Заледве дворецький зачинив за собою двері, як леді Хільда, простягаючи руки, кинулася до ніг Голмса; сльози залили її прекрасне обличчя.

— О, змилюйтеся наді мною, містере Голмс! Змилюйтесь! — благала вона в пориві відчаю. — Заради Бога, не кажіть чоловікові! Я так його кохаю! Мені боляче заподіяти йому навіть найменшу прикрість, а ця, я знаю, розіб'є його благородне серце.

Голмс підняв жінку.

— Дякую, міледі, що ви хоча б в останню мить схаменулися. Не можна гаяти ні хвилини. Де лист?

Вона кинулася до письмового столу, відімкнула його й вийняла довгий блакитний конверт.

— Ось він, містере Голмс... Краще б я ніколи його не бачила.

— Як нам тепер його повернути? — роздумував Голмс. — Скоріше, хутко, треба знайти якийсь вихід!.. Де скринька з документами?

— Усе ще в спальні.

— Як вдало! Швидше, міледі, принесіть її сюди.

Через хвилину вона з'явилася, тримаючи в руках червону пласку скриньку.

— Чим ви відчиняли її раніше? У вас є другий ключ? Звісно ж, е. Відчиняйте!

Із корсажу леді Хільда витягнула маленький ключик. Скриньку відімкнули, там було повно паперів. Голмс встро- мив блакитний конверт усередину, між аркушами якогось іншого документа. Скриньку замкнули й віднесли назад у спальню.

— Тепер ми готові зустріти його, — заявив Голмс. — У нас ще є десять хвилин. Я беру на себе дуже багато, щоб вигородити вас, леді Хільдо! За цей час, що залишився, маєте чесно розповісти мені всю цю дивну історію.

— Я розповім вам усе, містере Голмс! — вигукнула леді. — О, містере Голмс, мені легше відрубати собі праву руку, ніж змусити його тужити хоч на хвилину! В усьому Лондоні немає жінки, котра так кохала б свого чоловіка, як я, і все ж, якби він дізнався, що я вчинила, що була змушена зробити, він ніколи не пробачив би мені. Він так високо цінує власну честь, що не в змозі забути або пробачити безчесний вчинок когось іншого. Допоможіть мені, містере Голмс! Мое щастя, його щастя, наші життя поставлені на карту!

— Покваптеся, міледі, час збігає!

— Ще до заміжжя, містере Голмс, я написала необережного, недолугого листа, послання вразливої закоханої дурепи. У ньому не було нічого поганого, але все ж мій чоловік вважав би його за злочин. Якби він прочитав цього листа, то перестав би мені вірити. Минули роки з того часу, як я написала цього листа. Я подумала, що все забулося. Аж раптом цей чоловік, Лукас, повідомив мені, що послання потрапило до нього в руки й що він має намір показати його моему чо-

ловікові. Я благала його змилюватися наді мною. А він сказав, що поверне мені листа, якщо я принесу йому один документ, який, за його словами, зберігається в чоловічій скриньці для кореспонденції. У нього був якийсь шпигун у міністерстві, він і повідомив йому про існування цього документа. Лукас запевняв мене, що це нітрохи не зашкодить моєму чоловікові. Уявіть себе на моєму місці, містере Голмс! Що я мала робити?

— Розповісти про все чоловікові.

— Я не могла, містере Голмс, не могла! З одного боку, мені загрозувала неминуча погибель; з іншого, хоч мені й здавалося жахливим узяти документ, що належить чоловікові, але я все ж не повністю усвідомлювала, які це матиме наслідки в галузі міжнародної політики, а що ж стосується нашого кохання та взаємної довіри, мені все здавалося цілком зрозумілим. І я скоїла крадіжку, містере Голмс. Зняла зліпок із ключа, а цей чоловік, Лукас, зробив копію. Я відімкнула скриньку, взяла документ і віднесла його на Гододфіл-стріт.

— І що сталося там, міледі?

— Я постукала в двері, як було домовлено. Лукас відчинив. Я зайшла за ним у його кімнату, залишивши за собою двері напіввідчиненими, бо боялася залишитися наодинці з цим чоловіком. Пригадую, що коли заходила в будинок, на вулиці стояла якась жінка. Наші перемовини швидко закінчилися. Мій лист лежав у нього на письмовому столі. Я віддала йому документ, він повернув мені листа. У цю мить за дверима почувся галас, у коридорі пролунали кроки. Лукас хутко відкинув килим, засунув документ у якусь схованку й знову поклав килим на місце.

Те, що сталося потім, було схожим на якийсь жах. Я побачила смагляве перекошене обличчя, почувала голос жінки, котра лементувала французькою: «Я чекала не дарма! Нарешті заста-

ла тебе з нею!» Відбулася дика сцена. Я бачила, як він схопив крісло, а в її руці блиснув ніж. Я кинулася тікати від цього жаху, вискочила з дому й тільки наступного ранку дізналася про страшне вбивство з газет. Того вечора я була щаслива, бо мій власний лист опинився в моїх руках і ще не усвідомлювала, що готує мені майбутнє.

Але наступного ранку я збагнула, що, позбувшись однієї біди, потрапила в іншу. Відчай чоловіка, котрий виявив зникнення документа, вразив мене. Я ледь втрималася від того, щоб не впасти до його ніг і не розповісти, що накоїла. Але ж мені довелося б зізнатися й в тому, що було раніше. Того ранку я прийшла до вас, і тільки тоді осягнула всю жахливість мого вчинку. З тієї миті я весь час розмірковувала, як повернути чоловікові цей документ. Лист мав залишитися там, куди його поклав Лукас, бо він сховав його до приходу цієї жахливої жінки. Якби не її поява, я б ніколи не дізналася, де був сховок. Як же проникнути в його кімнату? Упродовж двох днів я стежила за цим будинком, але жодного разу двері не залишалися відчиненими. Вчора ввечері я вдалася до останньої спроби. Ви вже знаєте, як мені вдалося дістати листа. Я принесла його додому й вирішила знищити, бо не знала, яким чином повернути його чоловікові, не розповівши йому про все... Боже милий, я чую його кроки на сходах!

Міністр із європейських справ дуже схвильовано забіг до покою.

— Що нового, містере Голмс, що нового? — крикнув він.

— У мене є певні сподівання.

— Слава Богу, — обличчя чоловіка засяяло. — Прем'єр-міністр снідає зі мною, можу я його втішити? У нього сталеві нерви, але знаю, що він майже не спить з того часу, як сталася ця жахлива подія... Джейкобсе, попросіть прем'єр-міністра

піднятися сюди. Що стосується вас, люба, вам не будуть цікаві ці балачки про політику. Через кілька хвилин ми приєднаємося до вас в їдальні.

Прем'єр-міністр добре володів собою, але за блиском його очей і за судомними рухами його сухих рук я бачив, що він розділяє хвилювання свого молодого колеги:

— Наскільки я розумію, містере Голмс, ви хочете нам щось повідомити?

— Поки що непевне, — відповів мій приятель. — Я порозпитував усюди, де тільки міг, і переконався, що підстав для хвилювань немає жодних.

— Але цього не досить, містере Голмс. Ми не можемо вічно жити, немов на вулкані, нам треба знати точно.

— Я сподіваюся знайти листа, тому й прийшов сюди. Чим більше роздумую про цю справу, тим більше переконуюся, що лист ніколи не покидав межі цього будинку.

— Містере Голмс!

— Якби його вкрали, то, звісно, вже давно опублікували б.

— Але який сенс красти його, щоб ховати в тому ж будинку?

— А я не впевнений, що його взагалі викрадали.

— Як же тоді він зник із скриньки?

— Я й не впевнений, що він зникав із скриньки.

— Містере Голмс, зараз невідповідний час для жартів! Запевняю вас, що листа там немає.

— Ви зазирали туди з вівторка?

— Ні. Та в цьому й не було потреби!

— Ви могли й не помітити його.

— Послухайте, це неможливо.

— Хтозна! Такі речі траплялися. Адже там, мабуть, є й інші документи. Лист міг загубитися серед них.

— Лист лежав нагорі.

— Хтось міг зачепити скриньку, він міг зміститися.

— Ні, ні, я витягав усі.

— Але ж це легко перевірити, Гоуп! — втрутився прем'єр. — Накажіть принести скриньку сюди.

Міністр із європейських справ натиснув на дзвінок:

— Джейкобсе, принесіть мою скриньку для паперів... Ми справді марно гаємо час, але якщо це задовольнить вас, що ж, перевіримо... Дякую, Джейкобсе, поставте її сюди... Ключ у мене завжди на ланцюжку від годинника. Ось усі папери, можете бачити. Лист від лорда Мерроу, доповідь сера Чарльза Гарді, меморандум із Белграда, реляції про російсько-німецькі хлібні мита, лист із Мадрида, рапорт лорда Флаверса... Господи! Що це? Лорде Беллінджер! Лорде Беллінджер!

Прем'єр вихопив блакитний конверт у нього з рук:

— Та це ж він. І лист цілий... Вітаю вас, Гоупе!

— Дякую! Дуже дякую! Який тягар звалився з моїх плечей!.. Але це незбагнено... неможливо... Містере Голмс, ви чарівник, ви чародій. Звідки ви знали, що він тут?

— Тому що я знав, що більше йому бути ніде.

— Не можу повірити своїм очам! — він стрімко вибіг із кімнати. — Де моя дружина? Я маю їй сказати, що все владналося. Хільдо! Хільдо! — почули ми його голос на сходах.

Прем'єр примружився й поглянув на Голмса.

— Послухайте, сер, — сказав він, — тут щось криється. Як міг лист знову опинитися в скриньці?

Голмс, усміхаючись, відвернувся, щоб уникнути допитливого погляду цих проникливих очей.

— У нас також є свої дипломатичні таємниці, — сказав він і, взявши капелюха, попрямував до дверей.

ЗНИКНЕННЯ ЛЕДІ ФРЕНСІС КАРФЕКС

— Але чому турецькі? — перепитав Шерлок Голмс, наполегливо розглядаючи мої черевики. Я сидів у широкому плетеному кріслі, і мої простягнені ноги привернули його пильну увагу.

— Ні, англійські, — здивовано відгукнувся я. — Я їх купив у Латімера на Оксфорд-стрит.

Голмс приречено зітхнув.

— Лазні! Лазні, а не черевики! Чому дорогі турецькі лазні, що розслабляють, а не підбадьорлива домашня ванна?

— Бо мені докучає ревматизм, я почуваюся старою руїною. А турецькі лазні — якраз те, що ми, медики, у таких випадках рекомендуємо, струс, після якого ніби заново народжуєшся. До речі, Голмсе, — продовжував я, — для людини, котра мислить логічно, зв'язок між моїми черевиками та турецькими лазнями, певна річ, очевидний, але я буду дуже вдячний, якщо ви мені його розкриєте.

— Хід міркувань не такий уже незбагнений, милий Ватсоне, — очі Голмса пустотливо заблищали. — Ілюстрацією до таких ж простих висновків може послужити запитання: хто сьогодні вранці їхав із вами в кебі?

— Не вважаю ще одну ілюстрацію поясненням, — уїдливо дав відкоша я.

— Браво, Ватсоне! Сказано з гідністю й цілком логічно. Так-так, із чого ми почали? Розберімо спочатку другий приклад — із кебом. На лівому плечі та рукаві вашого плаща є бризки. Якби ви сиділи посередині сидіння, вас би, ймовірно, не забризкало зовсім або забризкало з обох боків. Отже, ви сиділи ліворуч. Тобто їхали не сам.

— Ну ось, тепер зрозумів.

— До смішного просто, чи не так?

— Але лазня та черевики?

— О, це ще легше. Ви завжди зав'яжете шнурівки однаково. А зараз я бачу хитромудрий подвійний вузол, зовсім не схожий на ваш. Отже, ви знімали черевики. Хто міг зав'язати вам шнурівки? Або швець, або служник у лазні. Шевця виключаємо, бо черевики майже нові. Що залишається? Залишаються лазні. Елементарно, еге ж? Але як би там не було, Ватсоне, турецькі лазні зробили свою справу.

— В якому сенсі?

— Ви зізналися, що поїхали туди, бо потребували зміни. Дозвольте запропонувати вам таку. Що скажете про поїздку в Лозанну, милий Ватсоне, — першим класом, усі витрати оплачуються з королівської щедрістю, га?

— Чудово! Але навіщо?

Голмс відкинувся на спинку крісла та витягнув із кишені нотатник.

— З усіх представників роду людського, — почав він, — найнебезпечніший — самотня жінка без дому та друзів. Цей мирний, навіть, можливо, корисний член суспільства — незмінна причина дуже багатьох злочинів. Ця безпорадна істота сьогодні тут, а завтра там. У неї достатньо коштів, аби кочувати з країни в країну, переїжджати з готелю в готель. І ось в якомусь підозрілому пансіонаті чи готелі слід її уривається.

Вона немов курча, що заблукало у світі лисиць. Якщо її з'їдять, ніхто й не дізнається. Боюся, що леді Френсіс Карфекс потрапила в халепу.

Я привітав цей несподіваний перехід від загальних міркувань до деталей. Голмс погортав сторінки й продовжив:

— Леді Френсіс — єдина спадкоємиця графа Рафтона по прямій лінії. Землі в їхній родині, як ви, можливо, знаєте, успадковували сини. Статок леді Френсіс отримала невеликий, але їй дісталися рідкісні коштовності старовинної іспанської роботи — діаманти незвичайної огранки в срібній оправі, які вона дуже любила, настільки, що не забажала залишити їх у свого банкіра та завжди возила зі собою. Сумні думки викликає леді Френсіс: за дивною примхою долі цій вродливій, далеко не старій жінці судилося стати останнім, всихаючим пагоном дерева, ще двадцять років тому такого потужного та квітучого.

— Що ж із нею сталося?

— Що трапилося з леді Френсіс Карфекс? Жива, або ні? Це нам і доведеться з'ясувати. Вона має сталі звички: упродовж чотирьох років неодмінно раз на два тижні писала своїй старій гувернантці, міс Добні, котра вже давно не працює й живе в Камбервелі. Міс Добні й звернулася до мене. Ось уже п'ять тижнів від леді Френсіс немає жодного рядка. Останній лист надіслали з Лозанни, з готелю «Національ», звідки вона виїхала, не залишивши адреси. Родичі хвилюються. Люди вони надзвичайно заможні і, звісно, готові на будь-які витрати, якщо ми допоможемо їм з'ясувати, що сталося.

— І ця міс Добні — єдине джерело інформації? Невже в леді Френсіс не було інших кореспондентів?

— Були, Ватсоне, точніше, ще один кореспондент, від нього я й дізнався чимало цікавого. Це банк. Самотнім жінкам

також потрібно жити, й їхній банківський рахунок — той же щоденник. Гроші леді Френсіс лежать у банку Сильвестра. Я переглядав її рахунок. Передостаннього разу вона знімала гроші, щоб розплатитися в лозаннському готелі, але суму взяла велику, тож у неї мала б ще залишатися готівка. З того часу був пред'явлений лише один чек.

— Ким і де?

— Міс Марі Девін, а ось де його виписали, невідомо. Погасила його філія банку «Ліонський кредит» у Монпельє два з половиною тижні тому. Сума — п'ятдесят фунтів.

— А хто така міс Марі Девін?

— Це мені також вдалося дізнатися. Міс Марі Девін служила в леді Френсіс покоївкою. А ось навіщо леді Френсіс знадобилося видати цей чек своїй покоївці, я ще не зрозумів. Утім, я ні на хвилину не сумніваюся, що ваші пошуки допоможуть про це дізнатися.

— Мої пошуки?

— Еге ж. Ви їдете в Лозанну, щоб розвіятися. Мені не можна виїжджати з Лондона, поки життю Абрагамса ще загрожує небезпека. Та й узагалі з багатьох міркувань мені краще не покидати Англії. Скотленд-Ярд без мене сумує, а в кримінальному світі починається нездорове пошвавлення. Їдьте, милий Ватсоне, й якщо два пенси за слово моєї скромної поради не здадуться вам надмірної ціною, я в будь-який час дня й ночі до ваших послуг і в межах досяжності Континентального телеграфу.

Через два дні я входив у двері лозаннського готелю «Національ». Відомий управитель готелю, месьє Мозер, був надзвичайно люб'язним. Так, леді Френсіс жила в них кілька тижнів. Усі були зачаровані нею. Мадам років сорок, не більше. Вона й зараз ще дуже гарна, можна собі уявити, якою була красунею

замолоду. Про родинні коштовності месьє Мозер нічого не знає, але від слуг чув, що важка валіза в спальні мадам завжди була замкнена. Покоївку Марі Девін усі також любили, як і її господиню. Вона навіть заручилася з одним із старших офіціантів готелю, і дізнатися її адресу виявилось справою зовсім нескладною. «Монпельє, вулиця Траян, будинок № 2», — занотував я в своєму записнику й подумав, що сам Голмс міг би позаздрити спритності, з якою я роздобув цю інформацію.

Одне залишалось загадкою, і в мене не було до неї ключа: чому леді Френсіс несподівано поїхала з Лозанни? Адже життя її тут складалось настільки приємно. Природно було очікувати, що жінка проведе тут весь сезон. А вона раптом в один день зібралася й поїхала, втративши тижневу оплату за свій розкішний номер із вікнами на озеро. Ніхто нічого не розумів. Єдиний здогад висловив наречений покоївки Жуль Вібар: раптовий від'їзд леді Френсіс пов'язаний із появою високого смаглявого чоловіка з бородою, котрий прийшов до неї в готель напередодні.

— Un sauvage, un veritable sauvage!* — кричав Жуль Вібар.

Чоловік цей винаймав кімнату десь у місті. Якось, коли мадам прогулювалася берегом озера (багато людей це бачили), він підійшов до неї і став щось схвильовано розповідати. Потім прийшов до готелю, проте мадам відмовилася прийняти його. Це був англієць, але імені його ніхто не знав. Наступного дня мадам поїхала. І Жуль Вібар і, що набагато важливіше, його наречена вважали появу цього чоловіка причиною того, що сталося, а від'їзд мадам — наслідком. Лише одне Жуль Вібар відмовився повідомити: чому Марі пішла від леді Френсіс. Чи то не знав, чи не хотів казати.

* Він дикий, справді дикий (франц.).

— Якщо вас це цікавить, їдьте в Монпельє та питайте її самі.

Так завершився перший тур моїх пошуків. Тепер треба було дізнатися, куди вирушила леді Френсіс Карфекс із Лозанни. Вона цю обставину приховала, отже, припущення, що, їдучи, хотіла збити когось зі сліду, підтверджується. Бо як інакше пояснити, що на її багажі не було наліпок із позначенням Бадена? І вона, й її багаж вирушили на цей рейнський курорт не прямо, а кружним шляхом. Дізнавшись усе це в місцевому відділенні агенції Кука, я вирушив у Баден, надіславши Голмсу звіт про всі свої дії й отримавши у відповідь телеграму із напівжартівливою похвалою.

У Бадені я без зусиль знайшов втрачений слід. Леді Френсіс зупинилася в готелі «Альбїон», де прожила два тижні. Там познайомилася з якимось доктором Шлезінгером, місіонером із Південної Африки, та його дружиною. Як майже всі самотні жінки, леді Френсіс шукала розради в релігії та присвячувала їй багато часу. На неї справила глибоке враження непересічна особистість доктора Шлезінгера та пристрасна віра цього чоловіка, котрий страждав від недуги, що вразила його під час місіонерської служби в Африці. Леді Френсіс допомагала місцю Шлезінгер наглядати за одужанням цього праведника, котрий, як розповів мені управитель готелю, увесь день сидів у глибокому кріслі на веранді в товаристві обох жінок. Він працював над складанням мапи Святої землі. Особливо його цікавило царство мідіанітів, про яких він писав монографію. Нарешті здоров'я чоловіка помітно поліпшилося, і він із дружиною повернувся до Лондона. Леді Френсіс поїхала з ними. Сталося це три тижні тому, і більше ні про кого з них управитель нічого не чув. Що стосується покоївки Марі, то за кілька днів до від'їзду мадам вона вийшла від неї заплакана. Служниці в готелі вона

розповіла, що більше служити не буде, і поїхала страшенно засмучена. Доктор Шлезінгер оплатив і свій рахунок, і рахунок леді Френсіс.

— І знаєте, — сказав на закінчення управитель «Альбіону», — ви не єдиний із друзів леді Френсіс, хто шукає її. Всього тиждень тому до нас приходив зі запитаннями про неї якийсь чоловік.

— Він назвався?

— Ні. Англієць, хоча зовнішність його для англійця нетипова.

— На дикуна схожий, чи не так? — спитав я, зіставивши за методом мого славетного приятеля відомі мені факти.

— Так-так, саме на дикуна! Це слово йому дуже пасує. Височенний, засмаглий, бородань, такому місце в сільському пабі, а не у фешенебельному готелі. Скажений якийсь, я б такого не наважився зачіпати.

Нарешті контури стали вимальовуватися — так ясніше проступають фігури пішоходів на вулиці, коли туман розсіюється. За довірливою, побожною жінкою крадеться по п'ятах зловісна тінь. Вона боїться свого переслідувача, інакше не втекла б з Лозанни. Він знову женеться за нею. І рано чи пізно наздожене. А може, й уже наздогнав? Чи не в цьому розгадка її довгої мовчанки? Отже, добрі люди, з котрими вона заприятелювала в Бадені, не зуміли захистити її від його погроз і домагань? Яка страшна таємниця, який незбагнений задум змушують його так наполегливо переслідувати леді Френсіс? Ці запитання чекали мого вирішення.

Я написав про все Голмсу, задоволений, що так швидко дістався до суті справи. У відповідь отримав телеграму з проханням описати ліве вухо доктора Шлезінгера. Своєрідно в Голмса проявляється почуття гумору, іноді навіть образливо.

Я, звісно, залишив без уваги його недоречний жарт, до речі, й отримав я його послання вже в Монпельє, куди поїхав зустрітися з Марі Девін.

Я без зусиль знайшов будинок колишньої покоївки та вивідав у неї все, що вона знала. Вона дуже любила свою господиню та розлучилася з нею лише тому, що ту зараз оточують друзі (у цьому Марі була впевнена), і ще тому, що наближався день її весілля й службу їй однаково довелося б покинути. Юнка засмучено зізналася, що, коли вони жили в Бадені, леді Френсіс часто сердилася на неї, якось навіть розпитувала, ніби сумнівалася в її чесності, і через цю образу Марі пережила розставання легше, ніж гадалося. Леді Френсіс дала їй у вигляді весільного презенту п'ятдесят фунтів. Так само, як і мені, дівчину дуже тривожив незнайомиць, через котрого її господиня поїхала з Лозанни. Вона на власні очі бачила, як той перед усіма брутально схопив леді Френсіс за руку. Страшний чоловік, скажений якийсь. Мабуть, леді Френсіс тому й поїхала до Лондона з Шлезінгером, що боялася його. З Марі вона ніколи про нього не розмовляла, але за багатьма ознаками та бачила, що її господиню невідступно гнітить болісний страх.

— Ось він, погляньте! — раптом обірвала свою розповідь дівчина, злякано схопившись із крісла. — Негідник знову її вистежує!

Крізь відчинене вікно вітальні я побачив надзвичайно високого чорнявого чоловіка з чорною кучерявою бородою. Він повільно крокував бруківкою, уважно розглядаючи номери будинків. Сумнівів не залишалось: він, як і я, шукав покоївку. Не вагаючись, я вибіг на вулицю та зупинив його.

— Ви англієць? — спитав я.

— Ну й що з того, якщо й англієць? — огризнувся він.

— Дозвольте поцікавитися, як вас звать?

— Не дозволю, — відрубав він.

Становище ускладнювалося. Я вирішив йти навпростець (адже прямий шлях — найкоротший!) і строго спитав:

— Де леді Френсіс Карфекс?

Він здивовано глянув на мене.

— Що ви з нею зробили? Навіщо її переслідуйте? Вимагаю відповіді!

Із лютим лементом чолов'яга кинувся на мене, як тигр. Я не раз перемагав у бійках, але в цього шаленця виявилися залізні руки та сила скаженого бугая. Не минуло й трьох секунд, як він схопив мене за горло, я почав втрачати свідомість, але тут із корчми навпроти вибіг якийсь неголений француз-ремісник у синій блузі, вдарив мого кривдника кийком по плечу, і тому довелося випустити мене. З хвилину він стояв, тремтячи від шалу та міркуючи, чи не кинутися на мене знову, потім злісно пирхнув і попрямував до будинку, з якого я тільки-но вийшов. Я повернувся подякувати своєму рятівникові (він досі стояв поруч на бруківці) і раптом почув:

— Ну, вітаю, Ватсоне, треба ще зуміти стільки нашкодити! Вочевидь, вам доведеться повертатися зі мною нічним експресом до Лондона.

Через годину Шерлок Голмс, уже в своїй іпостасі і, як завжди, елегантний, сидів у моєму готельному номері. Розгадка його несподіваної щасливої появи виявилася більш ніж простою: обставини дозволили йому виїхати з Лондона, і він вирішив перехопити мене в тому місці, де я, за його розрахунками, мав би в цей час опинитися. В одязі робітника він розсівся в корчмі, чекаючи на мене.

— До чого ж ви послідовно діяли, милий Ватсоне! З усіх помилок, які тільки можна було зробити, ви не проминули

жодної. У результаті ви сполохали всіх, кого можна, і зовсім нічого не з'ясували.

— Можливо, і вам вдалося б не більше, — ображено заперечив я.

— Ніяких «можливо» й бути не може, мені вдалося більше. А ось і високоповажний Філіп Грін. Він ваш сусід по готелю. Можливо, з його допомогою нам вдасться повести справу успішніше.

Лакей подав візитівку на таці, і в кімнату ввійшов той самий бородатий хуліган, котрий налетів на мене на вулиці. Він сіпнувся, побачивши мене.

— Що це означає, містере Голмс? — спитав він. — Я отримав вашу записку й прийшов. Але як пояснити присутність тут цього чоловіка?

— Це мій старий приятель і колега, доктор Ватсон, він допомагає нам у наших пошуках.

Незнайомець простягнув мені руку, брунатну від засмаги, і почав вибачатися:

— Щиро сподіваюся, що ви не постраждали від моїх рук. Коли ви почали звинувачувати мене в якомусь вчинку проти неї, я не стримався. Я взагалі зараз живу, як у лихоманці. Нерви натягнуті, немов струна. Але поясніть мені заради всього святого, містере Голмс, як ви взагалі дізналися про моє існування?

— Я спілкувався з гувернанткою леді Френсіс, з міс Добні.

— Мила бабуся Сьюзен Добні в її незмінному очіпку! Я добре її пам'ятаю.

— А вона пам'ятає вас. Таким, яким були раніше, до від'їзду до Африки.

— То ви все знаєте! Добре, що мені не доведеться нічого приховувати від вас, містере Голмс. Присягаюся, що не було

в світі чоловіка, котрий кохав би жінку сильніше, ніж я любив Френсіс. Але я замолоду вів безпутне життя, як і багато юнаків нашого кола, а її душа була чистою, як сніг, усе грубе й нище було їй нестерпне. І коли хтось розповів їй про мене, вона не забажала мене більше бачити. Але ж ця свята жінка кохала мене — ось що дивно! Любила так, що через мене на все життя залишилася самотня. Я поїхав у Барбертон. Минуло багато років, я заробив трохи грошей і нарешті зважився розшукати її та спробувати пом'якшити її почуття. Я знав, що вона так і не вийшла заміж. Я знайшов її в Лозанні й почав благати про пробачення. Здається, серце її не залишилося байдужим до мого прохання, але воля була незламною, і, коли я прийшов до неї наступного дня, її вже не було в місті. Мені вдалося дізнатися, що вона поїхала в Баден, а через певний час я довідався, що тут живе її покоївка. Чоловік я різкий, жив усі ці роки серед людей простих, ну й не зміг опанувати себе, коли доктор Ватсон заговорив зі мною. Але заради Бога, що сталося з леді Френсіс?

— Це ми й маємо дізнатися, — сказав Голмс дуже серйозно. — Ви де зупинитесь в Лондоні?

— У готелі «Ленгем».

— Тоді попрошу вас їхати негайно до Лондона та бути наготові, не хочу давати вам даремних надій, містере Ірін, але можете бути певними, що для порятунку леді Френсіс буде зроблено все можливе. Поки що нічого більше не можу сказати. Ось моя візитівка, тримайте зі мною зв'язок весь час. А тепер, Ватсоне, якщо спакується, я піду на телеграф і попрошу місіс Гадсон завтра о пів на восьму похвалитися своїм кухарським мистецтвом перед двома голодними мандрівниками.

На Бейкер-стрит нас очікувала телеграма. Голмс із жадібним зацікавленням прочитав її та простягнув мені. Теле-

граму надіслали з Бадена, вона містила всього одне слово: «Розірване».

— Що за нісенітниця? — здивувався я.

— Ця нісенітниця має величезний сенс, — сказав Голмс. — Ви, сподіваюся, пригадуєте прохання, з яким я до вас звернувся (воно на перший погляд могло здатися безглуздим), — описати ліве вухо поважного місіонера? Ви його залишили без уваги.

— Я не міг дізнатися, мене на той час у Бадені вже не було.

— Цілком слушно. Саме тому я надіслав телеграму з таким самим проханням управителю «Альбіону». Ось його відповідь.

— І про що його відповідь свідчить?

— А про те, любий мій Ватсоне, що ми маємо справу з людиною надзвичайно хитрою та підступною. Місіонер із Південної Африки, доктор Шлезінгер — це ніхто інший, як Пітерс-Святенник, один із найспритніших злочинців серед тих, що дала світу Австралія, а ця молода країна породила вже чимало зразкових екземплярів. Пітерс спеціалізується на самотніх жінках, заманює їх у пастку, граючи на їхніх релігійних почуттях, а одна англійка на прізвище Фрейзер, його так звана дружина, у цьому йому допомагає. Тактика доктора Шлезінгера дала мені підстави запідозрити, що він не Шлезінгер, а Пітерс-Святенник, телеграма ж із описом його лівого вуха (йому відкусили шматок вуха під час п'яної бійки в Аделаїді 1889 року) підтвердила мої підозри. Бідна леді Френсіс опинилася в руках страшних людей, Ватсоне, вони не зупиняться ні перед чим. Дуже можливо, що її вже й немає серед живих. Якщо жінка й жива, то її тримають замкненою й вона не може написати ні міс Добні, ні взагалі нікому. Можливо, вона так і не доїхала до Лондона, але це навряд чи: з континентальною поліцією жарти кепські, за їхньої системи

реєстрації іноземців правоохоронців не одурити. Або ж вона поїхала далі, але й це малоймовірно, адже Лондон — єдине місце в Англії, де негідникам вдалося б сховати людину так, аби ніхто нічого не запідозрив. Шосте чуття підказує мені, що вона в Лондоні, але наразі невідомо, де її шукати. Тому вихід один: набратися терпіння. Зараз пообідаємо, а пізніше ввечері я навідаюся у Скотленд-Ярд і побесідую з нашим приятелем Лестрейдом.

Час минав, але ні поліція, ні власна служба інформації Голмса, невелика, але дуже дієва організація, не зуміли навіть наблизитися до таємниці. Люди, котрих ми шукали, загубилися в багатомільйонному Лондоні, як голка в копиці сіна. Ми давали оголошення в газетах, вели безперервне стеження за всіма кублами, де міг з'явитися Пітерс, тримали в полі зору людей, із котрими він був колись пов'язаний, але все було марним: усі шляхи неминуче заводили нас у глухий кут. І ось після тижня безплідних пошуків і безнадійної невідомості раптом з'явився проблеск у темряві. У ломбард Бевінгтона на Вестмінстер-роуд принесли срібну підвіску з діамантами старовинної іспанської роботи. Заклав її високий на зріст чоловік без бороди й вусів, з вигляду священик. Ім'я й адресу він дав явно фальшиві. Яке в нього вухо, містер Бевінгтон не помітив, але, судячи з опису, це явно був Шлезінгер.

Тричі наш бородатий приятель із готелю «Ленгем» заходив до нас, утретє він з'явився за півгодини після того, як нам повідомили новину щодо проданих коштовностей. Горе зістарило чоловіка на кілька років, одяг висів на ньому, як на вішаку. «Якби я хоч чимось міг допомогти!» — у розпачі повторював він усі ці дні. Нарешті в Голмса знайшлася справа й для нього.

— Він узявся продавати коштовності. Тепер ми його спіймаємо!

— Але ж це означає... це означає, що з леді Френсіс щось трапилося?

Обличчя Голмса стало дуже серйозним.

— Припустимо, ці люди досі тримають її під замком. Звільнити її зараз — означає згубити себе. Містере Ґрін, маємо готуватися до найгіршого.

— Що я маю робити?

— Ці люди вас не знають?

— Ні.

— Можливо, він наступного разу піде до іншого ювеліра. Тоді доведеться починати все заново. З іншого боку, у Бевінгтона йому дали хорошу ціну й не задали жодного запитання. Тому можна очікувати, що коли йому знову знадобляться гроші, він іще раз туди піде. Я зараз напишу Бевінгтону записку, що вам потрібно невідлучно перебувати в його крамниці. Якщо Пітерс прийде, простежте за ним до його будинку. Але ніяких вибриків і, головне, жодного насильства. Дайте слово, що нічого не зробите без мого відома та згоди.

Два дні від високоповажного Філіпа Ґріна (слід помітити, він був сином прославленого адмірала Ґріна, що командував Азовським флотом під час Кримської війни) не було жодних звісток. На третій день увечері він увірвався до вітальні на Бейкер-стрит, блідий, трясучись, як у лихоманці.

— Попався! Попався! — заволав він.

Хвилювання не давало йому говорити. Голмс посадив гостя в крісло та почав заспокоювати.

— Розкажіть нам усе за порядком, — попросив він нарешті.

— Вона прийшла лише годину тому. Цього разу дружина принесла підвіску — точно таку ж, як і перша. Висока бліда жінка, очі, як у тхора...

— Це вона, — підтвердив Голмс.

— Я пішов за нею. Вона звернула на Кеннінгтон-роуд — я не відставав. Раптом вона увійшла в якусь крамницю... Містере Голмс, це виявився салон ритуальних послуг!

Голмс сіпнувся.

— Продовжуйте! — голос його задзвенів, видавши хвилювання, що охопило полум'яну душу, яку він приховував під маскою крижаного спокою.

— Я увійшов за нею. Вона розмовляла з жінкою за прилавком, і до мене долетіли її слова: «Як ви довго!» Та почала виправдовуватися: «Усе негайно ж доправлять за адресою. Адже робити довелося за особливим замовленням, ось майстри й затрималися». Тут вони побачили мене й замовкли. Я щось спитав і вийшов на вулицю.

— Правильно зробили! Що далі?

— Жінка також вийшла, але я сховався в сусідньому під'їзді. Мабуть, вона щось запідозрила, бо озиралася навколо. Потім викликала кеб і поїхала. На щастя, я відразу ж спіймав інший кеб і вирушив за нею. Вона вийшла в Брикстоні, адреса: Полтні-сквер, будинок № 36. Я поїхав далі, відпустив кебмена й почав спостерігати за будинком.

— Когось вдалося побачити?

— Світилося лише в одному вікні на першому поверсі, але фіранка була опущена й нічого не було видно. Я стояв і роздумував, що ж тепер робити, аж раптом біля ганку зупинився закритий фургон. Двоє чоловіків зістрибнули на бруківку, витягли щось із фургона та понесли на ганок... Містере Голмс, це була домовина.

— Он воно що...

— Не знаю, як я встояв на місці. Двері відчинилися, щоб випустити людей і те, що вони принесли, й я побачив ту саму

жінку. Але й вона мене помітила і, здається, впізнала. Сіпнувшись, вона поспішно зачинила двері. Я згадав, яку обіцянку ви з мене взяли, і помчав до вас.

— Ви дуже добре повели справу, — Голмс схопив зі столу клаптик паперу й почав щось писати. — Без ордеру на арешт ми не маємо права нічого робити. Найкраще, що зараз можете вдіяти, містере Грін, це віднести мою записку в поліцію й отримати ордер. Можуть виникнути труднощі, але, гадаю, продаж коштовностей — достатньо вагомий привід. Подробицями займеться Лестрейд.

— Та ж її тим часом вб'ють! Що означає ця труна, і для кого вона, якщо не для неї?

— Містере Грін, все можливе буде зроблено. Ми не втрачимо ні хвилини. Покладіться на нас. Ну ось, Ватсоне, — продовжував Голмс, коли наш гість вибіг із кімнати, — він зараз заручиться підтримкою закону, а нам тим часом доведеться діяти, як завжди, незаконно. Боюся, справи настільки кепські, що навіть крайні заходи будуть виправдані. Швидше на Полтні-сквер!

— Спробуємо відновити всю картину, — говорив Голмс у той час, коли наш кеб проїжджав повз парламент і Вестмінстерським мостом. — Негідники заманили нещасну жінку до Лондона, попередньо змусивши її розлучитися з відданою Марі. Якщо леді Френсіс і писала комусь у цей час, то її листи перехоплювали. Один зі спільників Пітерса орендував для нього в Лондоні будинок. Переступивши поріг цього будинку, леді Френсіс перетворилася в полонянку, і коштовності, за якими ці люди й полювали зі самого початку, стали їхньою здобиччю. Вони вже розпродують їх потроху й не бачать у цьому жодної для себе небезпеки, впевнені, що доля їхньої жертви нікого не цікавить. Коли її відпустять, вона їх, звісно, викриє. Тому

вони її й ніколи не відпустять. Однак тримати її все життя замкненою також не можна. Отже, єдиний вихід — убивство.

— Усе цілком зрозуміло.

— Тепер поглянемо на справу з іншого боку. Коли два шляхи, за якими розвивалася думка, схрещуються, точка перетину дає максимальне наближення до істини. Візьмімо тепер за вихідний пункт не леді Френсіс, а домовину, і повернемося назад. Боюся, ця труна остаточно переконує нас у тому, що леді Френсіс померла. Але, крім цього, цей факт означає офіційні похорони, свідоцтво лікаря та дозвіл поліції. Якби леді Френсіс убили якимось примітивним способом, то труп закопали б у дворі. А тут усе відкрито й напоказ. Що це означає? А те, що її вбили настільки незвичним способом, що навіть лікар не запідозрив би насильницької смерті, можливо, отруїли якоюсь рідкісною отрутою. І все ж дивно, що вони дозволили лікарю оглянути її. Хіба що підкупили медика... Але це дуже малоймовірно.

— А чи не могли вони сфальшувати свідчення?

— Це небезпечно, Ватсоне, дуже небезпечно. Не думаю, щоб вони на це зважилися... Гей, стійте!.. Ми тільки-но проїхали ломбард, отже, наступний будинок — ритуальний салон. Ватсоне, ваше обличчя вселяє довіру, зайдіть до них і спитайте, на який час призначили завтра похорон клієнта з Полтні-сквер.

— Жінка за прилавком довірливо розповіла мені, що похорон відбудеться завтра о восьмій ранку.

— Ось бачите, Ватсоне, жодних таємниць і вивертів. Їм якось вдалося оформити все офіційно, і тепер вони вважають, що боятися вже нічого. Що ж, у нас один вихід: йти навпростець. Ви озброєні?

— Ось ціпок!

— Ну нічого, якось проб'ємося, адже «тричі той озброєний, хто правий!»*. Ми просто не можемо чекати на поліцію, це не та ситуація, щоб педантично дотримуватися букви закону... Їдьте, будь ласка. Будемо шукати щастя разом, Ватсоне. Нам же не вперше.

Він різко смикнув за шворку біля дверей великого темного будинку. Двері негайно відчинили, на порозі напівтемного холу ми побачили високу жіночу постать.

— Що вам треба? — сухо спитала жінка, намагаючись розглядіти нас у темряві.

— Мені потрібен доктор Шлезінгер, — відповів Голмс.

— Немає тут ніякого доктора Шлезінгера!

Жінка хотіла зачинити двері, але Голмс притримав їх черевиком.

— У такому разі мені потрібен чоловік, котрий живе в цьому будинку, як би він себе не називав! — наполягав Голмс.

Вона завагалася, але таки впустила нас.

— Що ж, заходьте, мій чоловік нікого не боїться.

Вона замкнула вхідні двері, завела нас у вітальню, увімкнула світло й вийшла, попросивши хвилю зачекати.

Але нам не довелося чекати й півхвилини: не встигли ми окинути поглядом кімнату, в якій опинилися — запилену, із поїдженими міллю меблями, — як двері відчинилися, й у вітальню нечутним кроком увійшов високий голомозий чоловік. Його широке червоне обличчя з обвислими щоками сяяло удаваною щирістю, яку спотворював жорстокий вираз безжалісного рота.

— Тут, без жодних сумнівів, якась помилка, джентльмени! — невимушено звернувся він до нас солоденьким голо-

* Вільям Шекспір. Генрих VI. Частина друга. Переклад Віктора Гуменюка.

сом. — Вам, мабуть, дали хибну адресу. Якщо підете трохи далі ліворуч...

— Ми нікуди не підемо, — холодно зауважив мій приятель. — У нас немає часу, містере Генрі Пітерс із Аделаїди, а також його превелебність доктор Шлезінгер із Бадену та Південної Африки. Я в цьому так само мало сумніваюся, як і в тому, що моє ім'я Шерлок Голмс.

Пітерс (тепер буду його так називати) сіпнувся й вп'явся поглядом у свого грізного супротивника.

— Ну що ж, містере Голмс, ваше ім'я мене не злякало, — зронив він. — Коли совість у людини чиста, їй немає чого боятися. Що вам треба в моїй оселі?

— Дізнатися, що ви зробили з леді Френсіс Карфекс, котру привезли зі собою з Бадена.

— Буду дуже вдячний, якщо повідомите, де вона зараз перебуває, — спокійно заперечив Пітерс. — Вона заборгувала мені близько ста фунтів, а на сплату залишила кілька позбавлених смаку підвісок із фальшивим камінням, у ломбарді на них і дивитися не стали. Леді Френсіс потоваришувала зі мною та місіс Пітерс у Бадені — я справді жив там під іншим ім'ям — і не розлучалася з нами аж до самого Лондона. Я сплатив її рахунки в готелі та за її квиток. А в Лондоні вона зникла, залишивши в рахунок боргу, як я вже казав вам, якісь старомодні прикраси. Якщо ви її знайдете, містере Голмс, буду вам дуже зобов'язаний.

— Неодмінно, — сказав Голмс. — Буду доти шукати її в цьому будинку, поки не знайду.

— Маєте ордер?

Голмс показав Пітерсу пістолет і знову засунув його до кишені.

— Доведеться вам поки що задовольнитися цим!

— Та ви просто бандит!

— Нітрохи не заперечую проти такого визначення, — розсміявся Голмс. — Мій супутник також вельми небезпечний розбишака, рекомендую. Ми з ним починаємо обшук.

Пітерс відчинив двері в передпокій.

— Енні, біжи за поліцією!

Сходами прошурхотіла спідниця, вхідні двері відчинилися та зачинилися.

— Часу в нас обмаль, Ватсоне, — зазначив Голмс. — Ходімо! І не здумайте нам заважати, Пітерсе, буде тільки гірше. Де труна, яку вам сьогодні привезли?

— Навіщо вам труна? Вона зайнята! Там покійниця.

— Я маю її побачити.

— Ніколи! Я не дозволю!

— Обійдемося без вашого дозволу. — Голмс блискавично відштовхнув Пітерса та вийшов у хол. Прямо перед нами були напіввідчинені двері. Ми увійшли. В ідальні під тьмяними ріжками газової люстри на столі стояла домовина. Голмс підкрутив світла й підняв кришку. Жалюгідна, всохла істота лежала на дні глибокої труни. Яскраве світло впало на старе, зморшкувате обличчя. Ні хвороба, ні голод, ні навіть звірячі катування не могли б перетворити все ще вродливу, квітучу жінку, якою була леді Френсіс, на цю старезну руїну. Здивування на обличчі Голмса змінилося radoщами.

— Слава Богу! — вигукнув він. — Це не вона!

— Так, цього разу ви жорстоко помилилися, містере Голмс, — пролунав голос Пітерса, котрий зайшов у ідальню слідом за нами.

— Хто ця жінка?

— Можу розповісти, якщо вам так цікаво. Ця жінка — стара нянька моєї дружини, її звали Роза Спенсер, ми забра-

ли її з Брикстонського притулку, привезли сюди, запросили доктора Горсома — він живе на Фірбенк-Віллас, будинок № 13, не забудьте занотувати, містере Голмс! — Оточили її турботою, як велів нам наш християнський обов'язок. На третій день вона померла. У свідоцтві написано «від старечого маразму», але ж це всього лише думка лікаря. Вам, містере Голмс, звісно, справжня причина її смерті відома краще, ніж будь-кому! Ми звернулися до фірми «Стімсон і К» на Кеннінгтон-роуд, похорон відбудеться завтра о восьмій годині ранку. Спробуйте причепитися хоч до чогось! Зізнайтеся, містере Голмс, вас пошили в дурні. Багато б я дав, щоб сфотографувати вашу фізію, коли ви так войовничо кинулися до труни та замість леді Френсіс побачили там убогу дев'яностолітню стареньку!

Голмс зі звичним своїм спокоєм стояв під градом глузувань, які звалив на нього Пітерс, тільки кулаки його гнівно стиснулися.

— Я продовжу обшук.

— Ну, це ми ще побачимо! — закричав Пітерс, і в цей час у передпокої пролунав жіночий голос і важкі кроки. — Сюди, джентльмени! Ці люди силоміць вдерлися в мій будинок, й я ніяк не можу змусити їх забратися. Будь ласка, допоможіть мені!

Сержант і констебль встали на порозі їдальні. Голмс вийняв із гаманця візитівку.

— Ось моє ім'я й адреса. А це мій приятель доктор Ватсон.

— Та що ви, сер, навіщо нам ваша картка, ми ж вас знаємо! — зауважив сержант. — Однак без ордеру вам тут залишатися не можна.

— Знаю, що не можна.

— Заарештуйте його! — крикнув Пітерс.

— Ми знаємо, де знайти цього джентльмена, якщо він нам буде потрібен, — велично відповів сержант. — Але все ж вам доведеться піти, містере Голмс.

— Авжеж, Ватсоне, нам доведеться піти.

Через хвилину ми знову опинилися на вулиці. Голмс здавався спокійним, як завжди, я ж весь аж паленів від гніву та приниження. Сержант вийшов із нами.

— Ви вже даруйте, містере Голмс. Що вдієш — закон.

— Усе правильно, сержанте, ви не могли вчинити інакше.

— Звісно, ви туди не прийшли б даремно, я розумію. Якщо можу чимось вам допомогти...

— Зникла жінка, сержанте, і ми підозрюємо, що її ховають у цьому будинку. Я з хвилини на хвилину чекаю ордеру.

— Та я з них ока не спущу, містере Голмс, і якщо що, негайно повідомлю вам.

Була всього дев'ята година, і ми з Голмсом, не гаючи ні хвилини, вирушили в дорогу. Насамперед ми попрямували до Брикстонського притулку та дізналися, що кілька днів тому туди справді прийшла подружня пара, яка висловила бажання взяти до себе здитинілу стару, котра колись працювала в них служницею, як вони заявили. Отримавши дозвіл, вони відвезли її додому. Коли ж повідомили, що стара померла, ніхто в притулку не здивувався.

Наступний наш візит був до лікаря Горсома. Він розповів, що напередодні вдень його викликали до хворої, котра, як він встановив, вмирала від старечого маразму. На його очах вона й померла. Він склав свідоцтво як годиться й підписав.

— Запевняю вас, кінець цієї жінки був такий природний, що будь-які підозри просто невинувдані, — резюмував він.

Нічого незвичного в будинку він не помітив, тільки, мабуть, дещо дивним здалося, що люди з таким достатком

живуть без слуг. Ось і все, що вдалося нам дізнатися від доктора Горсома.

Нарешті ми вирушили в Скотленд-Ярд. Виявилося, що при оформленні ордера виникли якісь труднощі, справа затягувалася: підпис судді можна буде отримати не раніше, ніж уранці. Якщо містер Голмс зайде завтра до дев'ятої, він може поїхати з інспектором Лестрейдом і бути присутнім при арешті.

Більше жодних подій того дня не сталося, не беручи до уваги опівнічний візит нашого приятеля-сержанта, котрий прийшов розповісти, що в темних вікнах будинку на Полтні-сквер кілька разів з'являлося якесь світло, але ніхто не виходив і не заходив. Нам залишалося лише набратися терпіння й чекати ранку.

Шерлок Голмс був занадто засмучений, аби балакати, і занадто схвильований, аби спати. Я пішов до себе, а він залишився у вітальні. Зсунувши темні густі брови, Голмс сидів у кріслі, тарабанив по його ручці довгими нервовими пальцями, курих одну цигарку за іншою й наполегливо шукав ключ до розгадки. Кілька разів уночі я чув його кроки. Вранці, коли я вже вмивався, приятель увірвався до мене в кімнату блідий, зі запалими щоками, й очами, що й на мить не заплющилися.

— Коли похорон? О восьмій, так? Зараз двадцять хвилин по сьомій, — уривчасто говорив він. — Куди подівся розум, який Господь Бог його вклав у мою голову? Швидше, Ватсоне, поспішіть! Адже зараз вирішується: життя або смерть, і сто проти одного за смерть! Якщо не встигнемо, ніколи, ніколи собі не пробачу!

Не минуло й п'яти хвилин, як ми мчали в кебі по Бейкер-стріт. Але коли під'їжджали до парламенту, Біг-Бен показував за двадцять п'ять восьма, а на розі Брикстон-роуд стрілка

наблизилася до восьмої! Однак ми виявилися не єдиними, хто спізнився. Десять по восьмій кебмен осадив змиленого коня біля ганку, де все ще стояв катафалк, а з дверей троє робітників виносили труну. Голмс кинувся вперед і загородив їм шлях.

— Стійте! — закричав він, спершись рукою в груди першого носія. — Негайно несіть труну назад!

— Якого дідька вам тут треба?! Де ваш ордер, покажіть негайно! — розлючено заревів із холу розпашілий Пітерс.

— Ордер підписаний. Домовина залишиться в будинку, поки він не прибуде!

Владний голос Голмса справив враження на людей. Пітерс непомітно прошмигнув в якісь двері, а вони понесли труну назад.

— Нумо, Ватсоне, мерщій! Ось викрутка! — тремтячим голосом командував Голмс. — Ви також хапайте викрутку. Якщо через хвилину кришка буде зірвана, отримаєте соверен, друзі. Жодних запитань! Швидше, хутко! Так добре! Ще один шуруп... останній. Докладемо зусиль усі разом! Ага, подалася, подалася! Уф, нарешті!

Вп'ятьох ми зірвали кришку, і тієї ж миті нас оглушив важкий в'язкий запах хлороформу. Голова небіжчиці була огорнена товстим шаром вати, просоченої наркотиком. Голмс скинув її, і ми побачили прекрасне тонке обличчя жінки років сорока. Голмс схопив її за плечі та посадив.

— А вона жива, Ватсоне? Невже ми спізналися? Невже все скінчилося?!

Півгодини мені здавалося, що всьому справді край. Я боявся, що дефіцит кисню й отруйні випари хлороформу задушили останню іскру життя й усі наші зусилля марні. Ми упорскували їй ефір, робили штучне дихання й узагалі все, що наказує в таких випадках сучасна медицина, і нарешті повіки

жінки слабо сіпнулися, піднесене до вуст дзеркало затуманилося — життя поверталося!

Біля ганку зупинився кеб. Голмс підняв завісу та визирнув із вікна.

— З'явився Лестрейд із ордером, — повідомив він, — лише пташка випурхнула... А ось, — продовжив він, прислухаючись до швидких кроків у коридорі, — йде чоловік, котрий допоможе леді Френсіс краще за нас. Привіт, містере Грін! Чим швидше вивеземо звідси леді Френсіс, тим краще. А похорон нехай відбувається за планом, тільки тепер ця бідна старенька, котра все ще лежить у труні, пройде свій останній шлях сама.

— Якщо захочете включити цей епізод у свою хроніку, милий Ватсоне, — казав мені того вечора Голмс, — подайте його як приклад тимчасового затуманення, яке може вразити навіть найтверезіший розум. Жоден смертний не застрахований від таких хиб, але поваги гідний той, хто здатен вчасно збагнути їх і виправити. Мені здається, що я маю право зарахувати себе до таких людей. Усю ніч мене сьогодні переслідувала думка, що була, повинна була бути якась деталь, якій я не надав належного значення, щось не зовсім звичне, якесь слово, рух, погляд... І коли вже розвиднілося, раптом згадав відповідь дружини трунаря! Вона сказала: «Адже робити довелося за особливим замовленням, тому майстри й затрималися». Вони говорили про домовину. Її робили за особливим замовленням. Отже, особливих розмірів. Але навіщо? Навіщо? І тоді я ніби знову побачив високі стінки труни й на самому його дні маленьку жалюгідну фігурку. Навіщо для такого маленького тіла замовили таку величезну домовину? А це, щоб залишилося місце ще для когось!.. Обоє поховають за одним свідоцтвом. Все було зі самого початку ясно, як день, тільки

я наче осліп! О восьмій годині леді Френсіс у труні покладуть на катафалк. Єдина наша надія — затримати домовину, поки її ще не винесли з будинку. Припущення, що вона ще жива, було рівнозначне божевіллю, але саме воно й урятувало все. Наскільки я знаю, ці люди ніколи не скоювали вбивства. Я запідозрив, що вони таки не зважаться на нього й зараз. Поховають жертву, не залишивши жодних слідів, за якими можна було б встановити причину смерті леді Френсіс, і навіть якщо труп згодом ексгумують, у них усе ж буде шанс викрутитися. Я сподівався, що саме цими міркуваннями вони й керувалися. Що було після цього — ви пам'ятаєте, і те страшне горище, де негідники тримали бідолаху, також бачили. Сьогодні вранці вони увірвалися до неї, приспали хлороформом, віднесли вниз, поклали просочену хлороформом вату в труну, щоб бідолаха не прокинулася, і загвинтили кришку. Геніальний план! Нічого подібного в історії злочинів я ще не зустрів. Якщо нашим приятелям — екс-місіонеру та його дружині — вдалося вислизнути від Лестрейда, їхня подальша кар'єра, можна очікувати, ознаменується не менш блискучими діями.

МОРСЬКА УГОДА

Липень того року, коли я одружився, пригадується мені трьома цікавими справами. Я мав честь бути присутнім при їхньому розслідуванні. У моїх щоденниках вони називаються: «Друга пляма», «Морська угода» та «Втомлений капітан». Перша з цих справ пов'язана з важливими державними інтересами, крім того, до неї причетні найшляхетніші родини королівства, тому впродовж довгих років її неможливо було оприлюднити. Але саме вона найкраще ілюструє аналітичний метод Голмса, котрий справив глибоке враження на всіх, хто брав участь у розслідуванні. У мене досі зберігається майже дослівний запис бесіди, під час якої Голмс достеменно розповів усе, що сталося, містерові Дюб'юку з паризької поліції та Фрицу фон Вальдбауму, відомому фахівцеві з Данцига, котрі доклали чимало енергії, розплутуючи нитки, які виявилися другорядними. Але тільки коли настало нове століття, розповісти цей випадок можна буде без жодної шкоди для будь-кого. А зараз мені хотілося б розказати історію про морську угоду. Ця справа свого часу також мала державну вагу й була позначена кількома епізодами, що надали їй абсолютно унікального характеру.

Ще в шкільні роки я приятелював із Персі Фелпсом, котрий був майже моїм ровесником, але випередив мене аж на

два класи. Він був чудовим хлопцем — отримував майже всі шкільні премії, а за видатні успіхи його нагородили стипендією, яка дозволила домогтися тріумфу й в Кембриджі. Пригадую, Фелпс мав неабиякі родинні зв'язки. Ще в школі ми знали, що брат його матері лорд Голдгерст — видатний діяч консервативної партії. Але тоді ця шляхетна спорідненість приносила йому мало користі; навпаки, було дуже кумедно переслідувати його на спортивному майданчику або вдарити ракеткою нижче спини. Інша річ, коли він перейшов до самостійного життя. Краєм вуха я чув, що завдяки своїм здібностям і впливу дядька він отримав хорошу посаду в Міністерстві закордонних справ. Але потім я зовсім забув про існування Фелпса, поки не отримав наступного листа:

«Браярбре, Вокінг.

Любий Ватсоне, не сумніваюся, що ви пам'ятаєте «Пуголовка» Фелпса, котрий навчався в п'ятому класі, коли ви ще були в третьому. Можливо, навіть чули, що завдяки впливу мого дядька я отримав хлібну посаду в Міністерстві закордонних справ і мав довіру та честь, поки на мене не звалилося жахливе нещастя, що занепало мою кар'єру.

Немає потреби писати про всі подробиці цієї страшною події. Якщо ви відгукнетеся на моє прохання, мені однаково доведеться вам розповісти все від початку до кінця.

Я тільки-но оговтався від нервової гарячки, що тривала два місяці, й я все ще слабкий. Чи не могли б ви навідати мене разом із вашим приятелем, містером Голмсом? Мені б хотілося почути його думку про цю справу, хоча й авторитетні особи стверджують, що нічого вже вдіяти не можна. Будь ласка, приїжджайте з ним якнайшвидше. Поки я живу в цій жахливій невідомості, мені кожна хвилина видається годиною.

Поясніть йому, що якщо я не звернувся до нього раніше, то не тому, що не цінував його таланту, а тому, що з того часу, як на мене звалився цей удар, я весь час перебував у безпам'ятстві. Тепер свідомість повернулася до мене, хоча я й не дуже впевнено почуваюся, адже боюся рецидиву. Я ще такий слабкий, що можу, як ви бачите, лише диктувати. Прошу, приїдьте разом із вашим приятелем.

Ваш шкільний приятель Персі Фелпс».

Дещо в його листі зворушило мене, було щось жалісливе в його настійливому проханні привезти Голмса. Якби він просив щось нездійсненне, я й тоді спробував би все для нього зробити, але знав, як Голмс любить своє ремесло, знав, що він завжди готовий прийти на допомогу тому, хто його потребує. Моя дружина погодилася зі мною, що не можна гаяти ні хвилини, і тому я негайно ж після сніданку знову опинився в нашому старому помешканні на Бейкер-стріт.

Голмс сидів у халаті за приставним столиком і старанно чаклував над якимось хімічним дослідженням. Над блакитним полум'ям пальника Бунзена у великій зігнутій реторті несамо-вито кипіла якась рідина, дистильовані краплі якої спадали в дволітрову мензурку. Коли я увійшов, мій товариш навіть не підняв голови, й я, помітивши, що він зайнятий важливою справою, сів у крісло й вирішив зачекати.

Детектив занурював скляну піпетку то в одну пляшку, то в іншу, набираючи по кілька крапель рідини з кожної, і нарешті переніс пробірку зі сумішшю на письмовий стіл. У правій руці детектив тримав смужку лакмусового паперу.

— Ви прийшли в найвідповідальніший момент, Ватсоне, — зауважив Голмс. — Якщо цей папірець залишиться синім, усе гаразд. Якщо стане червоним, це коштуватиме людині життя.

Він занурив смужку в пробірку, і вона миттю забарвилася в рівний брудно-червоний колір.

— Гм, так я й думав! — вигукнув він. — Ватсоне, буду до ваших послуг за хвилину. Тютюн знайдете в перській пантофлі.

Мій товариш повернувся до столу та написав кілька телеграм, які негайно ж вручив хлопчикові-служі. Потім сів на крісло, що стояло навпроти мого фотеля, підняв коліна і, зчепивши довгі пальці, охопив руками худі, довгі ноги.

— Найтривіальніше вбивство, — пояснив він. — Здогадуюся, що ви принесли щось краще. Адже ви провісник злочинів, Ватсоне. Що там у вас?

Я подав йому листа, якого він прочитав дуже уважно.

— Там пишуть не надто багато, чи не так? — зазначив детектив, повертаючи листа.

— Майже нічого.

— І все ж почерк цікавий.

— Але це не його почерк.

— Правильно. Писала жінка!

— Та ні, це чоловічий почерк!

— Ні, писала жінка, і до того ж вона має винятковий характер. Розумієте, знати на початку розслідування, що ваш клієнт, на щастя або на свою біду, тісно спілкується з непересічною особистістю, — це вже щось. Якщо ви готові, то ми негайно вирушаємо у Вокінг і зустрінемося з цим дипломатом, котрий потрапив у халепу, і з леді, котрій він диктує свої листи.

На Ватерлоо ми вдало сіли на вранішній потяг і менш ніж за годину опинилися серед хвойних лісів і вересових заростей Вокінга. Садиба Браярбре містилася за кілька хвилин ходи від станції. Ми показали свої візитні картки, і нас завели до вітальні, обставленої елегантними меблями, куди за кілька

хвилин увійшов доволі огрядний чоловік, котрий прийняв нас дуже привітно. Йому було вже років за тридцять п'ять, але через дуже рум'яні щоки та веселі очі він справляв враження пухкого, пустотливого підлітка.

— Радий, що ви приїхали, — втішився він, експансивно тиснувши наші руки. — Персі весь ранок питає про вас. Бідолаха, він чіпляється за будь-яку соломинку. Його батько з матір'ю просили мене зустріти вас, бо їм болісна навіть згадка про цю справу.

— Ми поки що нічого не знаємо, — зауважив Голмс. — Як я здогадуся, ви не член цієї сім'ї.

Наш новий знайомий здивувався, але, поглянувши вниз, засміявся.

— Ви, звісно, побачили монограму «Дж. Г.» у мене на брелоку, — збагнув він. — А я вже було здивувався вашій проникливості. Я Джозеф Гаррісон, і позаяк Персі має намір одружитися з моєю сестрою Енні, то буду його родичем принаймні з боку дружини. Сестру мою побачите в його кімнаті — останні два місяці вона доглядає його, як немовля. Мабуть, нам краще піти до нього негайно: він нетерпляче чекає на вас.

Кімната, в яку нас завели, була на тому ж поверсі, що й вітальня. Це була напіввітальня-напівспальня, там було багато квітів. Тепле літнє повітря, сповнене садовими ароматами, вливалось в розчахнуте вікно, біля якого на дивані лежав дуже блідий і виснажений молодий чоловік.

Коли ми увійшли, дівчина, котра сиділа поруч із ним, піднялася.

— Я піду, Персі? — спитала вона.

Він схопив її за руку, щоб утримати.

— Добридень, Ватсоне, — сказав він сердечно. — Ви відпустили вуса — я б нізащо не впізнав вас, та й мене впі-

знати важко. А це, мабуть, ваш знаменитий приятель містер Шерлок Голмс?

Я коротко представив Голмса, і ми обоє сіли. Гладкий чоловік вийшов, але його сестра залишилася з недужим, котрий не випускав її руку. Це була дівчина з незабутньою зовнішністю — з гарним смагливим кольором обличчя, великими чорними мигдалеподібними очима та копицею синяво-чорного волосся, але для свого невеликого зросту в нею було, мабуть, трохи зайвої ваги. За контрастом з її яскравими барвами бліде обличчя її нареченого здавалося ще змарнілішим і виснаженішим.

— Не хочу, щоб ви гаяли час, — сказав він, звівшись на дивані, — й одразу ж перейду до справи. Я був щасливим та успішним чоловіком, містере Голмс. Вже готувалося моє весілля, аж раптом жахлива біда зруйнувала всі мої життєві плани. Ватсон, імовірно, казав вам, що я служив у Міністерстві закордонних справ і завдяки впливу свого дядька, лорда Голдгерста, хутко отримав відповідальну посаду. Коли дядечко став міністром закордонних справ у нинішньому уряді, він почав давати мені відповідальні доручення, і оскільки я виконував їх із неодмінним успіхом, він, урешті-решт, цілком упевнився в моїх здібностях на дипломатичній ниві.

Приблизно десять тижнів тому, точніше 23 травня, він викликав мене до себе в кабінет і, похваливши за старанність, повідомив, що хоче доручити мені нову відповідальну справу.

«Ось це, — сказав дядечко, беручи сірий сувій паперу зі столу, — оригінал таємної угоди між Англією й Італією, чутки про яку вже просочилися, на жаль, у пресу. Надзвичайно важливо, щоб надалі жодного витоку інформації не було. Французьке або російське посольства заплатили б величезні

гроші, щоб дізнатися зміст цього документа. Я б вважав за краще не виймати його зі шухляди мого письмового столу, якби не було нагальної потреби зняти з нього копію. У вашому кабінеті є сейф?»

«Авжеж, сер».

«Тоді візьміть угоду та замкніть її в сейф. Я дам вказівку, щоб вам дозволили залишитися, коли всі підуть, і ви зможете зняти копію, не кваплячись і не остерігаючись, що за вами будуть підглядати. Коли все закінчите, замкніть і оригінал, і копію в сейф, і завтра вранці вручите мені їх особисто». Я взяв документ і...

— Даруйте, — перебив його Голмс, — ви були самі під час бесіди?

— Абсолютно самі.

— У великій кімнаті?

— Футів тридцять на тридцять.

— Посередині?

— Десь так, приблизно.

— І розмовляли тихо?

— Дядько завжди промовляє дуже тихо. А я майже нічого й не казав.

— Дякую, — сказав Голмс, заплющуючи очі. — Будь ласка, продовжуйте.

— Я зробив точно так, як він мені звелів, і зачекав, поки клерки підуть. Один із тих, хто працював зі мною в одній кімнаті, Чарльз Горо, не впорався вчасно з усією роботою, і тому я вирішив сходити пообідати. Коли ж я повернувся, він уже пішов. Мені кортіло якнайшвидше закінчити роботу: адже я знав, що Джозеф, містер Гаррісон, котрого ви тільки-но бачили, — у місті й що він поїде у Вокінг одинадцятигодинним потягом. Я також хотів встигнути на цей потяг.

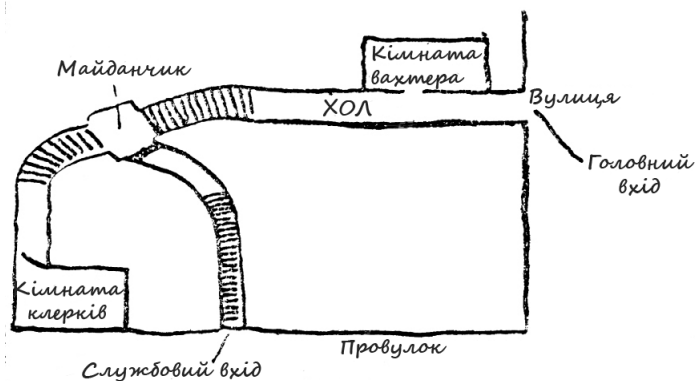
З першого ж погляду я зрозумів, що дядько анітрохи не перебільшив значення угоди. Не вдаючись у подробиці, я можу сказати, що вона визначала позицію Великої Британії щодо Троїстого союзу та зумовлювала майбутню політику нашої держави на той випадок, якщо французький флот своєю бойовою потужністю перевершить у Середземному морі флот італійський. В угоді висвітлювалися питання, що стосувалися лише військово-морської сфери. Наприкінці стояли підписи високих договірних сторін. Я пробіг поглядом угоду й почав її переписувати.

Це був розлогий документ, складений французькою, і нарахував двадцять шість статей. Я писав дуже швидко, але до дев'ятої години здолав усього лише дев'ять статей і вже втратив надію потрапити на свій потяг. Я хотів спати й мало що тямив, бо смачно пообідав, та й втопився за цілий день праці. Горнятко кави збадьорило б мене. Вахтер у нас чергує всю ніч у маленькій кімнаті біля сходів і зазвичай варить на спиртівці каву для тих працівників, котрі залишаються працювати на ніч. Тому я дзвінком викликав його.

На мій подив, на дзвінок прийшла висока, міцно збита жінка похилого віку в фартуху. Це була дружина вахтера, котра працює в нас прибиральницею, й я попросив її зварити кави.

Переписавши ще дві статті, я відчув, що вже зовсім засинаю, піднявся й пройшовся по кімнаті, щоб розім'яти ноги. Каву мені ще не принесли, й я вирішив розвідати, у чому там справа. Відчинивши двері, я вийшов у коридор. З кімнати, де працював, можна потрапити до виходу лише погано освітленим коридором. Він закінчується вигнутими сходами, що спускаються у вестибюль, де розташована кімнатка вахтера. Посередині сходів є майданчик, від якого під прямим кутом

відгалужується ще один коридор. Ним, минаючи невеликі сходи, можна зайти до службового входу, яким користуються слуги та клерки, коли приходять із боку Чарльз-стріт і хочуть скоротити шлях. Ось приблизний план приміщення:

— Дякуємо. Уважно слухаю вас, — спонукав Шерлок Голмс.

— Ось що дуже важливо. Я спустився сходами у вестибюль, де знайшов вахтера, котрий міцно спав. На спиртівці, бризкаючи водою на підлогу, шалено кипів чайник. Я простягнув було руку, щоб розбудити вахтера, котрий ніяк не прокидався, аж раптом над його головою голосно задзеленчав дзвінок. Вахтер, сіпнувшись, прокинувся.

«Це ви, містере Фелпс!» — видихнув він, зніяковіло споглядаючи на мене.

«Я зійшов униз, аби дізнатися, чи готова кава».

«Я варив каву й заснув, сер, — почервонів він, глянув на мене й вилупився на дзвінок, що все ще гойдався. Обличчя його було вкрай здивованим. — Містере професоре, якщо ви тут, то хто ж тоді дзвонив?» — спитав він.

«Дзвонив? — перепитав я. — Що ви маєте на увазі? Що це означає?»

«Це дзвінок із тієї кімнати, де ви працюєте».

Моє серце немов стиснула крижана рука. Отже, зараз хтось проник у кімнату, де лежить на столі моя безцінна угода. Щодо духу я помчав угору сходами, коридором. У коридорі не було нікого, містере Голмс. Не було нікого й у кімнаті. Усе лежало на своїх місцях, крім довіреного мені документа. Він зник зі столу. Копія була на столі, але оригінал зник.

Голмс відкинувся на спинку крісла й потер руки. Я бачив, що ця справа захопила його.

— Скажіть, будь ласка, а що ви зробили після цього? — поцікавився він.

— Я миттю збагнув, що злодій, мабуть, піднявся нагору, увійшовши в будинок із провулка. Я б, вочевидь, зустрівся з ним, якби він пішов іншим шляхом.

— А ви впевнені, що він не ховався весь цей час у кімнаті чи в коридорі, який, за вашими словами, був недостатньо освітленим?

— Це абсолютно виключено. У кімнаті чи коридорі не сховається й миша. Там просто нема де ховатися.

— Дякую. Будь ласка, продовжуйте.

— Вахтер, побачивши з мого зблідлого обличчя, що трапилася якась біда, також піднявся нагору. Ми обоє кинулися геть із кімнати, побігли коридором, а потім крутими сходами, що вели на Чарльз-стріт. Двері вниз були зачинені, але не замкнені. Ми розчахнули їх і вибігли на вулицю. Я добре пам'ятаю, що з боку сусідньої церкви долинуло три удари дзвонів. Була за чверть десята.

— Це дуже важливо, — запевнив Голмс, записавши щось на манжеті сорочки.

— Вечір був дуже темний, йшов дрібний теплий дощик. На Чарльз-стрит не було нікого, на Вайтхолі, як завжди, рух був дуже жвавим. У чому були, без головних капелюхів, ми помчали тротуаром і знайшли на розі полісмена.

«Скоєна крадіжку, — засапавшись, сказав я. — Із Міністерства закордонних справ вкрали надзвичайно важливий документ. Тут хтось проходив?»

«Я стою тут уже чверть години, сер, — відповів правоохоронець, — за весь цей час пройшла лише одна особа — висока літня жінка, закутана в шаль».

«А, це моя дружина, — сказав вахтер. — А хтось інший не проходив?»

«Більше ніхто».

«Отже, злодій, мабуть, побіг в інший бік», — припустив вахтер і потягнув мене за рукав.

Але його спроба відвести мене звідти лише посилила підозру, що виникла у мене.

«Куди пішла жінка?» — наполіг я.

«Не знаю, сер. Я тільки помітив, як вона пройшла повз, але причин стежити за нею не мав. Здається, вона поспішала».

«Як давно це було?»

«Кілька хвилин тому».

«Скільки? П'ять?»

«Ну, не більше п'яти».

«Ми марно гаємо час, сер, а зараз дорога кожна хвилинка, — вмовляв мене вахтер. — Повірте, моя стара жодного стосунку до цього не має. Ходімо швидше в інший бік від вхідних дверей. І якщо ви не підете, то я піду сам».

З цими словами він кинувся в протилежний бік. Але я наздогнав слугу й схопив за рукав.

«Де ви живете?» — спитав я.

«У Брикстоні. Айві-лейн, 16, — відповів він, — але ви на хибному сліду, містере Фелпс. Краще ходімо на той бік вулиці та поглянемо, чи немає там чого!»

Втрачати було нічого. Разом із полісменом ми поквапилися на протилежний бік і вийшли на вулицю, де був жвавий рух і море перехожих. Але всі вони цього вогкого вечора тільки й мріяли, щоб скоріше дістатися до житла. Не знайшлося жодного гульвіси, котрий міг би нам сказати, хто тут вештався. Потім ми повернулися в будівлю, пошукали на сходах і в коридорі, але нічого так і не знайшли. Підлога в коридорі вкрита кремовим лінолеумом, на якому помітний будь-який слід. Ми ретельно оглянули його, але ніяких слідів не виявили.

— Дощ ішов весь вечір?

— Приблизно зі сьомої.

— Як же в такому випадку жінка, заходячи в кімнату близько дев'ятої, не наслідила своїми брудними черевиками?

— Я радий, що ви звернули увагу на цю обставину. Те ж саме спало й мені на думку. Але виявилось, що прибиральниці зазвичай знімають черевики в кімнаті вахтера й одягають кімнатні капці.

— Зрозуміло. Отже, хоча на вулиці того вечора лив дощ, жодних слідів не виявилось? Справа набуває надзвичайно цікавих обертів. Що ви зробили потім?

— Оглянули й кімнату. Таємних дверей там і бути не могло, а від вікон до землі — добрих футів тридцять. Обидва вікна замикаються зсередини. На підлозі килим, тож люк виключається, а стеля звичайна, білена. Даю голову на відсіч, що вкрасти документ міг лише той, хто увійшов у двері.

— А через камін?

— Каміна немає. Лише грубка. Шворка від дзвінка висить праворуч від мого столу. Отже, той, хто дзвонив, стояв пра-

воруч. Але навіщо зловмиснику знадобилося дзвонити? Це нерозв'язна загадка.

— Подія, певна річ, надзвичайна. Але що ви робили після цього? Оглянули кімнату, вважаю, щоб переконатися, чи не залишив непроханий гість якихось слідів свого перебування, наприклад, недопалків, загубленої рукавички, шпильки чи іншої дрібнички?

— Нічого не було.

— А як щодо запахів?

— Про це ми не подумали.

— Запах тютюну надав би нам найбільшу послугу при розслідуванні.

— Я сам не курю й тому помітив би тютюновий запах. Ні. Зачепитися там було зовсім ні за що. Одне лише суттєво — дружина вахтера, місіс Танджі поспішно покинула будівлю. Сам вахтер пояснив, що його дружина завжди в цю пору йде додому. Ми з полісменом вирішили, що найкраще було б негайно заарештувати жінку, щоб вона не встигла позбутися документа, якщо, звісно, його вкрала вона. Ми негайно повідомили в Скотленд-Ярд, і звідти відразу прибув детектив містер Форбс, котрий енергійно взявся за справу. Винайнявши кеб, ми вже за півгодини стукали в двері будинку, де жив вахтер. Нам відчинила дівчина, котра виявилася старшою донькою місіс Танджі. Її мати ще не повернулася, і нас відвели в кімнату.

Хвилин за десять почувся стукіт. І тут ми дуже схибили, у чому звинувачую лише себе. Замість того, щоб відчинити двері самим, ми дозволили зробити це дівчині. І почули, як вона сказала: «Мамо, на тебе чекають двоє чоловіків». Відтак негайно почули в коридорі швидкий тупіт. Форбс відчинив двері, і ми обоє кинулися за жінкою в задню кімнату, точніше кухню. Вона вбігла туди першою й зухвало поглянула на нас,

але потім раптом, впізнавши мене, від подиву навіть змінилася на обличчі.

«Та це ж містер Фелпс із міністерства!» — вигукнула вона.

«А ви за кого нас прийняли? Чому кинулися втікати від нас?» — спитав мій супутник.

«Я гадала, що прийшли описувати майно, — заявила жінка. — Ми заборгували крамареві».

«Вигадано не так уже спритно, — парирував Форбс. — У нас є причини підозрювати вас у крадіжці важливого документа з Міністерства закордонних справ. І гадаю, що ви кинулися на кухню, щоб сховати його. Маєте поїхати з нами в Скотленд-Ярд, де вас обшукають».

Даремно вона протестувала та пручалася. Під'їхав кеб, і ми всі троє залізли в нього. Але перед тим усе ж оглянули кухню й особливо вогнище, припустивши, що жінка встигла спалити папери за той короткий час, поки була в кухні сама. Однак ні попелу, ні обривків не знайшли. Приїхавши в Скотленд-Ярд, ми відразу передали її в руки однієї з працівниць. Я чекав її рапорту, згораючи від нетерпіння. Але жодного документа не знайшли.

Лише тепер я збагнув увесь жах свого становища. Досі я діяв і таким чином забувався. Я ніскільки не сумнівався, що угода знайдеться негайно ж, і не смів навіть думати про те, які наслідки мене чекають, якщо цього не станеться. Але тепер, коли розшуки скінчилися, я міг подумати й про своє становище. Воно було справді жахливим! Ватсон вам скаже, що в школі я був нервовою, чутливою дитиною. Я подумав про дядька та його колег із Кабінету міністрів, про ганьбу, яку накликав на нього, на себе, на всіх, хто був пов'язаний зі мною. А що, якщо я став жертвою якогось неймовірного випадку? Жодна випадковість неприпустима, коли на карту поставлені

дипломатичні інтереси. Я зазнав краху, ганебного, безнадійного краху. Не пам'ятаю, що потім робив. Мабуть, зі мною трапилася істерика. Нібито пригадую службовців Скотланд-Ярду, котрі юрмилися навколо й намагалися втішити мене. Один із них поїхав зі мною до Ватерлоо та посадив мене на потяг до Вокінга. Мабуть, він відвів би мене до самого будинку, якби не нагодився доктор Фер'є, котрий живе неподалік і їхав тим же потягом. Лікар люб'язно взяв на себе турботу про мене, й якраз вчасно, бо на станції у мене почався напад, і ми ще не дісталися додому, як я перетворився в справжнісінького божевільного.

Можете собі уявити, що тут було, коли після дзвінка медика всі підхопилися з ліжок і побачили мене в такому стані. Бідолаха Енні, котра сидить тут, і моя мати були в розпачі. Доктор Фер'є розповів рідним те, що йому повідомив детектив на вокзалі, і тільки долив олії у вогонь. Усім стало очевидно, що я занедужав надовго, а тому Джозефа випровадили з цієї веселої кімнати й перетворили її на лікарняну палату. Тут я й пролежав понад дев'ять тижнів у повній безпам'яті та маренні. Якби не міс Гаррісон і не турботи лікаря, я б іще й зараз не був здатен тверезо мислити. Енні доглядала за мною вдень, а вночі чергувала медсестра, оскільки в нападі божевілля я міг заподіяти що завгодно. Поступово свідомість моя прояснилася, але пам'ять до мене повернулася лише три дні тому. Часом мені хочеться зовсім позбутися її. Насамперед я попросив телеграфувати містеру Форбсу, котрий розслідує справу. Він приїхав і запевнив мене, що робить усе можливе, хоча на слід злочинця досі не натрапили. Вахтера та його дружину перевірили якнайретельніше, але нічого не виявили. Тоді поліція почала підозрювати Горо, котрий, як ви пам'ятаєте, залишався того вечора працювати довше за інших. Підозру могло виклика-

ти хіба що його французьке прізвище й той факт, що він тоді затримався в міністерстві. Але я приступив до роботи лише після його відходу, а він сам і його сім'я (пращури Ґоро були гугенотами) за своїми симпатіями та способом життя такі ж англійці, як ви та я. Як би там не було, інкримінувати йому нічого не змогли, довелося відмовитися й від цієї версії. Ви, містере Ґолмс, — моя остання надія. Якщо не врятуєте мене, моя честь і моє становище — усе загинуло навіки.

Втомившись від довгої розповіді, хворий опустився на подушки, а його доглядальниця налила йому в склянку якихось заспокійливих ліків. Ґолмс сидів, закинувши голову й заплющивши очі, і мовчав. Сторонній людині здалося б, що ним опанувала байдужість, але я ж знав, що ця його поза означає напружену роботу думки.

— Ваша розповідь була настільки вичерпною, — сказав він нарешті, — що мені майже нічого не треба питати. Але одне запитання, що має першочергове значення, я все ж задам. Чи казали ви комусь, що отримали спеціальне завдання?

— Нікому.

— Ну, хоча б... міс Гаррісон?

— Ні. Я не був у Вокінґу після того, як мені доручили це завдання.

— І ні з ким із ваших ви тоді випадково не зустрілися?

— Ні з ким.

— Хтось із них знає, де розташована ваша кімната в міністерстві?

— О, так, у мене там усі бували.

— Звісно, це останнє запитання зайве, якщо ви нікому нічого не казали.

— Нікому нічого.

— Що знаєте про вахтера?

— Нічого, окрім того, що він — колишній військовий.

— Якого полку?

— Я чув, ніби... Колдстрім-гардз.

— Дякую. Не сумніваюся, що дізнаюся подробиці у Форбса. Слідчі Скотланд-Ярду бездоганно вміють збирати факти, але не завжди вміють пояснити їх. О, яка чарівна троянда!

Голмс пройшов повз диван до відчиненого вікна, підняв опущене стебло троянди та помилувався найтоншими відтінками рожевого та зеленого. Цей бік його характеру мені ще не був знайомим — я досі жодного разу не бачив, аби він проявляв зацікавлення до живої природи.

— Ніде так не потрібна дедукція, як у релігії, — зауважив детектив, притулившись до ставні. — Логік може підняти її до рівня точної науки. Мені здається, що своєю вірою в божественне провидіння ми зобов'язані квітам. Усе інше — наші здібності, наші бажання, наша їжа — потрібні нам передусім для існування. Але троянда — над усе. Запах і колір троянди прикрашають життя, а не є умовою існування. Лише божественне провидіння може бути джерелом прекрасного. Ось чому я й кажу: поки є квіти, людина може сподіватися.

Персі Фелпс і його наречена здивовано слухали просторування Голмса, і на їхніх обличчях з'явилося розчарування. Тримавши троянду в пальцях, він замріявся. Це тривало кілька хвилин, поки голос дівчини не змусив детектива отямитись.

— Ви вже бачите, як можна вирішити цю загадку? — різкувато спитала вона.

— О, загадку! — відгукнувся він, опускаючись із небес на землю. — Було б безглуздо заперечувати, що справа ця вельми важка та заплутана, але обіцяю зайнятися нею всерйоз і тримати вас у курсі справ.

— У вас уже є якась версія?

— У мене їх є вже сім, але я, зрозуміло, маю все перевірити, перш ніж висловити їх уголос.

— Ви когось підозрюєте?

— Я підозрюю себе...

— Що?

— У тому, що роблю дуже поспішні висновки.

— У такому разі їдьте до Лондона та перевірте їх.

— Ви дали чудову пораду, міс Гаррісон, — піднявся Голмс. — Гадаю, Ватсоне, це найкраще, що можемо зробити. Не дозволяйте собі тішитися занадто оптимістичними надіями, містере Фелпс. Справа дуже заплутана.

— Я місця собі не знайду, поки знову не побачу вас, — узявся благати дипломат.

— Гаразд, я приїду завтра тим самим потягом, хоча більш ніж імовірно, що не повідомлю вам нічого нового.

— Благослови вас, Боже, за обіцянку приїхати, — сказав наш клієнт. — Тепер знаю, що справа в надійних руках, і це додає мені сил. До речі, я отримав листа від лорда Голдгерста.

— Он як. І що він пише?

— Він холодний, але не різкий. Гадаю, що шкодує мене лише через мій стан. Пише, що справа надзвичайно серйозна, але щодо мого майбутнього нічого не будуть робити (він, звісно, має на увазі звільнення), поки я не одужаю й не отримаю можливості виправити становище.

— Ну, це дуже розумно та делікатно, — зауважив Голмс. — Ходімо, Ватсоне, у нас у місті роботи на цілий день.

Містер Джозеф Гаррісон відвіз нас на станцію, і незабаром ми вже сиділи в Портсмутському потязі. Голмс глибоко задумався й не промовив жодного слова, поки ми не проїхали вузлову станцію Клепем.

— Дуже цікаво підїжджати до Лондона колією, що знаходиться згори, та дивитися на будинки внизу.

Я подумав, що він жартує, адже вигляд був украй непривбливим, але він негайно ж пояснив:

— Погляньте он на ті великі будинки, що нагромаджуються над дахами під шифером, як цегляні острови в свинцево-сірому морі.

— Це державні школи.

— Маяки, друже мій! Бакени майбутнього! Коробочки зі сотнями світлих маленьких насінин у кожній. З них виросте освічена Англія майбутнього. Здається, цей Фелпс непитущий?

— Гадаю, що так.

— Й я так думаю. Але ми зобов'язані передбачити все. Бідолаха загруз по вуха, а чи витягнемо ми його з цього болота — ще питання. Що думаєте про міс Гаррісон?

— Дівчина з вольовим характером.

— І до того ж непогана людина, якщо не помиляюся. Вони з братом — єдині діти фабриканта залізних виробів, котрий живе десь на півночі, у Нортумберленді. Фелпс заручився з нею цієї зими, під час своєї подорожі, і вона в супроводі брата приїхала познайомитися з ріднею нареченого. Та сталася катастрофа, і вона залишилася, щоб доглядати за коханим. Її брат Джозеф, вирішивши, що тут зовсім не кепсько, залишився також. Я вже, як бачите, дещо дізнався. І сьогодні нам доведеться займатися цим увесь день.

— Мої пацієнти... — почав було я.

— О, якщо вважаєте, що ваші справи цікавіші за мої... — сердито перебив мене Голмс.

— Я хотів сказати, що мої пацієнти проживуть без мене день-два, тим більше, що цієї пори року хворіють мало.

— Чудово, — сказав він, знову повертаючи собі добрий гумор. — У такому разі займімося цією історією удвох. Мені здається, що насамперед треба навідати Форбса. Ймовірно, він може розповісти нам багато цікавого. Тоді нам буде легше вирішити, із якого боку братися за справу.

— Ви сказали, що у вас уже є версія.

— Навіть кілька, але лише подальше розслідування може показати, чого вони вартують. Найважче розкрити злочин, скоєний без будь-якої мети. Цей злочин не безцільний. Кому він вигідний? Або французькому послу, або російському, або тому, хто може продати документ одному з цих дипломатів, або, нарешті, лорду Голдгерсту.

— Лорду Голдгерсту?!

— Можна ж уявити собі державного діяча в такому становищі, коли він не пошкодує, якщо якийсь документ буде випадково знищений.

— Але тільки не лорд Голдгерст. У цього державного діяча бездоганна репутація.

— Та все ж ми не можемо дозволити собі знехтувати й такою версією. Сьогодні відвідаємо шляхетного лорда та послухаємо, що він нам скаже. Між іншим, розслідування вже просувається повним ходом.

— Уже?

— Атож, я надіслав зі станції Вокінг телеграми в вечірні лондонські газети. Це оголошення з'явиться відразу ж у всіх часописах.

Він дав мені аркуш, вирваний із нотатника. Там було нашкрябано олівцем:

«10 фунтів стерлінгів винагороди кожному, хто повідомить номер кеба, пасажир якого вийшов на Чарльз-стріт біля

від'їзду Міністерства закордонних справ за чверть десята вечора 23 травня. Звертатися за адресою: Бейкер-стрит, 221-б».

— Ви впевнені, що викрадач приїхав у кебі?

— Якщо й не в кебі, то жодної шкоди не буде. Але якщо вірити містеру Фелпсу, що ні в кімнаті, ні в коридорі сховатися не можна, отже, особа мала прийти з вулиці. Якщо він прибув із вулиці такого дощового вечора й не залишив мокрих слідів на лінолеумі, який тут же ретельно оглянули, більш ніж імовірно, що він приїхав у кебі. Так, гадаю, можна сміливо припустити, що він приїхав у кебі.

— Це виглядає правдоподібно.

— Такою є одна з версій, про які я казав. Можливо, вона й до чогось призведе. Потім, певна річ, треба з'ясувати, чому задзеленчав дзвінок, — це найзначніша деталь. Що це: бравада злодія? Чи хтось хотів завадити злочинцеві? Чи просто випадковість?

Голмс замовк і знову почав напружено міркувати, і мені, котрий знає всі його настрої, здалося, що думки мого товариша раптом полинули в нове річище.

Ми були на міському вокзалі двадцять хвилин по третій і, нашвидкуруч перекусивши в буфеті, відразу вирушили до Скотленд-Ярду. Голмс уже зателеграфував Форбсу, щоб він на нас чекав. Це був коротун із рішучим, але аж ніяк не доброзичливим виразом лисячої пички. Він прийняв нас дуже стримано, особливо коли дізнався, в якій справі ми прибули.

— Я вже чув про ваші методи, містере Голмс, — сказав він скривившись. — Використовуєте всю інформацію, яку може надати у ваше розпорядження поліція, легко знаходите злочинця та позбавляєте наших детективів заслужених лаврів.

— Навпаки, — заперечив мій товариш, — з останніх п'ятдесяти трьох злочинів, які я розкрив, тільки про чотири стало відомо, що це влаштував я, інші ж сорок дев'ять — на рахунку поліції. Я не звинувачую вас у тому, що цього не знаєте: ви ще молоді та недосвідчені, але якщо хочете досягти успіху на своїй новій посаді, краще працювати зі мною, а не проти мене.

— Був би радий, якби ви мені дали кілька порад у цій справі, — попросив детектив, змінивши гнів на милість. — Мені поки що немає чим похизуватися.

— Що ж ви зробили?

— Ми стежили за Танджі, вахтером. Він пішов у відставку з гвардії з позитивною характеристикою, жодних компрометуючих даних у нас про нього немає, але в його дружини — лиха слава. Мені здається, що вона знає більше, ніж видається.

— За нею простежили?

— Ми приставили до неї одну з наших працівниць. Місіс Танджі п'є, наша працівниця згаяла з нею два вечори, але нічого витягнути не спромоглася.

— Здається, до них навідувалися судові виконавці?

— Авжеж, але їм заплатили.

— А звідки взялися гроші?

— Тут усе гаразд. Вахтер якраз отримав пенсію. Немає жодних ознак того, що в них з'явилися гроші.

— Як вона пояснила, що того вечора на дзвінок містера Фелпса відгукнулася вона?

— Сказала, що її чоловік дуже втопився й вона хотіла йому допомогти.

— Що ж, це узгоджується з тим, що дещо пізніше його знайшли сонним у кріслі. Отже, проти них немає жодних доказів, хіба що в жінки кепська репутація. Ви питали, чому вона

так поспішала того вечора? Її квапливість привернула увагу постового полісмена.

— Вона затрималася довше, ніж зазвичай, і хотіла швидше дістатися додому.

— Ви вказали їй на те, що ви з містером Фелпсом, вийшовши з міністерства принаймні хвилин на двадцять пізніше за неї, дісталися до її будинку раніше?

— Вона пояснює це різницею в швидкості омнібуса та кеба.

— А сказала, чому, прийшовши додому, мерщій кинулася на кухню?

— У неї там були приготовані гроші для судових виконавців.

— У неї, як бачу, є відповідь на будь-яке запитання. А питали ви, чи не зустріла вона когось на Чарльз-стрит, коли виходила з міністерства?

— Вона не бачила нікого, крім постового.

— Допитали її ретельно. А що ще ви зробили?

— Стежили всі ці десять тижнів за клерком Ґоро, але без успіхів. Проти нього немає жодних доказів...

— Що ще?

— Та вже все... Ні слідів, ні доказів.

— Ви міркували над тим, чому дзеленчав дзвінок?

— Мушу зізнатися, що навіть не здогадуюся. Ким би він не був, але в цього чоловіка сталеві нерви... Взяти й самому здійснити тривогу!

— Атож, дуже дивний вчинок. Дуже дякую за інформацію. Якщо знайду злочинця, дам вам знати. Ходімо, Ватсоне!

— Куди тепер? — спитав я, коли ми вийшли з кабінету.

— Тепер підемо й поговоримо з лордом Голдгерстом, членом Кабінету міністрів і майбутнім прем'єром Англії.

На щастя, лорд Голдгерст перебував іще в своєму службовому кабінеті. Голмс послав свою візитівку, і нас негайно ж привели до нього. Державний діяч прийняв нас із старомодною чемністю, якою вирізнявся, та запропонував сісти в розкішні зручні крісла, які стояли обабіч каміну. Він стояв перед нами на килимі, високий, худорлявий, із різкими рисами натхненного обличчя, з кучерявим, рано посивілим волоссям. Живе втілення справжнього благородства, що так рідко зараз зустрічається.

— Ваше ім'я я дуже добре знаю, містере Голмс, — усміхаючись заявив він. — І, певна річ, не буду прикидатися, що не знаю про мету вашого візиту. Лише одна подія, що трапилася в цій установі, могла привернути вашу увагу. Чи можу я спитати, чії інтереси ви представляєте?

— Містера Персі Фелпса, — відповів Голмс.

— О, мого нещасного племінника! Ви ж розумієте, що через нашу спорідненість мені набагато важче захищати його. Боюся, що ця подія позначиться згубно на його кар'єрі.

— А якщо документ знайдуть?

— Тоді, звісно, все буде інакше.

— Дозвольте розпитати вас про дещо, лорде Голдгерст.

— Буду радий надати вам будь-яку інформацію, яку маю.

— У цьому кабінеті ви дали вказівку переписати документ?

— Так.

— Отже, вас навряд чи могли підслухати?

— Це виключено.

— Кажали ви комусь, що хочете віддати угоду для копіювання?

— Не казав.

— Ви в цьому впевнені?

— Цілком.

— Якщо ні ви, ні містер Фелпс нікому нічого не казали, отже, викрадач перебував у кімнаті клерків зовсім випадково. Він побачив документ і вирішив скористатися щасливою нагодою.

Державний діяч усміхнувся.

— Це вже поза моєю компетенцією, — зронив він.

Голмс хвилину помовчав.

— Є ще одна важлива обставина, про яку хотів би поговорити з вами, — зазначив Голмс. — Наскільки я розумію, ви остерігаєтеся дуже серйозних наслідків, якщо стане відомим зміст угоди.

Виразним обличчям міністра пробігла тінь.

— Авжеж, дуже серйозних.

— Зараз уже щось помітно?

— Поки що ні.

— Якби угода потрапила в руки, скажімо, французького чи російського Міністерства закордонних справ, ви б дізналися про це?

— Мені слід було б знати, — скривившись, визнав лорд Голдгерст.

— Але минуло вже десять тижнів, а нічого досі не сталося. Отже, є підстави вважати, що з якоїсь причини угода ще не потрапила до того, хто в ній зацікавлений.

Лорд Голдгерст стенив плечима.

— Навряд чи можна вважати, містере Голмс, що злодій забрав угоду, щоб вставити її в рамку та повісити на стіну.

— Може, він чекає, щоб йому запропонували більше.

— Ще трохи й він узагалі нічого не отримає. Через кілька місяців угода вже ні для кого не буде таємницею.

— Це дуже важливо, — сказав Голмс. — Певна річ, ще можна припустити, що злодій раптово занедужав...

— Нервовою гарячкою, наприклад? — спитав міністр, кинувши на Голмса швидкий погляд.

— Я цього не казав, — незворушно відказав Голмс. — А тепер, лорде Голдгерст, до побачення, адже ми й так забрали у вас стільки коштовного часу.

— Бажаю успіхів у вашому розслідуванні, хто б не виявився злочинцем, — чемно сказав міністр, ми вклонилися й вийшли.

— Прекрасна людина, — сказав Голмс, коли ми опинилися на Вайтхолі. — Але й він зазнав життєвих мук. Він далеко не заможний, а в нього стільки витрат. Ви, звісно, помітили, що його черевики побували в ремонті? Але більше не буду, Ватсоне, відволікати вас від ваших прямих обов'язків. Сьогодні мені більше нічого робити, хіба що піти й дізнатися, хто відгукнувся на моє оголошення про кеб. Але я був би вам дуже вдячний, якби ви завтра поїхали зі мною у Вокінг тим самим потягом, що й сьогодні.

Ми зустрілися наступного ранку, як і домовилися, і поїхали до Вокінга. Голмс повідомив, що на оголошення ніхто не відгукнувся й нічого нового в справі немає. При цьому його обличчя стало абсолютно безпристрасним, як в індіанця, й я ніяк не міг визначити за його виглядом, задоволений він ходом розслідування, чи ні. Пригадую, він завів розмову про систему вимірювань Бертільона* й бурхливо захоплювався цим французьким ученим.

* *Альфонс Бертільон* (1853—1914) — французький правник, винахідник системи бертільонаж для ідентифікації злочинців за їхніми антропометричними даними.

Наш клієнт усе ще перебував під наглядом своєї турботливої доглядальниці, але вигляд у нього був уже кращий. Коли ми увійшли, він без зусиль піднявся з ліжка й привітав нас.

— Які новини? — нетерпляче спитав він.

— Як я й думав, поки що ніяких, — поінформував Голмс. — Я зустрівся з Форбсом, після цього — з вашим дядьком і почав розслідування відразу кількома каналами, які, можливо, до чогось і призведуть.

— Отже, ваш інтерес до справи ще не охолов?

— Звісно ж, ні!

— Благослови вас, Господи, за ці слова! — вигукнула міс Гаррісон. — Якщо будемо мужніми та терплячими, правда неодмінно викриється.

— А в нас новин більше, ніж у вас, — сказав Фелпс, знову сідаючи на диван.

— Я чекав цього.

— Ще б пак, уночі в нас сталася подія, і, здається, дуже серйозна, — чоловік спохмурнів і в його очах промайнув страх. — Знаєте, я вже починаю підозрювати, що став трагічною жертвою жадливої змови, й що змовники зазіхають не лише на мою честь, а й на моє життя!

— Ого! — вигукнув Голмс.

— Це здається неймовірним, адже, як я раніше вважав, у мене немає жодного ворога в усьому світі. Але минулої ночі переконався в зворотному.

— Продовжуйте, будь ласка.

— Щоб ви знали, я минулу ніч вперше провів без доглядальниці. Мені стало набагато краще, й я гадав, що зможу обійтися без неї. У кімнаті світилася лампа. Годині о другій ночі я забувся тривожним сном, аж раптом мене розбудив

тихий шелест, схожий на те, як шкребеться миша. Якийсь час я лежав дослухаючись. Миша, вирішив я, але тут шум посилювався, і раптом із боку вікна долинув різкий металевий скрегіт. Я відразу ж здогадався, у чому річ. Слабкий шум спричиняв інструмент, який хтось намагався просунути в щілину між віконними стулками, а скрегіт — відсування шпінгалету.

Потім настала приблизно десятихвилинна пауза, немов зловмисник хотів переконатися, чи я не прокинувся від шуму. Згодом я почув легке скрипіння, і вікно стало повільно відчинятися. Я не витримав — нерви в мене тепер уже не ті. Зістрибнув із ліжка та відчинив віконниці. Під вікном навприсядки сидів якийсь чоловік. На ньому було щось на кшталт плаща, який приховував і нижню частину обличчя. В одному тільки я впевнений: рука його стискала якусь зброю. Мені здалося, що це був довгий ніж. Я чітко бачив, як блиснув метал, коли чоловік кинувся навтьоки.

— Дуже цікаво, — сказав Голмс. — І що ж ви зробили?

— Якби я не був такий слабкий, то вистрибнув би в розчинене вікно й побіг за ним. Але я зміг лише подзвонити та підняв на ноги весь будинок. Зробити це вдалося не відразу: дзвінок дзеленчить на кухні, а всі слуги сплять нагорі. На мій лемент згори прибіг Джозеф, він і розбудив інших. На клумбі під вікном Джозеф із конюхом знайшли сліди, але земля була настільки суха, що далі, у траві, сліди губилися. Але на дерев'яному паркані, що відокремлює сад від дороги, залишилася позначка, її знайшли Джозеф із конюхом. Хтось перелазив через паркан і надломив дошку. Я ще нічого не казав місцевій поліції, бо хотів спершу вислухати вашу думку.

Розповідь нашого клієнта справила на Шерлока Голмса сильне враження. Він схопився з крісла і, не приховуючи хвилювання, став міряти кроками кімнату.

— Біда ніколи не приходить сама, — зауважив Фелпс, усміхаючись, хоча й було помітно, що подія була для нього потрясінням.

— До вас у будь-якому разі, — підтвердив Голмс. — Ви не могли б обійти зі мною навколо будинку?

— Погрітися трохи на сонечку мені б не зашкодило. Джо-зеф також піде.

— І я, — долучилася міс Гаррісон.

— Боюся, що вам краще залишитись тут, — похитав головою Голмс. — Сидіть у цій кімнаті й нікуди не виходьте.

Дівчина з невдоволеним виглядом сіла. Її брат, однак, таки пішов із нами. Ми всі четверо обігнули газон і наблизилися до вікна кімнати молодого дипломата. На клумбі, як він і казав, були сліди, але безнадійно затоптані. Голмс схилився над ними, відразу ж випростався й стеноу плечима.

— Ну, тут небагато можна побачити, — гмикнув він. — Краще повернімося до будинку та поглянемо, чому зловмисник обрав саме цю кімнату. Мені здається, великі вікна вітальні й їдальні мали б здатися йому привабливішими.

— Їх краще видно з дороги, — припустив містер Джозеф Гаррісон.

— Так, звісно. А ці двері куди ведуть? Він міг би спробувати їх зламати.

— Це вхід для крамарів. На ніч їх замикають.

— А раніше колись траплялося подібне?

— Ніколи, — відповів наш клієнт.

— У вас є столове срібло чи ще щось, що може звабити грабіжника?

— У будинку немає нічого цінного.

Засунувши руки в кишені, Голмс із незвичним для нього безтурботним виглядом завернув за ріг.

— До речі, — звернувся він до Джозефа Гаррісона, — це ви, пригадую, виявили місце, де злодій зламав паркан. Ходімо туди, переконаємося.

Чоловік привів нас до паркану, верхівка однієї штахети була надламана, і шматок все ще стирчав. Голмс повністю відламав його й зі сумнівом оглянув.

— Гадаєте, це зробили вчора ввечері? Судячи зі зламу, тут лазили вже давно.

— Можливо.

— І з іншого боку паркану немає ніяких слідів, не видно, щоб хтось стрибав. Ні, нам тут робити нічого. Ходімо назад у спальню та поспілкуємося.

Персі Фелпс ішов дуже повільно, спираючись на руку свого майбутнього швагра. Голмс моторно перетнув газон, і ми опинилися біля відчиненого вікна набагато раніше за них.

— Міс Гаррісон, — дуже серйозно сказав Голмс, — ви маєте залишатися на цьому місці впродовж усього дня. У жодному разі не йдіть звідси. Це надзвичайно важливо.

— Я, певна річ, зроблю так, як скажете, містере Голмс, — погодилася здивована дівчина.

— Коли підете спати, замкніть двері цієї кімнати зовні та заберіть ключ із собою. Обіцяєте?

— А як же Персі?

— Він поїде з нами до Лондона.

— А я маю залишатися тут?

— Заради його добра. Цим зробите йому велику послугу! Пообіцяйте мені! Гарзд?

Заледве дівчина встигла кивнути, як увійшли її наречений із братом.

— Щось ти засумувала, Енні, — зауважив її брат. — Вийди на сонечко.

— Ні, Джозефе, не хочу. У мене трохи болить голова, а в цій кімнаті так прохолодно та затишно.

— Що тепер маєте намір робити, містере Голмс? — поцікавився наш клієнт.

— Бачите, розслідуючи цю невелику справу, ми не повинні випускати з уваги головну мету. І ви б мені дуже допомогли, якби поїхали зі мною до Лондона.

— Ми їдемо негайно?

— Й якомога скоріше. Скажімо, за годину.

— Я почуваюся достатньо добре, але чи буде від мене якийсь сенс?

— Якнайбільший.

— Мабуть, ви захочете, щоб я залишився ночувати в Лондоні?

— Саме це я й хотів запропонувати.

— Отже, якщо мій нічний приятель надумає відвідати мене ще раз, то виявить, що клітка спорожніла. Всі ми у вашому повному розпорядженні, містере Голмс. Ви тільки маєте дати нам точні інструкції, що робити. Ймовірно, ви хочете, щоб Джозеф поїхав із нами та наглядав за мною?

— Це не обов'язково. Мій приятель Ватсон, як ви знаєте, лікар, і він подбає про вас. Якщо дозволите, ми пообідаємо тут і втрьох вирушимо до міста.

Ми так і зробили, а міс Гаррісон, згідно з домовленістю з Голмсом, під якимось приводом залишилася в спальні. Я не уявляв собі мети цих маневрів мого товариша, хіба що він хотів розлучити з якогось дива дівчину з Фелпсом, котрий, поживавіши від припливу сил і можливості діяти, обідав разом із нами в їдальні. Однак у Голмса в запасі був ще більш вражаючий сюрприз: дійшовши з нами до станції та відпровадивши нас до вагону, спокійно оголосив, що не має наміру їхати з Вокінґа.

— Мені ще тут треба дещо з'ясувати, я приїду пізніше, — запевнив він. — Ваша відсутність, містере Фелпс, буде мені своєрідною підмогою. Ватсоне, буду вам дуже вдячний, якщо після приїзду до Лондона ви негайно ж підете з нашим колегою на Бейкер-стрит і чекатимете на мене там. На щастя, ви старі шкільні приятелі — вам буде про що потеревенити. Нехай містер Фелпс розташується на ніч у моїй спальні. Я буду до сніданку — потяг прибуває на вокзал Ватерлоо о восьмій.

— А як же з нашим розслідуванням у Лондоні? — понуро спитав Фелпс.

— Ми займемося ним завтра. Мені здається, що моя присутність необхідна тут саме зараз.

— Скажіть у Браярбре, що я сподіваюся повернутися завтра до вечора! — гукнув Фелпс, коли потяг рушив.

— Я навряд чи повернуся в Браярбре, — відповів Голмс і весело помахав услід потягу, який забирав нас до Лондона.

Дорогою ми з Фелпсом довго міркували про цей несподіваний маневр Голмса, але так нічого й не зрозуміли.

— Мабуть, він хоче з'ясувати дещо в зв'язку з нічною подією. А це був справді злодій? Особисто я не вірю, що це був пересічний крадій.

— А хто ж це, як ви гадаєте?

— Можете вважати, що це наслідок нервової гарячки, але в мене таке відчуття, ніби навколо мене плетуть якусь складну політичну інтригу, а змовники хочуть замахнутися на моє життя. Хоча навіть це їм, я, хоч убийте, не втямлю. Можна подумати, що в мене манія величі, таке безглузде моє припущення. Але скажіть: навіть було злодієві ламати вікно

спальні, де абсолютно нічим пожитися, і навіщо йому такий довгий ніж?

— А може, це звичайна відмичка?

— О, ні! Це був ніж. Я бачив напевно, як блиснуло лезо.

— Але скажіть, заради Бога, хто може плекати до вас таку ненависть?

— Якби ж я знав!

— Якщо так само думає Голмс, то тоді зрозуміло, чому він залишився. Припустімо, що ваш здогад правильний. Тоді Голмс сьогодні вночі вистежить зловмисника, котрий зазіхав на вас, а це значно полегшить пошуки морської угоди. Адже безглуздо припускати, що у вас є відразу два вороги — один краде у вас документ, а інший зазіхає на ваше життя.

— Але містер Голмс сказав, що не повернеться в Брайбре.

— Я знаю його не перший день, — додав я. — Голмс ніколи нічого не робить, не маючи вагомих підстав.

І ми змінили тему.

Але день для мене видався виснажливий. Фелпс ще не зовсім оговтався після своєї недуги, а нещастя, що звалилося на нього, зробило його нервовим і дратівливим. Марно я намагався розважити його розповідями про Афганістан, Індію, займав розмовами про останні політичні новини, робив усе, щоб розвіяти його нудьгу.

Він раз у раз повертався до своєї зниклої угоди, висував гіпотези, що б таке міг робити зараз Голмс, до яких кроків вдається лорд Голдгерст, гадав, що нового ми дізнаємося завтра вранці. Словом, до кінця дня на нього було прикро дивитися, так він себе втомив.

— Ви дуже вірите в Голмса? — раз у раз питав він.

— Він на моїх очах розплутав не одну складну справу.

— Але такої складної в нього ще не було?

— Бували й складніші.

— Але тоді не ставилися на карту державні інтереси?

— Цього я не знаю. Але точно знаю, що послугами Шерлока Голмса для розслідування дуже важливих справ користувалися три королівських дома Європи.

— Видно, знаєте його добре, Ватсоне. Але для мене він зовсім незбагненна людина, і не знаю, як йому вдасться знайти розгадку цієї справи. Вважаєте, що на нього можна покладатися? Гадаєте, що він упевнений в успішному вирішенні цієї справи?

— Він мені такого не сказав.

— Це погана ознака.

— Навпаки. Я давно вже помітив, що, втративши слід, Голмс зазвичай говорить про це. А ось коли вийшов на слід, але ще не зовсім упевнений, що він веде куди треба, стає особливо стриманим. Ну, годі, любий мій, не нервуйтеся, цим справі не допоможеш. Ідіть краще спати — ранок за вечір мудріший.

Нарешті мені вдалося вмовити Фелпса, і він ліг, але не думаю, щоб спав тієї ночі, так розхиталися його нерви. Настрій товариша передався й мені, й я вовтузився в ліжку до глибокої ночі, роздумуючи про цю дивну річ, висуваючи сотні версій, кожна з яких була неймовірнішою за іншу. Чому Голмс залишився у Вокінгу? Чому попросив міс Гаррісон не залишати «лікарняну палату» весь день? Чому так намагався приховати від мешканців Браярбре, що не їде до Лондона, а залишається поблизу? Я ламав собі голову, намагаючись знайти всім цим фактам пояснення, поки нарешті не задрімав.

Прокинувся о сьомій годині й відразу пішов до Фелпса. Бідолаха дуже змарнів після безсонної ночі та виглядав утомленим. Насамперед він спитав, чи не приїхав уже Голмс.

— Він буде, коли й обіцяв, — пояснив я. — Ні хвилиною раніше, ні хвилиною пізніше.

Й я не помилився: ледь пробило восьму, як до під'їзду під'їхав кеб, і з нього вийшов наш приятель. Ми стояли біля вікна й помітили, що його ліва рука перев'язана бинтами, а обличчя дуже похмуре та бліде. Детектив увійшов до обійстя, але нагору піднявся не відразу.

— У нього вигляд людини, котра зазнала поразки, — по-нуро зауважив Фелпс.

Мені довелося визнати, що він має рацію.

— Але, можливо, — припустив я, — ключ до справи слід шукати тут, у місті.

Фелпс застогнав.

— Не знаю, із чим він приїхав, — сказав він, — але я так сподівався на його повернення! А що в нього з рукою? Адже вчора вона не була перев'язана?

— Ви не поранені, Голмсе? — спитав я, коли мій товариш зайшов до кімнати.

— Це дрібниці! Через власну необережність отримав подряпину, — відповів він і вклонився. — Маю сказати, містере Фелпс, що складнішої справи я ще не мав.

— Я боявся, що ви визнаєте її нерозв'язною.

— Так, із таким я ще не стикався.

— Судячи із забинтованої руки, ви потрапили в пригоду, — озвався я. — Не розповісте, що трапилося?

— Після сніданку, любий Ватсоне, після сніданку! Не забувайте, що я пройшов чималий шлях, добрих тридцять

міль, і нагуляв на свіжому повітрі апетит. Імовірно, на моє оголошення про кеб ніхто не був? Та добре, кілька удач поспіль не буває.

Стіл був накритий, і тільки-но я збирався задзвонити, як місіс Гадсон увійшла з чаєм і кавою. Ще за кілька хвилин вона принесла приладдя, і ми всі сіли за стіл: зголоднілий Голмс, абсолютно пригнічений Фелпс і я, сповнений цікавості.

— Місіс Гадсон на вищому рівні, — видихнув Голмс, знімаючи кришку з курки, приправленої карі. — Її страви не відрізняються різноманітністю, але як для шотландки вона непогано готує сніданки. Що там у вас, Ватсоне?

— Яечня з шинкою, — відповів я.

— Чудово! Що вам запропонувати, пане Фелпс: курку з приправою, чи яечню?

— Дякую, я не зможу їсти, — відмахнувся Фелпс.

— Облиште! Ось спробуйте цю страву.

— Дякую, але я й справді не хочу.

— Що ж, — сказав Голмс, пустотливо підморгнувши, — сподіваюся, ви не відмовите в люб'язності прислужитися мені.

Фелпс підняв кришку й зойкнув. Він побілів, як тарілка, на яку він дивився. На ній лежав сувій синювато-сірого паперу. Фелпс схопив його, жадібно пробіг очима та пустився в танок кімнатою, притискаючи сувій до грудей і лементуючи від захвату. Знесилений таким бурхливим проявом почуттів, він раптом упав у крісло, і ми, остерігаючись, щоб не знепритомнів, змусили його хильнути бренді.

— Ну, годі! Досить уже! — заспокоював його Голмс, поплескуючи по плечу. — З мого боку, звісно, недобре так раптово ошелешувати людину радістю, але Ватсон вам скаже: не могу втриматися від театральних жестів.

Фелпс схопив його руку та поцілував її.

— Хай благословить вас Господь! — скрикнув він. — Ви врятували мою честь!

— Ну, скажімо, моя честь також була поставлена на карту, — зауважив Голмс. — Запевняю, мені так само неприємно не викрити злочин, як вам не впоратися з дипломатичним дорученням.

Фелпс поклав вартісний документ у внутрішню кишеню піджака.

— Не наважуюся більше відволікати вас від сніданку, але вмираю від цікавості: як вам вдалося здобути цей документ і де він був?

Шерлок Голмс допив каву, потім узявся до яечні з шинкою. Після цього піднявся, запалив люльку й сів зручніше в крісло.

— Спочатку розповім вам, що я зробив, а потім, як до цього додумався, — почав Голмс. — Відпровадивши вас на станцію, я здійснив чарівну прогулянку крізь прекрасний Суррей до гарного селища, яке називається Ріплі, де випив у готелі чаю, про всяк випадок наповнив свою флягу й поклав до кишені згорток із канапками. Там залишався до вечора, а потім вирушив у бік Вокінґа й після заходу сонця опинився на дорозі, що веде в Браярбре. Дійшовши до будинку та перечекавши, поки дорога не спорожніє (мені здається, там узагалі перехожих буває не надто багато), переліз через паркан у сад.

— Але ж ворота були незамкненими! — вигукнув Фелпс.

— Авжеж. Але я в таких випадках люблю бути оригінальним. Я вибрав місце, де стоять три ялинки, і під цим прикриттям переліз через паркан непомітно для мешканців будинку. У саду, ховаючись за кущами, я поповз, свідченням чого є стан

моїх штанів, до заростей рододендронів, звідки дуже зручно спостерігати за вікнами спальні. Тут я присів навпочіпки й очікував змін.

Фіранка в кімнаті не була опущена, й я бачив, як міс Гаррісон сиділа за столом і читала. О чверть на одинадцятую вона закрила книгу, замкнула віконниці та вийшла. Я чув, як вона зачинила двері, а потім обернула ключ у замку.

— Ключ? — здивувався Фелпс.

— Атож, я порадив міс Гаррісон, коли вона піде спати, замкнути двері зовні й узяти ключ із собою. Вона точно виконала мої вказівки, і, певна річ, без її сприяння документ не лежав би зараз у кишені вашого піджака. Після того, як вона пішла, вогні згасли, а я все ще сидів навпочіпки під рододендроновим кущем.

Ніч була прекрасною, та все ж сидіння в засідці дуже втомлює. Звісно, в цьому було щось від відчуттів мисливця, котрий лежить біля джерела, чекаючи на крупну дичину. Втім, чекати мені довелося довгенько... майже стільки ж, Ватсоне, скільки ми з вами чекали в тій кімнаті смерті, коли розслідували історію зі «строкатою стрічкою». Дзигар на церкві Вокінга бив що чверть години, і мені не раз здавалося, що він зупинився. Аж ось, нарешті, годині о другій уночі я раптом почув, як хтось тихцем відсунув засув і повернувся у замку ключ. Через секунду двері для слуг відчинилися, і на порозі, освітлений місячним світлом, з'явився містер Джозеф Гаррісон.

— Джозеф! — вигукнув Фелпс.

— Він був без капелюха, але загорнутий у чорний плащ, яким міг за найменшої тривоги миттю прикрити обличчя. Він прокрався навшпиньки в тіні муру, а дійшовши до вікна, просунув ніж із довгим лезом у щілину й підняв шпінгалет. По-

тім відчинив вікно, засунув ніж у проміжок між віконницями, скинув гачок і відчинив їх.

Зі свого місця я чудово бачив, що робиться всередині кімнати, кожен його рух. Він запалив дві свічки, які стояли на каміні, підійшов до дверей і загорнув кут килима. Потім схилився й підняв квадратну планку, якою прикривається доступ до стику газових труб. Тут від магістралі відгалужується труба, що постачає газом кухню, яка розташована в нижньому поверсі. Засунувши руку в сховок, Джозеф витягнув звідти невеликий паперовий згорток, вставив планку на місце, відкинув килим, задув свічки і, зістрибнувши з підвіконня, потрапив прямо в мої обійми, оскільки я вже чекав на його біля вікна.

Я й не уявляв собі, що містер Джозеф може виявитися таким запеклим. Він кинувся на мене з ножем, довелося двічі збити його з ніг, та я порізався, перш ніж здолав його. Хоч він і зиркав на мене «убивчим» поглядом єдиного ока, яке зміг розтулити після того, як скінчилася бійка, але все ж почув мої вмовляння й віддав документ. Оволодівши ним, я відпустив Гаррісона, але сьогодні ж уранці телеграфував Форбсу, повідомивши про всі подробиці цієї ночі. Якщо він виявиться спритнішим і схопить цю птаху, честь йому й хвала! Але якщо з'явиться до вже спорожнілого гнізда (а я підозрюю, що так воно й станеться), то уряд від цього ще й виграє. Вважаю, що ні лордові Голдгерсту, ні містерові Персі Фелпсу зовсім не хотілося б, аби цю справу розглядали в поліційному суді.

— Господи! — задихаючись, промовив наш клієнт. — Скажіть же мені, невже вкрадений документ упродовж усіх цих довгих десяти тижнів, коли я перебував між життям і смертю, лежав весь час зі мною в одній кімнаті?

— Так і було.

— А Джозеф! Подумати тільки, Джозеф виявився негідником і злодієм!

— Гм! Боюся, що Джозеф — людина набагато складніша та небезпечніша, ніж про це можна судити з його зовнішності. З його слів, кинутих мені вночі, я збагнув, що він через недовідченість занадто заплутався в грі на біржі й готовий був піти на все, щоб залагодити справи. Як тільки випала нагода, він, будучи егоїстом до самих кісток, не звернув увагу ні на щастя своєї сестри, ні на вашу репутацію.

Персі Фелпс знітився у своєму кріслі.

— Голова йде обертом! — сказав він. — Від ваших слів мені недобре.

— Розкрити цю справу було важко головним чином тому, — зауважив своїм менторським тоном Голмс, — що накопичилася надмірна кількість доказів. Важливі докази були сховані під купою другорядних. З усіх наявних фактів треба було відібрати ті, які стосувалися злочину, і скласти з них картину реальних подій. Я почав підозрювати Джозефа ще тоді, коли ви сказали, що він того вечора збирався їхати додому разом із вами, отже, міг, добре знаючи розташування кабінетів у будівлі Міністерства закордонних справ, зайти за вами по дорозі. Коли я почув, що хтось прагне залізти у вашу спальню, в якій щось заховати міг лише Джозеф (ви на самому початку розповідали, як Джозефа вигнали з неї, коли повернулися додому з лікарем), моя підозра перейшла в упевненість, особливо коли я дізнався про спробу залізти в спальню першої ж ночі, яку ви провели без доглядальниці. Це означало, що непроханий гість добре знайомий із розташуванням будинку.

— Який я був сліпий!

— Я поміркував і вирішив, що справа відбувалася так: Джозеф Гаррісон увійшов у міністерство з боку Чарльз-стрит і, знаючи дорогу, пішов прямо до вашої кімнати відразу ж після того, як ви з неї вийшли. Не заставши нікого, він швидко подзвонив, і тієї ж миті на очі йому трапився документ, який лежав на столі. Досить було одного погляду, щоб збагнути, що випадок дає йому в руки документ величезної державної ваги. Він негайно поклав папір до кишені та вийшов. Як ви пригадуєте, перш ніж сонний вахтер звернув вашу увагу на дзвінок, минуло кілька хвилин, і цього було досить, аби злодій встиг зникнути.

Він поїхав у Вокінг першим потягом і, придивившись до своєї здобичі, переконався, що вона справді напрочуд цінна, сховав її, як йому здалося, у дуже надійне місце. Днів через два він мав намір узяти папір звідти й віднести у французьке посольство або інше місце, де, на його думку, йому дали б значну винагороду. Та тут несподівано повернулися ви. Його без попередження вигнали з власної кімнати, і з того часу в ній завжди перебували принаймні двоє людей, що заважало чоловікові забрати свій скарб. Це, мабуть, страшенно дратувало його. Й ось нарешті нагода випала. Він спробував залізи в кімнату, але ваше безсоння зіпсувало його плани. Мабуть, ви пам'ятаєте, що того вечора ви не випили своїх ліків.

— Пам'ятаю.

— Вважаю, що Джозеф вжив заходів, щоб вони були особливо ефективними, і цілком покладався на ваш глибокий сон. Я, звісно, усвідомлював, що він повторить спробу, як тільки випадє можливість зробити все без ризику. І тут ви покинули кімнату. Щоб він не випередив нас, я весь день протримав у ній міс Гаррісон. Потім, вселивши йому думку, що шлях віль-

ний, я зайняв свій пост. Я вже знав, що документ швидше за все перебуває в кімнаті, але не мав жодного бажання зривати в пошуках всю обшивку та плінтуси. Я дозволив йому взяти документ із сховку й таким чином позбавив себе неймовірних клопотів. Ще щось незрозуміло?

— Чому першого разу він поліз у вікно, — спитав я, — якщо міг проникнути крізь двері?

— До дверей йому треба було пройти повз сім спалень. Легше було пройти газоном. Щось іще?

— Але ж ви не думаєте, — спитав Фелпс, — що він мав намір убити мене? Ніж йому потрібен був лише як інструмент.

— Можливо, — стенив плечима Голмс. — Одне можу сказати точно: містер Гаррісон — такий джентльмен, на милосердя котрого я не став би розраховувати в жодному разі.

РИТУАЛ РОДИНИ МАСГРЕЙВІВ

У характері мого приятеля Голмса мене часто вражала одна дивна ознака: хоча в своїй розумовій праці він був найточнішим і найакуратнішим із людей, а його одяг завжди вирізнявся не лише охайністю, а й навіть вишуканістю, в усьому іншому це була найбезладніша істота в світі, і його звички могли звести з розуму будь-кого, хто живе з ним під одним дахом.

Не те, щоб я сам був бездоганний у цьому. Складна й незлагоджена робота в Афганістані ще більше посилила мою вроджену пристрасть до кочового життя, зробила мене недбалішим, ніж це властиво лікарям. Але все ж моя неакуратність має певні межі, і коли я бачу, що людина тримає свої сигари у відерці для вугілля, тютюн — у перській пантофлі, а листи, на які потрібно відповісти, приколює складаним ножем до дерев'яної дошки над каміном, мені справді починає здаватися, ніби я чеснота з чеснот. Крім цього, я завжди вважав, що стрілянина з пістолета, безперечно, належить до такого типу розваг, якими можна займатися лише просто неба. Тому, коли в Голмса з'являлося бажання постріляти й він, занурившись у фотель із револьвером і набоями, брався прикрашати протилежну стіну патріотичним вензелем

V. R.*, виводячи його за допомогою куль, я надто гостро відчував, що ця затія аж ніяк не покращує ні повітря, ні зовнішній вигляд нашого помешкання.

Наше житло весь час було сповнене дивних предметів, пов'язаних із хімією або якимось криміналом, і ці реліквії постійно опинялися в найнесподіваніших місцях, наприклад, у маслянці, або й у ще менш відповідному місці. Однак найбільше дошкуляли мені папери Голмса. Він терпіти не міг знищувати документи, особливо якщо вони були пов'язані зі справами, в яких він колись брав участь, та один-два рази на рік він збирався з силами, щоб розібрати свій архів і довести його до ладу. Десь у своїх безладних нотатках я, здається, уже розповідав, що напади кипучої енергії, які допомагали Голмсу в блискавичних розслідуваннях, що прославили його ім'я, змінювалися в нього періодами байдужості та повного занепаду сил. І тоді він цілими днями лежав зі своїми улюбленими книгами, лише зрідка підіймаючись, аби пограти на скрипці. Таким чином, із місяця в місяць паперів накопичувалося все більше й більше, й усі закутки були захаращені пачками рукописів. Палити ці рукописи в жодному разі не дозволялося, і ніхто, крім їхнього власника, не мав права розпоряджатися ними.

Одного зимового вечора, коли ми сиділи вдвох біля каміна, я наважився натякнути Голмсу, що, оскільки він закінчив уже нотувати в своєму блокноті, то, мабуть, не гріх би й витратити годину-другу на те, щоб надати нашій квартирі більш затишного вигляду. Він не міг не визнати справедливості мого прохання й з досить похмурим обличчям поплентався до себе в спальню. Незабаром вийшов звідти, тягнучи за собою велику

* V. R. (лат.) — Victoria Regina, королева Вікторія.

залізну коробку. Поставивши її посеред кімнати та всівшись перед нею на крісло, відкинув кришку. Я побачив, що коробка була вже на третину заповнена пачками паперів, перев'язаних червоною тасьмою.

— Тут багатенько цікавих справ, Ватсоне, — сказав детектив, лукаво зиркаючи на мене. — Якби ви знали, що лежить у цій коробці, то, мабуть, попросили б мене витягти з неї деякі папери, а не складати туди нові.

— То це звіти про ваші колишні справи? — перепитав я. — Я не раз шкодував, що в мене немає записів про ці давні випадки.

— Авжеж, мій любий Ватсоне. Усі вони відбувалися ще до того, як у мене з'явився власний біограф, котрий надумав прославити моє ім'я.

М'якими, пестливими рухами він виймав одну теку за одною.

— Не всі справи закінчилися успіхом, Ватсоне, — зітхнув детектив, — але серед них є кілька дуже цікавих головоломок. Ось, наприклад, звіт про вбивство Тарлтона. А ось справа Вамбері, торговця вином, і пригода однієї літньої росіянки. Ось дивна історія алюмінієвої милиці. Ось докладний звіт про кривоногого Ріколетті та його жакливу дружину. А це... оце справді цікаво.

Він засунув руку й зі самого споду витягнув дерев'яну коробочку з висувним верхом, схожу на ті, в яких продають дитячі іграшки. Звідти він вийняв зім'ятий аркуш паперу, мідний ключ старовинного взірця, дерев'яний кілочок із прив'язаним до нього мотком мотузки й три старих, заіржавілих металевих кружальця.

— Ну що, друже мій, як вам подобаються ці скарби? — спитав він, усміхаючись здивуванню, що з'явилося на моєму обличчі.

— Цікава колекція.

— Дуже цікава. А історія, з нею пов'язана, здається вам ще цікавішою.

— То в цих реліквій є своя історія?

— Більше того, вони самі — історія.

— Що хочете цим сказати?

Шерлок Голмс розклав усі ці предмети на краєчку стола, сів у своє крісло та почав розглядати їх, блискаючи очима від задоволення.

— Це все, — сказав він, — що я залишив собі як пам'ятку про одну справу, пов'язану з «Ритуалом родини Масгрейвів».

Голмс не раз згадував і раніше про цю справу, але мені ніяк не вдавалося домогтися від нього подробиць.

— Як би я хотів, аби ви розповіли про цей випадок! — попросив я.

— І залишив весь цей мотлох неприбраним? — глузливо заперечив мій опонент. — А як же ваша любов до порядку? Втім, я й сам хочу, щоб ви долучили до своїх літописів цю справу, бо там є такі деталі, які роблять її унікальною серед хронік карних злочинів не лише в Англії, але й інших країн. Колекція моїх маленьких подвигів була б неповною без опису цієї вельми оригінальної історії...

Ви, мабуть, пам'ятаєте, як пригода з «Глорією Скотт» і моя бесіда з тим нещасним старим, про долю котрого я вам розповідав, уперше наштовхнули мене на думку про фах, що потім став справою всього мого життя. Зараз моє ім'я вже дуже відоме. Не лише публіка, але й офіційні кола вважають мене останньою інстанцією для вирішення суперечливих питань. Але навіть тоді, коли ми тільки-но познайомилися з вами, й я займався справою, яку ви увіковічили під назвою «Етюд у багряних тонах», у мене вже була достатньо вагома, хоча й не

надто прибуткова практика. І ви не можете собі уявити, Ватсо-не, як важко мені було на початках, й як довго я чекав на успіх.

Коли я вперше приїхав до Лондона, то оселився на Монтегю-стрит, зовсім поруч із Британським музеєм, і там жив, заповнюючи своє дозвілля (а його мав навіть забагато) студіюванням усіх тих галузей знання, які могли б знадобитися в моїй професії. Час від часу до мене зверталися за порадою — переважно за рекомендацією колишніх товаришів студентів, бо в останні роки мого перебування в університеті там багато говорили про мене й мій метод. Третьою справою була історія родини Масгрейвів, і той інтерес, який привернув до себе цілий ланцюг дивних подій, а також ті важливі наслідки, до яких призвело моє втручання, і стали першим кроком на шляху до мого нинішнього становища.

Реджинальд Масгрейв навчався в одному з коледжів разом зі мною, і ми були з ним у більш-менш дружніх стосунках. Він не набув особливої популярності в нашому товаристві, хоча мені завжди здавалося, що зарозумілість, в якій його звинувачували, була лише спробою приховати виняткову сором'язливість. З вигляду це був типовий аристократ: тонке обличчя, ніс із горбинкою, великі очі, недбалі, але вишукані манери. Він і справді був нащадком одного з найдавніших родів королівства, хоча й молодшої його гілки, яка ще в XVI столітті відокремилася від північних Масгрейвів та облаштувалася в Західному Сассексі, а замок Гарлстон, резиденція Масгрейвів, є, мабуть, однією з найдавніших твердинь графства. Здавалося, будинок, де він народився, залишив свій відбиток на зовнішності цього чоловіка, і коли я дивився на його бліде обличчя з різкими рисами та гордовиту поставу, мені завжди мимоволі уявлялися сірі куполи склепінь, заґратовані вікна й усі ці благородні залишки феодальної архітектури. Час від

часу нам траплялося поспілкуватися, і, пригадую, щоразу він жваво цікавився моїми методами спостережень і висновків.

Ми не бачилися років із чотири, й ось якось уранці він прийшов до мене на Монтегю-стріт. Змінився він мало, одягнений був бездоганно, бо завжди був франтом, і зберіг спокійну витонченість, що вирізняла його й раніше.

— Як справи, Масгрейве? — спитав я після того, як ми сердечно потиснули один одному руки.

— Ви, мабуть, чули про смерть мого нещасного батька, — повідомив гість. — Це сталося десь років два тому, і, звісно, мені довелося тоді взяти на себе управління Гарлстонським маєтком. Крім цього, я ще й депутат від свого округу, тож людина вельми зайнята. А ви, Голмсе, подекують, вирішили застосувати на практиці ті видатні здібності, якими так дивували нас у минулому?

— Атож, — підтвердив я, — тепер намагаюся заробляти на хліб за допомогою власної кмітливості.

— Дуже радий це чути, бо ваша порада була б зараз дуже цінною для мене. У нас у Гарлстоні сталися дивні події, і поліції не вдалося нічого з'ясувати. Це справжня головоломка.

Можете собі уявити, з яким почуттям я слухав його, Ватсо-не. Адже випадок, той самий випадок, якого я з таким пекучим нетерпінням чекав місяцями бездіяльності, нарешті, як мені здавалося, опинився переді мною. У глибині душі я завжди був певний, що зможу досягти успіху там, де інші зазнали невдачі, і тепер мені траплялася нагода випробувати самого себе.

— Розкажіть усі подробиці! — вигукнув я.

Реджинальд Масгрейв сів навпроти мене й закурив цигарку.

— Маю вам сказати, — почав він, — що хоч я й не одружений, та в Гарлстоні доводиться тримати цілий штат слуг. Замок

дуже великий, збудований украй химерно й тому потребує постійного догляду. До того ж у мене є заповідник, і в сезон полювання на фазанів в обійсті зазвичай збирається велике товариство, що теж вимагає слуг. Загалом я маю вісім покоїв-вок, кухаря, дворецького, двох лакеїв і хлопчика на побігеньках. У саду й при стайні є, звісно, свої робітники. Із цих людей найдовше прослужив у нашій родині Брайтон, дворецький. Коли батько взяв його до себе, він був молодим безробітним шкільним учителем, а незабаром, завдяки своєму вольовому характеру й енергійності, став незамінним у нашій оселі. Це високий, гарний чоловік із високим чолом, і хоча він прожив у нас близько двадцяти років, йому й зараз на вигляд не більше сорока. Може здатися дивним, що маючи таку привабливу зовнішність і надзвичайні здібності (він розмовляє кількома мовами й грає мало не на всіх музичних інструментах), чоловік так довго задовольнявся своїм скромним становищем, але, мабуть, йому жилося добре, і він не прагнув якихось змін. Гарлстонський дворецький завжди привертав до себе увагу всіх наших гостей.

Але в цієї досконалості є один недолік: він трохи донжуан і, як ви розумієте, у нашій глушині йому не дуже важко грати цю роль.

Усе йшло добре, поки він був одружений, але коли дружина померла, почав додавати нам чимало клопотів. Правда, кілька місяців тому ми вже заспокоїлися й вирішили, що все знову налагодиться: Брайтон заручився з Рейчел Гавелз, нашою молодшою покоївкою. Однак незабаром він покинув її заради Дженет Треджеліс, доньки старшого лісничого. Рейчел — гарна дівчина, але дуже палка та невірноважена, як і всі уродженки Вельсу. У неї почалося запалення мозку, і дівчина злягла, та потім одужала й тепер ходить, точніше, ходила до

вчорашнього дня, як тінь. Від колишньої Рейчел залишилися хіба що очі.

Такою була наша перша драма в Гарлстоні, але друга швидко стерла її з нашої пам'яті, тим більше, що цій другій передувала ще одна велика подія: дворецького Брайтона з ганьбою вигнали з нашого будинку.

Ось як це сталося. Я вже казав вам, що Брайтон дуже розумний, і, вочевидь, саме розум став причиною його загибелі, бо в ньому прокинулася жадібна цікавість до речей, які не мали до нього жодного стосунку. Мені й на гадку не спадало, що це може завести його так далеко, аж поки один випадок не відкрив мені очі.

Як я вже казав, наш будинок збудований дуже химерно: там безліч усіляких ходів і переходів. Минулого тижня, точніше, минулого четверга вночі, я ніяк не міг заснути, бо безрозсудно випив після обіду чашку міцної чорної кави. Покрутившись у ліжку до другої години ночі й зрозумівши, що однаково вже не засну, я піднявся й запалив свічку, щоб продовжити читати роман. Але виявилось, що я забув книгу в більярдній, тому, накинувши халат, подався за нею.

Щоб дістатися до більярдної, мені треба було спуститися на один сходовий марш та перетнути коридор, що веде в бібліотеку й арсенал. Можете уявити собі моє здивування, коли, увійшовши в цей коридор, я побачив світло, що пробивалося з відчинених дверей бібліотеки! Перед тим, як лягти в ліжку, я особисто загасив там лампу та зачинив двері. Певна річ, першою моєю думкою було, що до нас прокралися злодії. Стіни всіх коридорів у Гарлстоні прикрашені старовинною зброєю — це військові трофеї моїх пращурів. Схопивши з однієї зі стін алебарду, я поставив свічку на підлогу, прокрався навшпиньки коридором і зазирнув у відчинені двері.

Дворецький Брайтон, повністю вдягнений, сидів у кріслі. На його колінах був розкладений аркуш паперу, схожий на географічну мапу, і він дивився на нього в глибокій задумі. Остовпівши від подиву, я не ворушився й спостерігав за слугою з темряви. Кімната була не надто освітлена недогарком свічки. Раптом Брайтон піднявся, підійшов до комода, що стояв біля стіни, відімкнув його й висунув одну з шухляд. Вийнявши звідти якийсь папірець, він знову сів на своє місце, поклав його на стіл біля свічки, розгладив і почав уважно розглядати. Це спокійне вивчення наших родинних документів змусило мене знавісніти, я не витримав, ступив уперед, і Брайтон побачив, що я стою на порозі. Він схопився, обличчя його позеленіло від страху, і слуга поспішно сховав у кишеню схожий на мапу аркуш паперу, який тільки-но вивчав.

«Дуже добре! — сказав я. — Ось як ви виправдовуєте нашу довіру! Із завтрашнього дня ви звільнені».

Він вклонився зі зовсім пригніченим виглядом і прослизнув повз мене, не зронивши й слова. Недопалок залишився на столі, і при його світлі я розгледів папір, який Брайтон вийняв із комода. На моє здивування, виявилось, що це не якийсь важливий документ, а всього лише копія списку запитань і відповідей, які промовляються при виконанні одного оригінального старовинного звичаю, який ми називаємо «Ритуалом родини Масгрейвів». Ось уже кілька століть кожен чоловік із нашого роду, досягнувши повноліття, виконує відому церемонію, цікаву лише членам нашої родини або, можливо, якомусь археологу, як і взагалі вся наша геральдика. Але жодного практичного застосування мати не може.

— До цього документа ми ще повернемося, — застеріг я Масгрейва.

— Якщо вважаєте, що це справді необхідно... — із певним ваганням відповів мій співрозмовник. — Отже, продовжу викладати факти. Я замкнув комод ключем, який залишив Брайтон, і вже збирався було йти, як раптом із подивом побачив, що дворецький повернувся й стоїть переді мною.

«Містере Масгрейв, — закричав він голосом, хрипким від хвилювання, — я не витримаю безчестя! Я людина маленька, але гордість у мене є, і безчестя мене вб'є. Смерть моя буде на вашій совісті, сер, якщо доведете мене до відчаю! Благаю, якщо після того, що сталося, ви вважаєте неможливим залишити мене в будинку, дайте мені місяць часу, щоб я міг повідомити, ніби йду добровільно. А бути вигнаним на очах у всіх слуг, котрі настільки добре мене знають... Ні, це вище за мої сили!»

«Ви не варті того, щоб із вами надто церемонилися, Брайтоне, — відповів я. — Ваш учинок просто обурливий. Але оскільки ви стільки часу служили нашій родині, не стану піддавати вас публічній ганьбі. Однак місяць — занадто довго. Можете піти через тиждень і під будь-яким приводом».

«Через тиждень, сер? — скрикнув він у відчаї. — О, дайте мені хоча б два тижні!»

«Через тиждень, — повторив я, — і вважайте, що з вами обійшлися дуже м'яко».

Низько опустивши голову, він повільно пішов геть, геть знищений, а я задмухнув свічку й подався до себе.

Упродовж двох наступних днів Брайтон якнайретельніше виконував свої обов'язки. Я не нагадував йому про те, що трапилося й з цікавістю чекав, що він вигадає, щоб приховати свою ганьбу. Але на третій день він, усупереч звичаю, не з'явився до мене за наказами. Після сніданку, виходячи з їдальні, я випадково побачив покоївку Рейчел Гавелз. Як я вже вам казав, вона лише недавно оговтала після недуги

й зараз була дуже бліда, у неї був такий виснажений вигляд, що я навіть покартав її за те, що вже розпочала працювати.

«Даремно ви встали з ліжка, — зауважив я. — Візьметесь за роботу, коли трохи зміцнієте».

Вона поглянула на мене з таким дивним виразом, що я було подумав, чи не подіяла хвороба на її розум.

«Я вже зміцніла, містере Масгрейв», — відповіла вона. «Переконаємося, що скаже лікар, — заперечив я. — А поки що покиньте роботу й ідіть униз. До речі, скажіть Брайтону, щоб він зайшов до мене».

«Дворецький зник», — повідомила дівчина.

«Зник?! Тобто як зник?»

«Пропає. Ніхто не бачив його. У кімнаті його немає. Він пропав, як за водою!»

Дівчина притулилася до муру та стала істерично реготати, а я, наляканий цим раптовим нападом, підбіг до дзвінка й покликав на допомогу. Дівчину відвели в її кімнату, причому вона все ще продовжувала реготати та ридати, я ж вирішив розпитати про Брайтона. Сумніву не було: він таки зник. Постелі не торкалися, і ніхто не бачив його з того часу, як чоловік пішов до себе напередодні ввечері. Однак важко було б собі уявити, яким чином він міг вийти з дому, адже вранці і вікна, і двері виявилися замкненими зсередини. Одяг, годинник, навіть гроші Брайтона — усе було в його кімнаті, усе, крім чорного костюма, який він зазвичай носив. Бракувало також кімнатних капців, але чоботи були на місці. Куди ж міг уночі податися дворецький Брайтон, і що з ним сталося?

Звісно, ми обшукали будинок і всі приміщення, але ніде не виявили його слідів. Повторю, що наш будинок — справжній лабіринт, особливо найстаріше крило, тепер уже безлюдне, але ми обшукали кожну кімнату й навіть горища. Усі наші пошуки

виявилися даремними. Мені просто не вірилося, щоб Брайтон міг піти кудись, залишивши все своє майно, але він усе ж пішов, і з цим доводилося рахуватися. Я викликав місцеву поліцію, але їй не вдалося хоча б щось знайти. Напередодні йшов дощ, тому огляд галявин і доріжок навколо будинку ні до чого не призвів. Такий був стан справ, коли нова подія відвернула нашу увагу від цієї загадки.

Дві доби Рейчел Гавелз переходила від стану марення до істеричних нападів. Їй було так погано, що доводилося на ніч запрошувати до неї доглядальницю. На третю ніч після зникнення Брайтона доглядальниця, побачивши, що хвора спокійно заснула, і собі задрімала в своєму кріслі. Прокинувшись рано вранці, вона побачила, що ліжко порожнє, вікно відчинене, а пацієнтка зникла. Мене одразу ж розбудили, я взяв із собою двох лакеїв і вирушив на пошуки зниклої. Ми легко визначили, в який бік вона втекла: починаючи від вікна, газоном тягнулися сліди, які закінчувалися біля ставка поруч із посипаною галькою доріжкою, що виводила з нашого маетку. Ставок у цьому місці має вісім футів завглибшки. Можете собі уявити, яке почуття охопило нас, коли ми побачили, що відбитки ніг бідної божевільної дівчини обривалися біля самої води. Певна річ, ми негайно озброїлися штахетами й узялися шукати тіло утоплениці, та його не знайшли. Зате витягли на поверхню інший, зовсім несподіваний предмет. Це був полотняний лантух, набитий уламками старого, заіржавілого металу, що втратив колір, й якимись тьмяними уламками чи то гальки, чи то скла. Крім цієї дивної здобичі, ми не знайшли в ставку нічогосінько і, незважаючи на всі наші вчорашні пошуки та розпитування, так нічого й не дізналися ні про Рейчел Гавелз, ні про Ричарда Брайтона. Місцева поліція повністю розгубилася, і тепер остання моя надія — на вас.

Можете собі уявити, Ватсоне, із яким зацікавленням я слухав розповідь про ці надзвичайні події, як хотілося мені зв'язати їх в єдине ціле та відшукати ту нитку, яка привела б до розгадки!

Дворецький випарувався. Покоївка зникла. Спочатку покоївка кохала дворецького, але потім мала підстави ненавидіти його. Вона була валлійкою, натура дика та пристрасна. Після зникнення дворецького вона була вкрай збуджена. Кинула в ставок лантух із досить дивним вмістом. Кожен із цих фактів заслуговував на увагу, але жоден із них не пояснював суті справи. Де я мав шукати початок цього заплутаного ланцюга подій? Адже переді мною була лише остання його ланка...

— Масгрейве, — попросив я, — мені треба побачити документ, вивчення якого ваш дворецький вважав настільки важливим, що навіть пішов заради нього на ризик втратити посаду.

— По суті, цей наш ритуал — абсолютна нісенітниця, — відповів гість, — і єдине, що його виправдовує, — це його старовинність. Я прихопив зі собою копію запитань і відповідей на випадок, якщо вам заманеться поглянути на них.

Він простягнув мені той самий папірець, який бачите в моїх руках, Ватсоне. Цей ритуал — щось на кшталт іспиту, який має скласти кожен чоловік із роду Масгрейвів, котрий досяг повноліття. Зараз прочитаю вам запитання та відповіді в тому порядку, в якому вони записані:

«Кому це належить?»

«Тому, хто пішов».

«Кому належатиме?»

«Тому, хто прийде».

«Якого місяця це було?»

«Шостого, починаючи з першого».

«Де було сонце?»

«Над дубом».

«Де була тінь?»

«Під в'язом».

«Скільки треба зробити кроків?»

«На північ — десять і десять, на схід — п'ять і п'ять, на південь — два і два, на захід — один і один, а потім униз».

«Що ми віддамо за це?»

«Все, що в нас є».

«Заради чого віддамо це?»

«В ім'я обов'язку».

— В оригіналі немає дати, — зауважив Мейсгрейв, — але, судячи з його орфографії, він відноситься до середини XVII століття. Боюся, втім, що він мало допоможе нам у розкритті нашої таємниці.

— Зате ставить перед нами другу загадку, — відповів я, — ще цікавішу. І можливо, що, розгадавши її, ми тим самим розгадаємо й першу. Сподіваюся, що ви не станете заперечувати, Масгрейве, якщо я скажу, що ваш дворецький, мабуть, дуже розумний чоловік і має більше проникливості та гостріший нюх, ніж десять поколінь його господарів.

— Чесно кажучи, я вас не розумію, — відповів Масгрейв. — Мені здається, що цей папірчик не має жодного практичного значення.

— А мені він здається надзвичайно важливим саме з практичної точки зору, і, гадаю, Брайтон дотримувався такої ж думки. Либонь, він бачив документ і до тієї ночі, коли ви застали його в бібліотеці.

— Цілком можливо. Ми ніколи не ховали його.

— Мабуть, цього разу він просто хотів освіжити в пам'яті його зміст. Наскільки я збагнув, він тримав у руках якусь

мапу чи план, який порівнював із манускриптом і негайно ж засунув папір кишеню, коли побачив вас?

— Це справді так. Але навіщо йому міг знадобитися наш старий сімейний ритуал, і що означає вся ця дурня?

— Гадаю, ми можемо з'ясувати це без особливих зусиль, — відповів я.

— З вашого дозволу, ми найпершим потягом поїдемо з вами в Сассекс і розберемося в справі вже на місці.

Ми прибули в Гарлстон того ж дня. Вам, мабуть, випадало, Ватсоне, бачити зображення цього знаменитого стародавнього замку або читати його опис, тому скажу лише, що він має форму літери *L*, причому довге крило його сучасніше, а коротке — давніше, так би мовити, зародок, із якого виросло все інше. Над низькими масивними дверима в центрі старовинної частини висічено дату — 1607, але знавці одноставно стверджують, що дерев'яні балки та кам'яна кладка значно старші. У минулому столітті жахливо товсті стіни та крихітні вікна цієї частини будівлі спонукали власників нарешті збудувати нове крило, і старе тепер служить лише коморами та підвалом, а то й зовсім пустує. Навколо будівлі розташовується чудовий парк із прекрасними старими деревами. Озеро, точніше ставок, про який згадував мій клієнт, міститься в кінці алеї, за двісті ярдів від будинку.

До цього часу я вже був твердо переконаний, Ватсоне, що тут не було трьох окремих загадок, а лише одна, і що якби мені вдалося зрозуміти суть ритуалу Масгрейвів, це дало б мені ключ до таємниці зникнення обох — і дворецького Брайтона, і покоївки Гавелз. На це я й спрямував усі зусилля свого інтелекту. Чому Брайтон так прагнув зрозуміти суть цієї старовинної формули? Вочевидь тому, що побачив у ній щось, що вислизнуло з уваги всіх поколінь шляхетних власників замку —

щось таке, із чого він сподівався отримати якийсь зиск. Що ж це було, й як могло відбитися на подальшій долі дворецького?

Коли я прочитав цей папір, мені стало цілком зрозуміло, що всі числа стосуються якогось певного місця, де заховано те, про що йдеться в першій частині документу, і що якби ми знайшли те місце, то опинилися б на правильному шляху до розкриття таємниці — тієї самої таємниці, яку предки Масгрейвів вважали за потрібне зберегти в настільки своєрідній формі. До початку пошуків нам дали два орієнтири: дуб і в'яз. Що стосується дуба, то тут не могло бути жодних сумнівів. Прямо перед будинком, ліворуч від дороги, стояв дуб-патріарх, одне з найпрекрасніших дерев, які мені будь-коли доводилося бачити.

— Він уже існував, коли був написаний ваш «ритуал»? — поцікавився я в Масгрейва.

— Цілком імовірно, цей дуб стояв тут ще за часів завоювання Англії норманами, — відповів він. — Він має двадцять три фути в обхваті.

Таким чином, один із потрібних мені пунктів був визначений.

— А у вас тут є старі в'язи? — спитав я.

— Був один дуже старий, неподалік звідси, але десять років тому в нього вдарила блискавка, і довелося зрубати під корінь.

— Але ви знаєте те місце, де він колись ріс?

— Ну, звісно ж, знаю.

— А інших в'язів поблизу немає?

— Старих немає, а молодих є дуже багато.

— Мені б хотілося поглянути, де він ріс.

Ми приїхали екіпажем, і мій клієнт одразу ж, не заходячи всередину, повіз мене до того місця на галявині, де колись стояв в'яз. Це було майже на півдорозі між дубом і будинком.

Поки що мої пошуки просувалися успішно.

— Мабуть, зараз уже неможливо визначити висоту цього в'яза? — уточнив я.

— Можу вам відповісти відразу: він мав шістдесят чотири фути.

— Як вам вдалося це дізнатися? — здивувався я.

— Коли мій домашній учитель давав мені завдання з тригонометрії, вони завжди були побудовані на вимірах висоти. Тому я ще хлопчиком виміряв кожне дерево й кожну будівлю в нашому маєтку.

Це була несподівана удача! Потрібна мені інформація прийшла до мене швидше, ніж я міг розраховувати.

— А скажіть, будь ласка, ваш дворецький ніколи не задавав вам такого ж запитання? — поцікавився я.

Реджинальд Масгрейв здивовано зирнув на мене.

— Тепер пригадую, — сказав він, — що кілька місяців тому Брайтон і справді питав мене про висоту цього дерева. Здається, у нього сталася якась суперечка з грумом.

— Це була чудова звістка, Ватсоне. Отже, я опинився на вірному шляху. Поглянув на сонце. Воно вже заходило, й я розрахував, що менш ніж за годину воно виявиться якраз над гілками старого дуба. Отже, одну умову, передбачену в документі, буде виконано. Що стосується тіні від в'яза, то йшлося, либонь, про найдальшу її точку — в іншому випадку покажчиком напрямку обрали б не тінь, а стовбур. Отже, тепер мені треба було визначити, куди падав кінець тіні від в'яза в ту мить, коли сонце опинялося прямо над дубом...

— Це, мабуть, було нелегкою справою, Голмсе? Адже в'язу вже не існувало.

— Звісно. Але я знав, що якщо Брайтон міг це зробити, то зможу й я. Крім цього, це було не так уже й важко. Я пішов ра-

зом із Мастрейвом у його кабінет і вирізав собі ось цей кілочок, до якого прив'язав довгу мотузку, зробивши на ній вузлики, які відзначають кожен ярд. Потім я зв'язав до купи дві вудки, що дало мені шість футів, і ми з моїм клієнтом повернулися назад до того місця, де колись ріс в'яз. Сонце якраз дісталось в цю мить вершечка дуба. Я встроїв свій кілок у землю, позначив напрямок тіні та виміряв її. У ній було дев'ять футів.

Подальші мої обчислення були зовсім вже нескладними. Якщо палиця заввишки в шість футів відкидає тінь на дев'ять футів, то дерево заввишки в шістдесят чотири фути відкине тінь у дев'яносто шість футів, і напрямок тієї й іншої, природно, буде збігатися. Я відміряв цю відстань. Вона привела мене майже до самої стіни будинку, й я встроїв там кілочок. Уявіть мій тріумф, Ватсоне, коли за два дюйми від кілочка я побачив у землі конусоподібне заглиблення! Я зрозумів, що це була мітка, зроблена Брайтоном при його вимірах, і що я продовжую йти його слідами.

Від цього вихідного пункту я взявся відраховувати кроки, попередньо визначивши за допомогою кишенькового компаса, де північ, а де південь. Десять кроків і ще десять кроків (либонь, малося на увазі, що кожна нога робить по черзі по десять кроків) у північному напрямку повели мене паралельно до стіни будинку, і, відлічивши їх, я знову позначив місце своїм кілком. Потім ретельно відлічив п'ять і п'ять кроків на схід, потім два і два — на південь, і вони привели мене до самого порогу старих дверей. Залишалося зробити один і один крок на захід, але тоді мені довелося б пройти ці кроки викладеним кам'яними плитами коридором. Невже це й було місце, вказане в документі?

Ніколи в житті я не відчував такого гіркого розчарування, Ватсоне. На мить мені здалося, що в мої обчислення закралася

якась суттєва помилка. Сонце, що заходить, яскраво освітлювало своїм променям підлогу коридору, і я бачив, що ці старі, заяложені сірі плити були щільно спаяні цементом і, певна річ, не зсувалися з місця впродовж багатьох і багатьох років. Ні, Брайтон не торкався їх, це було ясно. Я постукав по підлозі в кількох місцях, але звук виходив усюди однаковий, і не було жодних ознак тріщини чи щілини. На щастя, Масгрейв, котрий починав усвідомлювати сенс моїх дій і був тепер не менш схвильований, ніж я, вийняв документ, аби перевірити мої розрахунки.

— І вниз! — скрикнув він. — Ви забули про ці слова: «і вниз».

Я вважав, що це означало, що в зазначеному місці треба буде копати землю, але тепер мені відразу стало ясно, що я помилився.

— То це у вас унизу є підвал? — вигукнув я.

— Атож, і він — ровесник цього будинку. Хутко вниз, у ці двері!

Гвинтовими кам'яними сходами ми спустилися вниз, мій супутник чиркнув сірником, запалив великий ліхтар, що стояв на діжці в кутку. Тієї ж миті ми переконалися, що потрапили туди, куди треба, і що хтось нещодавно побував тут до нас.

У цьому підвалі зберігали дрова, але поліна, які, як видно, вкривали раніше всю підлогу, тепер були відсунуті до стін, звільнивши простір посередині. Тут лежала широка та важка кам'яна плита із заіржавілим залізним кільцем у центрі, а до кільця був прив'язаний щільний картатий шалик.

— Дідько забирай, це шалик Брайтона! — вигукнув Масгрейв. — Я неодноразово бачив його в нього на шиї. Але що він міг тут робити, цей негідник?

На моє прохання викликали двох місцевих полісменів, і в їхній присутності я спробував підняти плиту, ухопившись за шалик. Однак я лише злегка зрушив її, і тільки за допомогою одного з констеблів мені вдалося трохи посунути її вбік. Під плитою була чорна яма, і ми всі зазирали в неї. Масгрейв, стоячи на колінах, опустив свій ліхтар униз.

Ми побачили вузьку квадратну комірчину глибиною близько семи футів, шириною й довжиною — близько чотирьох. Біля стіни стояла низька, окута міддю дерев'яна скриня з відкинутою кришкою. У замковій щілині стирчав ось цей ключ — кумедний і старомодний. Зовні скриня була вкрита товстим шаром пилу. Вогкість і шашіль настільки поїли дерево, що воно поросло цвіллю навіть зсередини. Кілька металевих кружалець, таких самих, які ви бачите тут (либонь, старовинні монети), — лежало на дні. Більше там нічого не було.

Однак у першу мить ми не витріщалися на стару скриню — очі наші були прикуті до того, що було поруч. Якийсь чоловік у чорному костюмі сидів навпочіпки, опустивши голову на край скрині й охопивши її обома руками. Обличчя цього чоловіка посиніло й було спотворене до невпізнання, але, коли ми підняли його, Реджинальд Масгрейв за зростом, одягом і волоссям одразу впізнав у ньому свого зниклого дворецького. Брайтон помер уже кілька днів тому, але на тілі в нього не було ні ран, ні синців, які могли б пояснити його страшний кінець. І коли ми виволочили труп із підвалу, то опинилися перед загадкою, мабуть, не менш складною, ніж та, яку тільки-но розв'язали...

Зізнаюся, Ватсоне, наразі я був збентежений результатами своїх пошуків. Припускав, що варто мені знайти місце, вказане в стародавньому документі, як усе з'ясується само собою, але ось я стояв тут, на цьому місці, і розгадка таємниці, яку так

ретельно приховувала родина Масгрейвів, була, мабуть, настільки ж далекою від мене, як і раніше. Правда, я пролив світло на долю Брайтона, але тепер мені треба було ще з'ясувати, яким чином його спіткала ця доля й яку роль зіграла в усьому цьому зникла жінка. Я присів на діжку в кутку й почав ще раз подумки перебирати всі подробиці того, що сталося...

Ви знаєте мій метод у таких випадках, Ватсоне: я уявляю себе на місці дійової особи і, передусім з'ясувавши для себе її розумовий рівень, намагаюся уявити, як би я сам вчинив за таких обставин. У цьому випадку справа спрощувалася: Брайтон був людиною неабиякого розуму, тож мені не доводилося брати до уваги різницю між рівнем його й мого мислення. Брайтон знав, що десь було заховане щось цінне. Він визначив це місце. Переконався, що камінь, який закриває вхід у підземелля, занадто важкий для однієї людини. Що він зробив? Не міг вдатися до допомоги сторонніх. Адже навіть якби знайшовся хтось, кому він міг би довіритися, довелося б йому відмикати зовнішні двері, а це було пов'язане зі значним ризиком. Зручніше було б знайти помічника всередині будинку. Але до кого міг звернутися Брайтон? Та дівчина була колись віддана йому. Чоловік, як би кепсько він не обійшовся з жінкою, ніколи не повірить, що її кохання остаточно втрачене для нього. Вочевидь, надаючи Рейчел дрібні знаки уваги, Брайтон спробував помиритися з нею, а потім умовив стати його спільницею. Вночі вони разом спустилися в підвал, й об'єднаними зусиллями їм вдалося зрушити камінь. До цієї миті їхні дії були мені так само ясні, ніби я спостерігав їх власними очима.

Але й для двох осіб, особливо якщо одна з них жінка, ймовірно, це була нелегка робота. Навіть нам — мені й здоровезному полісмену з Сассекса — вартувало чималих зусиль зрушити цю плиту. Що ж вони зробили, щоб полегшити собі

завдання? Та, мабуть, те саме, що зробив би й я на їхньому місці. Тут я піднявся, уважно оглянув дрова, що лежали на підлозі, і майже одразу ж знайшов те, що й очікував знайти. Одне поліно завдовжки близько трьох футів було зламане на кінці, а кілька інших сплющені: мабуть, вони випробували на собі дію значного тягара. Отже, підіймаючи плиту, Брайтон і його помічниця вставляли ці поліна в щілину, поки отвір не розширився настільки, що в нього вже можна було проникнути, а потім підперли плиту ще одним поліном, поставивши його вертикально, так що воно цілком могло облягатися на нижньому кінці, адже плита тиснула на нього всією своєю вагою. Поки що всі мої припущення були наче належно обґрунтовані.

Як же я мав міркувати далі, щоб повністю відновити картину нічної драми? Ясно, що в яму міг залізти лише хтось один, і, певна річ, це був Брайтон. Дівчина, мабуть, чекала нагорі. Брайтон відімкнув скриню та передав їй її вміст (це було очевидно, адже скриня виявилася порожньою), а потім... Що ж сталося потім?

Можливо, жага помсти, що жевріла в душі цієї палкої жінки, спалахнула яскравим полум'ям, коли вона побачила, що її кривдник (а образа можливо, була набагато дужчою, ніж ми могли підозрювати) опинився тепер в її владі. Або поліно впало випадково й плита замурувала Брайтона в цій кам'яній могилі. Якщо так, то Рейчел винна лише в тому, що промовчала про те, що сталося. Або вона навмисно вибила підпірку й сама зачинила пастку. Так чи інакше, але я ніби бачив перед собою цю жінку: притискаючи до грудей знайдений скарб, вона мчала вгору сходишками гвинтових сходів, утікаючи від заглушених стогонів, що наздоганяли її, і відчайдушного стукання об кам'яну плиту, під якою задихався її зрадливий коханець.

Ось у чому була розгадка її блідості, збудження, нападів істеричного сміху наступного ранку. Але що ж там було в скрині? Що вчинила дівчина з її вмістом? Без сумніву, це були ті самі уламки старого металу й уламки камінців, які вона за першої ж нагоди кинула в ставок, щоб приховати сліди свого злочину.

Хвилин із двадцять я сидів незворушно, у глибокій задумі. Мейсгрейв, дуже блідий, усе ще стояв, розгойдуючи ліхтар, і дивився вниз, у яму.

— Це монети Карла I, — сказав він, простягаючи мені кілька кружалець, вийнятих зі скрині. — Бачите, ми правильно визначили час виникнення нашого «ритуалу».

— Мабуть, ми знайдемо й ще дещо, що залишилося від Карла I! — вигукнув я, згадавши раптом зміст перших двох запитань документа. — Покажіть-но мені вміст лантуха, який вам вдалося виловити в ставок.

Ми піднялися в кабінет Масгрейва, і він розклав переді мною уламки. Поглянувши на них, я зрозумів, чому Масгрейв не надав їм жодного значення: метал був майже чорний, а камінчики — безбарвні та тьмяні. Але я потер один із них об рукав, і він засяяв, як іскра, у мене на долоні. Металеві частини мали вигляд подвійного обруча, але вони були погнуті, перекручені та майже втратили свою первісну форму.

— Ви, звісно, пам'ятаєте, — сказав я Масгрейву, — що партія короля панувала в Англії навіть після його смерті. Дуже можливо, що перед тим, як утекти, її члени сховали десь найцінніші речі, маючи намір повернутися за ними в спокійніші часи.

— Мій предок, сер Ральф Масгрейв, займав чільне становище при дворі й був правою рукою Карла II під час його поневірянь.

— Так он воно що! — відповів я. — Чудово. Це дає нам останню, відсутню ланку. Вітаю вас, Масгрейве! Ви стали володарем (правда, за досить трагічних обставин) однієї реліквії, яка має величезну цінність і сама собою, і як історичний раритет.

— Що ж це таке? — спитав він, дуже схвильований.

— Не що інше, ніж стародавня корона англійських королів.

— Корона?!

— Авжеж, корона. Згадайте, що написано в документі: «Кому це належить? «Тому, хто пішов». Це було написано після страти Карла I. «Кому це належатиме?» «Тому, хто прийде». Ішлося про Карла II, чие сходження на престол вже передбачали в той час. Отже, поза всякими сумнівами, ця зім'ята та безформна діадема вінчала голови королів династії Стюартів.

— Але як вона потрапила в ставок?

— А ось на це запитання не відповісти за одну хвилину.

Й я послідовно виклав Масгрейву весь хід моїх припущень і доказів. Сутінки згустилися, і місяць уже яскраво сяяв на небі, коли я закінчив свою розповідь.

— Але цікаво, чому ж Карл II не отримав свою корону назад, коли повернувся? — поцікавився Масгрейв, знову запихаючи в полотняний лантух свою реліквію.

— О, тут ви підіймаєте питання, яке ми з вами навряд чи зможемо колись з'ясувати. Мабуть, той Масгрейв, який був посвячений у таємницю, залишив перед смертю своєму наступнику цей документ як керівництво, але припустився помилки, не пояснивши його сенсу. І з цього дня аж дотепер документ переходив від батька до сина, поки нарешті не потрапив у руки чоловіка, котрий зумів розгадати його таємницю, але заплатив за це життям...

Така ось історія «Ритуалу родини Масгрейвів», Ватсо-не. Корона й зараз перебуває в Гарлстоні, хоча власникам замку довелося докласти зусиль і заплатити багато грошей, поки вони не отримали офіційного дозволу залишити її в себе. Якщо ж вам заманеться поглянути на неї, вони, певна річ, із задоволенням покажуть її, варто вам лише назвати моє ім'я.

Що стосується тієї жінки, то вона зникла без сліду. Мабуть, покинула Англію та забрала в заморські землі пам'ять про свій злочин.

ЗМІСТ

Вампір із Сассексу	3
Пригода в елітній школі	21
Друга пляма	60
Зникнення леді Френсіс Карфекс	93
Морська угода	119
Ритуал родини Масгрейвів	161

Літературно-художнє видання

Серія «Істини»

КОНАН ДОЙЛ Артур
ВАМПІР ІЗ САССЕСКУ

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Р. Є. Панченко*
Художній редактор *О. А. Гугалова*
Комп'ютерна верстка: *О. В. Підлісна*
Коректор *А. М. Гоначенко*

Підписано до друку 19.02.18. Формат 70×100^{1/32}.
Умов. друк. арк. 7,74. Облік.-вид. арк. 7,80.
Тираж 2000 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Конан Дойл А.

- Д 62 Вампір із Сассексу / Артур Конан Дойл; пер. з англ. Є. В. Тарнавського; худож.-оформлювач О. А. Гугалова. — Харків: Фоліо, 2018. — 186 с. — (Істини). ISBN 978-966-03-7836-0 (Істини). ISBN 978-966-03-8132-2.

«Вампір із Сассексу» — чергова історія про геніального сищика Шерлока Голмса, героя багатьох детективних повістей та оповідань англійського письменника Артура Конан Дойла (1859—1930).

До детектива звертається містер Роберт Фергюсон з проханням розібратися з моторошною історією — він підозрює свою дружину-перуанку в тому, що та... вампір. На власні очі він бачив, як молода жінка пила кров їхнього маленького сина. Насправді тут усе не так, як здається на перший погляд. І тільки Шерлок здатний розкрити цю справу...

До книжки також увійшли оповідання «Пригода в елітній школі», «Друга пляма», «Морська угода» та інші.